

ПЕДАГОГІКА РАННЬОГО ДИТИНСТВА

Олена Тельчарова
Леся Мороз-Рекотова

ПЕДАГОГІКА
РАННЬОГО
ДИТИНСТВА

Навчально-методичний
посібник

ISBN 978-617-73777-70-1

9 786177 137770 1

Тельчарова О. П.
Мороз-Рекотова Л. В.

ПЕДАГОГІКА РАНЬОГО ДИТИНСТВА

Навчально-методичний посібник

УДК 373.2 – 053.4 (075.8)

Т 31

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Бердянського державного педагогічного університету
(протокол № 2 від 10 жовтня 2017 року)*

Рецензенти:

Казанцева Л. І. доктор педагогічних наук, професор кафедри дошкільної освіти факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти Бердянського державного педагогічного університету

Ліннік О. О. доктор педагогічних наук, професор кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка

Тельчарова О. П.

Т 31 Педагогіка раннього дитинства: навчально-методичний посібник / О. П. Тельчарова, Л. В. Мороз-Рекотова / За заг. ред. І. Г. Улюкаєвої. – Харків: Видавництво Іванченка І. С., 2017. – 229 с.

ISBN 978-617-7377-70-1

Посібник містить навчально-методичні матеріали з питань педагогіки раннього дитинства і має на меті висвітлення особливостей побудови освітньо-виховного процесу на основі особистісно-орієнтованої моделі, формування цілісного уявлення про особливості розвитку та виховання дітей в період від народження до трьох років.

Посібник адресований студентам спеціальності «Дошкільна освіта», вихователям дошкільних навчальних закладів.

© Тельчарова О. П.,

Мороз-Рекотова Л. В., 2017

© Видавець Іванченко І. С., 2017

ISBN 978-617-7377-70-1

ЗМІСТ

Передмова	4
Опис навчальної дисципліни	5
Мета й завдання навчальної дисципліни	6
Програма навчальної дисципліни	9
Структура навчальної дисципліни	19
Навчально-методичне забезпечення дисципліни	21
Змістовий модуль 1. Вступ до педагогіки раннього дитинства.....	21
Змістовий модуль 2. Завдання і зміст виховної роботи з дітьми раннього віку.....	64
Змістовий модуль 3. Виховання дітей першого року життя	81
Змістовий модуль 4. Виховання дітей другого року життя	115
Змістовий модуль 5. Виховання дітей третього року життя	142
Змістовий модуль 6. Організація навчально-пізнавальної діяльності дітей переддошкільного віку	170
Змістові модулі 7-8. Організаційно-методична робота в групах раннього віку.....	191
Питання до заліку	214
Порядок нарахування рейтингових балів та оцінювання навчальних досягнень студента	218
Розподіл балів за змістовими модулями	225
Список використаної літератури	226

| ПЕРЕДМОВА

Навчальний посібник «Педагогіка раннього дитинства» призначений для педагогічних навчальних закладів, у яких здійснюється підготовка фахівців дошкільної освіти. Дисципліна «Педагогіка раннього дитинства» визначається стандартами вищої освіти для спеціальності 012 Дошкільна освіта як вибіркова й посідає чільне місце в змісті підготовки педагогів дошкільної освіти.

Посібник складається з 8 змістових модулів, які розкривають питання педагогіки раннього дитинства, зокрема особливості розвитку дітей, педагогічні умови організації їх життя й діяльності, завдання та зміст освітньо-виховного процесу.

Він має на меті висвітлення особливостей побудови освітньо-виховного процесу на основі особистісно-орієнтованої моделі, формування у студентів цілісного уявлення про особливості розвитку та виховання дітей в період від народження до трьох років.

Викладу основного матеріалу передуює навчальна програма, тематичний план. До кожного змістового модуля подано навчальні цілі, стислий зміст лекції, методичні рекомендації до семінарських, практичних занять та самостійної роботи, проблемні питання та тести для самоперевірки, наведено перелік рекомендованої літератури, предметний та іменний покажчики, що значно полегшує роботу з посібником.

Навчальний посібник адресовано студентам спеціальності 012 Дошкільна освіта педагогічних коледжів, училищ, інститутів, університетів.

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	Галузь знань <u>01 Освіта</u> (шифр і назва)	Вибіркова	
	Напрямок підготовки <u>012 Дошкільна освіта</u> (шифр і назва)		
Модулів – 1	Спеціальність (професійне спрямування):	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 8		1-й	
Індивідуальне науково-дослідне завдання _____ (назва)		Семестр	
Загальна кількість годин – 120		2-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2,4 самостійної роботи студента – 4,7	Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр	Лекції	
		32 год.	
		Практичні, семінарські	
		32 год.	
		Лабораторні	
		-	
		Самостійна робота	
		56 год.	
Індивідуальні завдання:			
Вид контролю: залік			

Примітка: співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи для денної форми навчання становить: 54% / 46%

МЕТА Й ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою викладання навчальної дисципліни «Педагогіка раннього дитинства» є забезпечення теоретичної і практичної підготовки майбутнього фахівця до здійснення виховання і навчання дітей від народження до трьох років.

Основні завдання вивчення дисципліни «Педагогіка раннього дитинства»:

– розкрити теоретичні основи виховання, навчання, розвитку дітей раннього віку та методичні питання організації їхнього життя і діяльності;

– ознайомити студентів з досягненнями світової та вітчизняної педагогічної науки і передового досвіду в галузі педагогіки раннього дитинства;

– формувати здатність до педагогічного осмислення явищ виховання, навчання й розвитку дитини раннього віку в умовах родинно-суспільного виховання;

– забезпечити опанування студентами методами і формами організації навчально-виховного процесу в групах раннього віку у дошкільному навчальному закладі;

– розвивати уміння педагогічного прогнозування, самостійність та критичність мислення;

– сприяти вихованню кращих моральних рис особистості майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу, любові та поваги до особистості дитини.

Основні результати навчання і компетентності згідно з вимогами освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми:

№ з/п	Програмні комп-сті	Компетенції	Результати навчання
1.	Загальні	<p>Самостійність та ініціативність. Здатність до самостійного та ініціативного прийняття відповідальних рішень.</p>	<p>Знати : – науково – методичні засади організації життя та виховання дітей в групах раннього віку; – надбання світової педагогічної думки та педагогічні традиції українського народу з питань виховання дітей раннього віку.</p> <p>Вміти : – планувати, організовувати і реалізовувати пізнавальні, розвивальні та виховні аспекти педагогічного процесу в групах раннього віку в дошкільному навчальному закладі; – аналізувати програмно-методичні матеріали; – організовувати розвивальне предметно-ігрове середовище в групах раннього віку в дошкільному закладі.</p>
2.	Фахові	<p>Володіння прикладними знаннями та навичками. Здатність організувати різні види діяльності дітей дошкільного віку на засадах дитиноцентричного, особистісно-</p>	<p>Знати : – значення раннього дитинства в подальшому розвитку дитини, становленні її особистості ; – організаційні форми та методи керування різними видами діяльності дітей раннього віку.</p> <p>Вміти : – забезпечувати диференційований підхід до вихованців з врахуванням їх</p>

		<p>зорієнтованого, індивідуально-диференційованого підходів.</p> <p>Організувати освітньо-виховний процес в дошкільному навчальному закладі, створюючи умови для повноцінного формування особистості дітей, їх розумового, фізичного, морального, естетичного розвитку.</p>	<p>вікових та індивідуальних особливостей;</p> <p>– використовувати різні форми організації навчальної діяльності дітей у ДНЗ, враховуючи їх потреби, інтереси, попередній досвід ;</p> <p>– здійснювати керування різними видами самостійної діяльності дітей.</p>
--	--	---	---

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

КРЕДИТ І.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.

ВСТУП ДО ПЕДАГОГІКИ РАНЬОГО ДИТИНСТВА

Тема 1. Становлення та розвиток педагогіки раннього дитинства. Виховання дітей на ранніх етапах розвитку суспільства. Виховна система стародавньої Греції. Спартанська та Афінська системи виховання. Гуманістичні ідеї епохи Відродження. Я. Коменський, Й. Песталоцці про виховання та навчання дітей. Пошук нових шляхів організації освіти в ХІХ – на поч. ХХ сторіччя, «педоцентрична революція». К. Вентцель, Є. Водовозова, А. Симонович, Л. Шлегер, П. Лесгафт, С. Русова, Є. Тихеева про виховання дітей в громадських закладах. Розвиток поглядів на педагогіку раннього дитинства в ХХ сторіччі в західній Європі та Україні.

Становлення системи суспільного виховання й проблеми розвитку дітей раннього віку. Основні типи суспільних закладів для дітей. Наукові дослідження виховання дітей раннього віку (Н. Аксаріна, Л. Голубева, К. Зворигіна, Л. Павлова, Г. Пантюхина, К. Печора, М. Щелованов, та інші). Педагогіка раннього дитинства на сучасному етапі (А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Науменко). Сучасні програми розвитку та виховання дітей раннього віку.

Тема 2. Особливості розвитку дітей перших трьох років життя (загальні відомості).

Особливості розвитку дітей в період раннього дитинства: швидкий темп розвитку, нестійкість та незавершеність вмінь і навичок, взаємозв'язок фізичного та нервово-психічного розвитку, низький опір організму до захворювань, висока психічна та фізична вразливість, нестійкість емоційного стану, висока пластичність нервової системи, стрибкоподібність та нерівномірність розвитку, наявність потреб у враженнях і рухах (сенсо-моторної), спілкуванні з дорослим. Обґрунтування необхідності виховання дітей з перших днів життя. Пренатальна та перинатальна педагогіка.

Особливості вищої нервової діяльності дітей: низька працездатність, неврівноваженість нервових процесів, складність формування гальмівних умовних рефлексів, легке виникнення зовнішнього гальмування, слабка рухливість нервових процесів, легка збудливість нервової системи, неврівноваженість першої та другої сигнальних систем. Гігієна нервової системи дітей. Причини появи втомлюваності. Профілактика нервово-психічних порушень.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.

ЗАВДАННЯ Й ЗМІСТ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ РАННЬОГО ВІКУ

Тема 1. Основні напрями навчально-виховної роботи.

Фізичне виховання дітей, його сутність та значення. Завдання фізичного виховання: загартування організму, підвищення імунітету до захворювань; забезпечення

здоров'я та повноцінного фізичного розвитку, врівноваженої активної поведінки та переваги бадьорого настрою; охорона нервової системи від перевтоми; виховання культурно-гігієнічних навичок. Умови та зміст фізичного виховання дітей: повноцінне харчування; широке використання повітря, води, сонця; гігієнічний догляд; встановлення правильного режиму життя та проведення режимних процесів; створення сприятливих умов для різноманітної змістовної діяльності.

Розумове виховання дітей раннього віку, його значення. Завдання розумового виховання: сенсорний розвиток, мовленнєвий розвиток та орієнтування у довір'ї; розвиток пізнавальних психічних процесів; розвиток емоцій; розвиток предметної діяльності, гри, малювання, розглядання картинок та інше. Зміст, засоби розумового виховання: постійне позитивне емоційне спілкування з дорослим, організація активності дитини під час неспання, залучення до різноманітної діяльності: дій з предметами, гри, спостереження, розглядання картинок, малювання, ліплення та інше; організація навчання.

Морально-трудове виховання дітей. Завдання морально-трудового виховання: формування позитивних взаємин з дорослими; виховання позитивного ставлення до ровесників; виховання організованості, культури поведінки, самостійності; формування елементарних навичок самообслуговування; виховання інтересу та поваги до праці дорослих. Зміст, засоби морально-трудового виховання: приклад дорослих, пряме навчання дітей позитивним учинкам, налагодження взаємодії з ровесниками, залучення до самообслуговування та елементарної предметно-практичної діяльності.

Естетичне виховання дітей раннього віку, його зв'язок з розумовим розвитком. Завдання естетичного виховання: формування елементарних уявлень про прекрасне в природі, найближчому оточенні, діях; виховання негативного ставлення до неохайності. Засоби естетичного виховання: гігієнічний догляд за дітьми; естетика побуту, іграшок, одягу.

Тема 2. Педагогічні умови організації життя та виховання дітей раннього віку. Загальні правила виховання дітей раннього віку: встановлення та чітке дотримання режиму дня; повне та своєчасне задоволення всіх органічних потреб дитини; виховання позитивного ставлення до режимних процесів; розвиток самостійності дитини, розширення з віком її участі у самообслуговуванні; своєчасне виховання культурно-гігієнічних навичок; шкідливість тривалого пасивного очікування; недопустимість зриву дитячої діяльності; єдність вимог та постійність виховних прийомів; врахування індивідуальних особливостей дітей; спокійне, позитивне емоційне спілкування з дітьми.

Основні причини порушення врівноваженої поведінки дітей.

Адаптація дитини до умов суспільного дошкільного закладу. Поняття про соціальну адаптацію та чинники, які визначають характер і тривалість звикання дітей до нових умов. Н. Аксаріна про проблеми адаптації дитини раннього віку в суспільному закладі. Види адаптації за тривалістю періоду звикання. Основні періоди адаптації. Роль сім'ї в забезпеченні легкої адаптації дитини в дошкільному навчальному закладі. Н. Кірюхіна про організацію життя дітей у перші дні перебування в дитячому садку.

КРЕДИТ II.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3.

ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ПЕРШОГО РОКУ ЖИТТЯ

Тема 1. Особливості розвитку дітей першого року життя. Період немовляти – час найінтенсивнішого фізичного, нервово-психічного, соціального розвитку дитини. Етапи та провідні лінії в розвитку дитини першого року життя, їх характеристика. Основні показники розвитку дітей (Н. Аксаріна, В. Манова-Томова). Завдання виховання дітей першого року життя: зміцнення здоров'я, забезпечення повноцінного фізичного розвитку, попередження захворювань; формування правильного ритму сну та неспання; забезпечення своєчасного нервово-психічного розвитку; формування активної поведінки дітей та підтримання радісного настрою; виховання позитивного ставлення до дорослих; формування позитивних звичок і попередження негативних. Роль дорослого у вихованні дитини. Провідна діяльність дітей першого року життя. Зміст навчально-виховної роботи з дітьми першого року життя. Організація ігрової діяльності дітей, керування нею. Сутність явища «госпіталізму», причини його виникнення.

Тема 2. Організація життя та виховання немовляти. Особливості організації режиму та методика проведення режимних процесів в дошкільному навчальному закладі: встановлення доцільного режиму та своєчасна його зміна; лагідне поводження з дитиною; розміреність рухів дорослого, відсутність поспіху; використання усіх режимних процесів для розвитку дитини; підтримання постійного радісного настрою; організація активної поведінки дитини під час неспання. Методика організації та проведення режимних процесів у сім'ї.

Види ігор-занять з дітьми, методика їх проведення: планомірність, емоційність, врахування індивідуального рівня розвитку дитини, повторність, стимулювання активності дитини. Розвиток зорових та слухових реакцій – основа психічного розвитку дитини. Умови повноцінного розвитку та виховання немовляти. Формування у дитини потреби у спілкуванні з дорослими. Особливості мовленнєвого розвитку дітей першого року життя. Розвиток елементарних дій з предметами. Динаміка розвитку рухів у дітей першого року життя та їх формування. Іграшка в житті дитини.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4.

ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДРУГОГО РОКУ ЖИТТЯ

Тема 1. Особливості розвитку дітей другого року життя. Вікові етапи періоду другого року життя. Провідні лінії розвитку дітей: сенсорний розвиток («золота пора сенсорного розвитку»), становлення активного мовлення, розвиток дій з предметами, опанування основними рухами. Характеристика розвитку дітей другого року життя: особливості фізичного, мовленнєвого розвитку та пізнавальної сфери. Показники розвитку дітей, завдання та засоби виховання дітей другого року життя, умови їх реалізації. Ігрова діяльність дітей другого року життя, керівництво нею.

Тема 2. Організація режиму та виховної роботи з дітьми. Особливості побудови режиму та методика проведення режимних процесів у дошкільному навчальному закладі. Принцип поступовості та послідовності в організації годування, вмивання, сну, підйому. Розвиток у дитини звички до самостійності, чистоти й охайності.

Організація самостійної діяльності; види самостійної діяльності (рухова, предметна, орієнтувальна-пізнавальна, ігрова, практична діяльність, спілкування); створення умов для організації самостійної діяльності в приміщенні та на ділянці дошкільного закладу; керівництво вихователем різними видами самостійної діяльності: підтримання бадьорого емоційно-позитивного стану дитини, задоволення потреби в рухах, забезпечення повноцінного психічного розвитку, виховання позитивних взаємовідносин з оточуючими та елементарних моральних якостей. Основні вимоги до мови вихователя під час взаємодії з дітьми.

КРЕДИТ III.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 5.

ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТРЕТЬОГО РОКУ ЖИТТЯ

Тема 1. Характеристика розвитку дітей третього року життя. Особливості фізичного і нервово-психічного розвитку дитини: уповільнення темпів фізичного розвитку, підвищення фізичної витривалості організму та працездатності нервової системи, вдосконалення рухів, збільшення словникового запасу, вдосконалення пізнавальних психічних процесів, урізноманітнення діяльності: гра (сюжетна, дидактична, рухлива), розваги, розглядання картинок, спостереження, елементи трудової діяльності, самообслуговування, започаткування образотворчої (малювання, ліплення) та конструктивної діяльності. Завдання виховання. Завдання та зміст навчально-виховної роботи у першій молодшій групі. Провідні лінії розвитку дітей третього року життя. Формування моральних якостей та культури поведінки. Значення активного мовлення в загальному розвитку та

формуванні поведінки. Поняття про кризу в розвитку дітей третього року життя, профілактика та шляхи подолання.

Тема 2. Методика організації режимних процесів та виховної роботи з дітьми третього року життя. Особливості побудови режиму дня та методика організації і проведення режимних процесів. Загальні принципи організації режимних процесів. Виховання позитивного ставлення до процесів годування, укладання спати, туалету. Методика проведення ранкового прийому в дошкільному навчальному закладі. Організація годування та підготовка до нього. Зміст прогулянки з дітьми в дошкільному навчальному закладі. Підготовка дітей до денного сну, умови його організації. Формування активної, спокійної, організованої поведінки дітей, своєчасний розвиток умінь та навичок. Розподіл обов'язків поміж вихователем та його помічником під час проведення режимних процесів.

Організація самостійної діяльності. Види самостійної діяльності: рухова та орієнтувальна-пізнавальна діяльність, сюжетна гра (відображувальна та рольова), мовленнєва діяльність, будівельна та дидактична гра, образотворча діяльність, предметно-практична діяльність і елементарні трудові дії. Організація предметно-розвивального середовища для дітей третього року життя. Характеристика ігрової діяльності дітей. Дослідження ігрової діяльності дітей О. Гаспаровою, К. Зворигіною, Н. Івановою, Ф. Фрадкіною, І. Теплицькою. Особливості керівництва грою з боку вихователя. Метод комплексного керівництва сюжетною грою. Формування позитивних взаємин поміж дітьми в грі.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 6.

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

Тема 1. Теоретичні засади організації навчально-пізнавальної діяльності. Проблема організації навчання дітей раннього віку. Провідна роль навчання в фізичному та нервово-психічному розвитку дітей. Дидактичні принципи організації навчання дітей раннього віку. Форми організації навчання: ігри-заняття, дидактична гра, дидактична вправа, заняття. Види занять з дітьми другого та третього року життя. Методи навчання дітей раннього віку. Навчально-дійовий метод як провідний метод навчання.

Тема 2. Особливості організації навчання з різних розділів програми. Методика проведення занять з фізичного виховання. Проведення занять з розвитку мовлення дітей та ознайомлення з довкіллям: організовані спостереження, покази-інсценівки, розповіді за картинками, бесіди, дидактичні ігри. Розвиток предметної діяльності в процесі ігор-занять та дидактичних ігор. Методика проведення занять з розвитку дій з предметами. Організація та методика проведення занять з сенсорного виховання, ліплення та малювання. Музичні заняття з дітьми: зміст, структура, методика роботи з дітьми.

КРЕДИТ IV.

ЗМІСТОВІ МОДУЛІ 7-8.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНА РОБОТА В ГРУПАХ РАНЬОГО ВІКУ

Тема 1. Основні напрями організаційно-методичної роботи в групах раннього віку. Значення організаційно-

методичної роботи в групах раннього віку, її основні напрями. Зміст роботи методиста та завідуючої дошкільним закладом в групах раннього віку. Показники оздоровчо-виховної роботи. Контроль фізичного та нервово-психічного розвитку дітей, його призначення, види. Методика заповнення карти нервово-психічного розвитку дітей. Поточний контроль, його відображення в щоденнику групи раннього віку. Діагностика перебігу розвитку дітей першого року життя. Діагностика перебігу розвитку дітей другого та третього року життя.

Тема 2. Планування навчально-виховної роботи.
Планування навчально-виховної роботи з дітьми. Значення планування і обліку навчально-виховної роботи. Вимоги до планування та обліку навчально-виховної роботи в групі. Перспективне планування навчально-виховної роботи. Основні форми планів освітньо-виховної роботи в групах переддошкільного віку, їх структура. Структура календарного плану, вимоги до його складання. Планування самостійної діяльності дітей раннього віку.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	денна форма					
	усього	у тому числі				
		л	п	лаб	ін д	с.р.
1	2	3	4	5	6	7
КРЕДИТ І.						
Змістовий модуль 1.						
Вступ до педагогіки раннього дитинства						
Тема 1. Становлення та розвиток педагогіки раннього	7	2	2			3
Тема 2. Особливості розвитку дітей перших трьох років життя (загальні відомості)	8	2	2			4
<i>Разом за змістовим модулем 1</i>	<i>15</i>	<i>4</i>	<i>4</i>			<i>7</i>
Змістовий модуль 2.						
Завдання й зміст виховної роботи з дітьми раннього віку						
Тема 1. Основні напрями навчально-виховної роботи	7	2	2			3
Тема 2. Педагогічні умови організації життя та виховання дітей раннього віку	8	2	2			4
<i>Разом за змістовим модулем 2</i>	<i>15</i>	<i>4</i>	<i>4</i>			<i>7</i>
Усього за кредит 1	30	8	8			14
Кредит ІІ.						
Змістовий модуль 3.						
Виховання дітей першого року життя						
Тема 1. Особливості розвитку дітей першого року життя	7	2	2			3
Тема 2. Організація життя та виховання немовляти	8	2	2			4
<i>Разом за змістовим модулем 3</i>	<i>15</i>	<i>4</i>	<i>4</i>			<i>7</i>

Змістовий модуль 4.						
Виховання дітей другого року життя						
Тема 1. Особливості розвитку дітей другого року життя	7	2	2			3
Тема 2. Організація режиму та виховної роботи з дітьми	8	2	2			4
<i>Разом за змістовим модулем 4</i>	15	4	4			7
Усього за кредит 2	30	8	8			14
Кредит III.						
Змістовий модуль 5.						
Виховання дітей третього року життя						
Тема 1. Характеристика розвитку дітей третього року життя	7	2	2			3
Тема 2. Методика організації режимних процесів та виховної роботи з дітьми	8	2	2			4
<i>Разом за змістовим модулем 5</i>	15	4	4			7
Змістовий модуль 6.						
Організація навчально-пізнавальної діяльності дітей раннього віку						
Тема 1. Теоретичні засади організації навчально-пізнавальної діяльності	7	2	2			3
Тема 2. Особливості організації навчання з різних розділів програми	8	2	2			4
<i>Разом за змістовим модулем 6</i>	15	4	4			7
Усього за кредит 3	30	8	8			14
Кредит IV.						
Змістові модулі 7-8.						
Організаційно-методична робота в групах раннього віку						
Тема 1. Основні напрями організаційно-методичної роботи в групах раннього віку	15	4	4			7
Тема 2. Планування навчально-виховної роботи	15	4	4			7
<i>Разом за змістовими модулями 7-8</i>	30	4	4			14
Усього за кредит 4	30	8	8			14
Всього	120	32	32			56

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ВСТУП ДО ПЕДАГОГІКИ РАННЬОГО ДИТИНСТВА

Навчальні цілі: сформувати у студентів уявлення про особливості розвитку, завдання, зміст, загальні правила виховання дітей переддошкільного віку, умови їх успішної адаптації в дошкільному закладі. Виховувати інтерес до обраної професії, активність у опануванні нею.

Лекція 1.1. Становлення та розвиток педагогіки раннього дитинства

План

1. Виховання дітей на ранніх етапах розвитку суспільства.

2. Педагогіка раннього дитинства на сучасному етапі.

Ключові слова: становлення, ранній етап, суспільне виховання, суспільний заклад, виховна система, гуманістичні ідеї, «педоцентрична революція».

Література:

1. Галигузова Л. Н. Педагогика детей раннего возраста: учебное пособие / Л. Н. Галигузова, С. Ю. Мещерякова. – М. : Гуманитар. издат. центр ВЛАДОС, 2007. – 301 с.

2. Жебровський Б. М. Пренатальна і перинатальна педагогіка / Б. М. Жебровський. – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 86 с.

Стислий зміст лекції

1. Виховання дітей на ранніх етапах розвитку суспільства.

Педагогічні погляди та теорії різні історичні епохи суттєво відрізнялись залежно від загальних філософських уявлень про людину, державної, релігійної ідеології та культурної специфіки окремих прошарків суспільства. В основі педагогічної системи завжди лежить та чи та філософська антропологія, яка в загальних рисах визначає місце людини у світі, її сутність, витoki її здібностей. В одних педагогічних системах вони закладені природою чи Богом. Тоді завдання виховання полягає в тому, щоб оберігати цей потенціал й не заважати його розвитку. В інших системах людину розглядають як продукт суспільних відносин або соціального навічання. Тоді завданням виховання стає цілеспрямоване навчання дітей, засвоєння ними норм та правил, що існують у суспільстві.

З філософськими уявленнями про людину тісно пов'язаний ідеологічний аспект виховання, який визначає його мету та цінності. Наприклад, в демократичних країнах, де головними цінностями є свобода та відповідальність, освіту спрямовано на розвиток індивідуальності, незалежності, самостійності, відповідальності людини за свої дії. У східних країнах першочерговим постає формування таких якостей, як: вміння працювати в колективі, орієнтація на спільні цілі.

Філософські погляди та ідеологічні установки втілюються в різних типах виховання, серед яких традиційно виділяють авторитарне, природне (вільне) та гуманістичне.

Авторитарне виховання – це педагогічна концепція, підґрунтям якої є беззаперечний авторитет вихователя та підкорення вихованця його волі. Придушуючи ініціативу та самостійність дітей, авторитарне виховання перешкоджає розвитку їхньої активності та індивідуальності, призводить до конфронтації між вихователем та вихованцями.

Природне виховання – це педагогічна концепція, метою виховання якої є слідування за природним розвитком дитини. Основоположником її вважають французького просвітителя Ж.-Ж. Руссо. За цією концепцією, від вихователя вимагають педагогічного керівництва, що здійснюється непомітно для дитини. В другій половині ХІХ ст. ідеї природного виховання лягли в основу теорії **вільного виховання**. В межах цієї теорії виховання постає як допомога природі дитини, що розвивається у процесі пізнання навколишнього світу та незалежно від оточення, самостійно визначається у ньому.

Гуманістичне виховання – педагогічна система, підґрунтям якої є ідеї природного виховання та гуманістичної психології 50-60-х років ХХ ст., зокрема К. Роджерса й А. Маслоу. Основна мета такого виховання – самоактуалізація й самореалізація особистості.

В історії людства немає чіткої послідовності та наступності між цими типами виховання. У кожній країні на певному етапі її розвитку існують одночасно різні стилі та методи виховання, що припускають багаточисленні етнічні, культурно-групові, регіональні, сімейні та інші варіації.

Вперше освіта як проблема самостійної сфери людської діяльності була розглянута у Стародавній Греції у 1-му тисячолітті до нашої ери. Спостерігалася раціоналістична тенденція обґрунтування мети освіти відповідно етичних та

загально-політичних ідеалів, визначення механізму виховання та навчання, надання конкретних рекомендацій щодо організації навчального процесу з використанням емпіричного педагогічного досвіду. Завдання і методи навчання та виховання було підкорено ідеологічним та політичним цілям держави. Так, в античній культурі спартанська освіта була жорсткою та прагматичною, що пригнічувала індивідуальність та розвивала передусім фізичну природу людини. Її мета – виховання загартованих дисциплінованих воїнів. Проте вона виявилась не ефективною навіть у військовому та політичному відношенні й зазнавала поразки там, де людина повинна була виявити себе як активна, самостійна особистість. На противагу, в Афінах, де процвітало демократичне суспільство, освіта була здебільшого спрямована на розвиток індивідуальних здібностей. Тут в центрі уваги поставала особистість з вираженою індивідуальною здатністю до творчості. Педагогічні ідеї афінської освіти стали основою формування наступних гуманістичних ідей епохи еллінізму та сучасної Західної цивілізації.

З початку 1-го тисячоліття н.е. педагогічну проблематику розробляють у контексті християнського віровчення. На зміну раціональному підходу до постановки та розв'язання завдань освіти, типових для античної епохи, прийшов переважно релігійно-містичний підхід. Його характеризувала переконаність у тому, що можна виховати людину, спираючись на її вроджене релігійне почуття згідно християнських ідеалів. Для того часу характерним було аскетичне виховання. Освіта здійснювалась в церковних школах, де панувала сувора дисципліна.

В епоху Відродження (XIV-XVI ст.) розв'язання педагогічних питань намагались здійснювати з опертям на природу людини. Гуманісти Е. Ротердамський (1466 – 1536), М. Монтень (1533 – 1592) вбачали в освіті спосіб розвитку й доповнення природних задатків людей, здійснювали пошук напрямів виховання активної, розумної, освіченої особистості, що слідує християнським цінностям, здатної слугувати суспільству, досягати життєвого успіху. В умовах розподілу праці освіта була покликана допомогти людині усвідомити своє покликання, правильно оцінити свої сили, посісти своє місце в суспільстві, визнати за нею право на індивідуальність. Е. Ротердамський найближче підійшов до розуміння дитинства як особливого світу, долаючи середньовічне трактування дитини як маленького дорослого.

Гуманістичні ідеї епохи Відродження отримали подальший розвиток в XVIII ст. На початку XVIII ст. педагогіка почала виокремлюватись в самостійну науку. Перші педагогічні концепції були спробами теоретичного узагальнення досвіду сімейного виховання та розроблялися в системі релігійних та філософських уявлень. З'явилися ідеї суспільного виховання дітей, котрі тривалий час відстоювали право на існування та реалізацію. На Заході йшло інтенсивне формування «класичної педагогіки», яка вплинула на розвиток освіти в усьому світі. Її яскравими представниками є педагоги-гуманісти Я.-А. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці. Їх погляди щодо обґрунтування підходів до виховання виражають прагнення гармонізувати співвідношення природного і суспільного початків у людині.

Фундатор наукової педагогіки, чеський філософ та педагог **Я.-А. Коменський** (1592 – 1670) у своїй праці

«Материнська школа» заклав фундамент системи народної освіти, визначив загальні закономірності педагогічних явищ, окреслив основні проблеми педагогіки – цілі, завдання, зміст, методи, організаційні форми освіти, виділив 4 щаблі розвитку дітей – дитинство, отрочтво, юність, змужнілість. Намітивши для кожного щабля 6-річний період виховання, він вказував, що для дитинства такою школою є «лоно матері» – материнська школа в кожній сім'ї.

Важливого значення дошкільному вихованню надавав відомий швейцарський педагог **Й. Песталоцці** (1746 – 1827). Він стверджував, що «година народження дитини є першою годиною її навчання». Мета виховання полягає у «виявленні істинної людяності». Особливу роль у вихованні відводив сім'ї. Вважав, що до усвідомлення свого зв'язку з людським родом кожен приходить у процесі саме сімейного виховання.

Під впливом **Й. Песталоцці** склались педагогічні погляди німецького педагога **Ф. Фребеля** (1782 – 1852), який відіграв важливу роль у розробці проблем суспільного дошкільного виховання. Педагогічні принципи **Ф. Фребеля** будувалися на переконанні, що можливості дитини розвиваються у процесі діяльності. Особливого значення він надавав грі, яку вважав «найвищим щаблем дитячого розвитку».

В XIX ст., коли розпочалося формування суспільства індустріального типу, широкого розповсюдження набули масові державні школи, побудовані на жорсткій регламентації освіти. Реальна практика освіти була відірвана від гуманістичних ідей класичної педагогіки. Впродовж XIX ст. інтенсивно розвивалась педагогічна ідеологія, яка передбачає орієнтацію на ізольованого індивіда. Його

навчають та виховують за допомогою стандартних, однакових для всіх методів та засобів, що нівелюють індивідуальність. Людина є включеною до безособистісного державного порядку. Освіта втрачає творчий характер, пов'язаний з розвитком особистості, перероджується в навчання, спрямоване на пристосування, адаптацію до потреб держави, призводить до того, що освітні заклади спрямовують свою діяльність на підготовку «технічного персоналу» для держави.

В кінці ХІХ – на початку ХХ сторіч, у зв'язку з буржуазно-демократичними та пролетарськими революціями, посиленням національно-визвольних рухів, в країнах Західної Європи та США розпочався пошук нових шляхів в організації освіти. В педагогіці відбулася «педоцентрична революція», виникла комплексна наука про дітей – «педологія».

За переходу від індустріального до постіндустріального суспільства в 20-30-ті роки ХХ ст. виникла потреба в радикальній перебудові освіти. Її основним завданням стала підготовка молодого покоління до життя в суспільстві, яке динамічно змінюється та вимагає збереження загальнозначущих моральних цінностей. В такій соціокультурній ситуації авторитарна педагогіка виявилась не продуктивною. Ідеї гуманістів набули нового звучання. В освіті посилились гуманістичні тенденції, дитина посіла чільне місце в педагогічному процесі.

Великого значення для розвитку педагогіки раннього дитинства набули ідеї **М. Монтесорі** (1870 – 1952). Вона була прибічницею вільного виховання. В основу її системи покладено уявлення про те, що дитина володіє вродженою потребою у свободі та мимовільності. Вона заперечувала

можливість формувального впливу виховання на дитину, і протиставляла йому організацію середовища, яке найбільше відповідає потребам малюка.

Цінні ідеї для педагогіки раннього дитинства містять праці Р. Штайнера (1861 – 1925) – засновника Вальфдорської педагогіки та його послідовників. Розвиваючи гуманістичні ідеї, він головними завданнями освіти визначав розкриття здібностей і задатків, з якими дитина народжується, та усунення перепон на шляху їх розвитку.

Принцип пріоритету особистісного розвитку дитини відстоював американський педагог-реформатор Дж. Дьюї (1859 – 1952). Він вважав, що метою освіти є не знання, а виявлення особистості. У демократичному суспільстві діти повинні користуватись свободою, розвивати в собі ініціативу, незалежність, творчі здібності. У його педагогічній концепції розроблялась проблема цілісного розвитку дитини, обґрунтовувалась єдність процесів виховання та навчання.

Гуманістичні ідеї розроблялись та запроваджувались у педагогічній практиці Росії Л. Толстим (1828 – 1910), К. Вентцелем (1857 – 1947) та їх послідовниками. У 90-х роках ХХ ст. з'явилися приватні навчальні заклади, що прагнули будувати освітній процес, виходячи з інтересів дитини, спиралась на принципи вільного виховання.

У 1906 році К. Вентцель відкрив «Дім вільної дитини» («Дом вольного ребенка» - рос.), у якому практично реалізовувалися ідеї вільного виховання. У 1917 році він написав одну з перших у світі «Декларацію прав дитини», у якій проголосив для дітей рівні права та свободи. Однак після Жовтневої революції 1917 року, при тоталітарному

радянському режимі традиція вільного виховання припинилась.

З появою будинків піклування та дитячих будинків в Росії, М. Щелованов вперше у вітчизняній науці описав явище «госпіталізму», яке раніше пов'язувалось з англійськими школами.

Поняття – «госпіталізм» розуміють як недолік спілкування, тобто процес спілкування з дитиною зводиться тільки до безпосереднього догляду за нею. За дитиною доглядають (годують, контролюють, виконують визначеними комплекс культурно-гігієнічних процедур), але поряд з цим виникає гостра нестача мовленнєвого, емоційного, дійового спілкування. Це порушує психологічний комфорт дитини, формує в неї комплекси.

«Госпіталізм» характеризується:

- різким відставанням за основними показниками фізичного розвитку (зріст, вага, об'єм грудної клітини);
- наявністю серйозних захворювань;
- малою рухливістю;
- пізнім розвитком рухів (до 2-х років);
- пізнім розвитком мови (до 3-х років);

Ось чому в 1926 році М. Щелованов обґрунтував необхідність виховання і свою систему впливу на дитину з перших днів життя. Він вказував на те, що елементарного догляду за дитиною з перших днів його життя недостатньо для того, щоб весь подальший процес становлення дитини як особистості здійснювався успішно. Для цього необхідне емоційне, чуттєве спілкування з дитиною, організація рухливої активності та спеціального навчання з перших днів життя.

Погляди на педагогіку раннього дитинства спершу формувались у контексті уявлень про виховання дітей від народження до вступу у школу. Більшість вчених та педагогів-практиків, підкреслюючи важливість перших років життя для подальшого розвитку людини, стверджували, що найкращі умови для виховання та навчання маленьких дітей можуть бути лише в сім'ї.

Народне дитинознавство надає особливого значення ранньому віку. Про новонароджену дитину кажуть «пискля», «народженняточко». Назви кількомісячної дитини характеризують її дії як здобутки розвитку. Дитина, яка емоційно спілкується з дорослим – «сміюн», «плакса»; починає сидіти і повзати, – «сидун» «плазун», «лазуночка»; ходить, – «дибун», «ходун»; вчиться говорити, – «сокотун», «белькотун», «воркота»; має успіхи в оволодінні мовою, – «щебетун», «цвіркотун»; повільно вчиться говорити, – «мовчун». Уже в цьому віці звертали увагу на індивідуальні особливості дітей: швидка дитина – «бігунець», голосна – «зіпун», любить хвалитися – «хвастунець».

Дворічну дитину називають «стрижак», «друга каша», «друге літо», її індивідуальність характеризують словами «балакуча», «нишкла», «понура», «тихоня».

На третьому році життя: «третяки», «третє літо», «гулячки», бо допитливість та активність у пізнанні світу є головною ознакою цього віку.

2. Педагогіка раннього дитинства на сучасному етапі.

Термін «педагогіка» – багатозначний, походить від грец. *paidagogie* – наука про виховання та навчання людини. Це сукупність теоретичних та прикладних наук, що вивчають виховання, навчання та освіту.

В педагогіці раннього дитинства, як особливому складнику дошкільної педагогіки, використовують категорії та поняття, спільні для всіх дисциплін педагогічного циклу.

Її основними поняттями є:

- об'єкт;
- предмет;
- освіта;
- виховання;
- навчання;
- зміст освіти;
- освітні програми;
- педагогічний процес.

Увага вчених усього світу (фізіологів, медиків, психологів, педагогів) спрямована на вивчення проблем, пов'язаних з народженням, розвитком, вихованням і навчанням дітей від запліднення до раннього віку (3 роки). Адже саме ці періоди є вирішальними у найбільш інтенсивному розвитку всього організму дитини, що в подальшому є визначальним у психічному і моральному станах особистості людини.

Таке ставлення до вивчення раннього дитинства можна пояснити надзвичайною складністю організації клінічних, психологічних і педагогічних досліджень психіки дітей у пренатальний та перинатальний періоди. Відтак уявлення про розвиток майбутньої дитини та немовляти аж до другої половини ХХ ст. залишалося на рівні життєвих уявлень.

Перші наукові кроки у вивченні становлення нервової системи, особливостей фізичного і психічного розвитку дитини було зроблено відомими вітчизняними (І. Павловим, В. Бехтеревим, Л. Виготським, М. Красногорським, М. Щеловановим) та зарубіжними

(Т. Бауер, Дж. Брунер, А. Валлон, Ж. Піаже та ін.) вченими. Проблема розвитку, організації життя, виховання і навчання дітей раннього віку глибоко вивчалися російськими вченими Н. Аксаріною, В. Аванесовою, М. Кистяківською, М. Кольцовою, Н. Фігуриним та ін. Отримані результати досліджень дозволили вперше створити науково обґрунтовану систему розвитку і виховання дітей раннього віку.

Уваги педагогічної спільноти заслуговують і результати дослідження Н. Горлової, оприлюднені в 2009 році, яке проводилось в межах пілотного проекту Департаменту освіти м. Москви та ЮНЕСКО. Так, результати проведеного моніторингу батьків та педагогів показали, що на думку опитаних в сучасних дітей підвищені тривожність (98%), агресія (78%), збудливість (93%). Діти яскраво проявляють потребу в сприйманні інформації (69%), гіперактивність (87%) і разом з цим прослідковується підвищена втомлюваність (95%) та емоційність (93%). Діти наполегливі та вимогливі (94%), не бажають виконувати дії, що не мають сенсу (88%). Опитані дорослі зазначають, що сучасні діти значно відрізняються від своїх ровесників минулого тисячоріччя (86%), тому методи виховання та навчання мають бути іншими (94%). Респонденти переконані, що зміни у свідомості дітей пов'язані зі змінами у суспільстві.

Підтвердженням отриманих даних можуть слугувати показники, отримані американським вченим Друнвало Мелхіседеком, який проводячи психогенетичні дослідження, виявив, що «у сучасних дітей рівень інтелекту складає 130 IQ, а не 100. Раніше такий IQ зустрічався в однієї дитини з 10000».

Тож, результати дослідження Н. Горлової виявили такі особливості сучасних дітей: фіксований погляд при народженні, малюки тримають голову, фізично більш розвинені, підвищений тонус організму (підвищена збудливість, гіперактивність), рано відмовляються від грудного молока, вночі прокидаються, щоб поїсти, не сприймають лікарські препарати, підвищена чутливість та емоційність, а також потреба у сприйманні інформації; об'єм довготривалої пам'яті більший, а провідність оперативної – вище; підвищені тривожність та агресія. Вони наполегливі та вимогливі, не терплять насилля та не чують вказівок та наказів дорослих. У дітей взагалі власна філософія життя¹.

Н. Горлова розглядає особливості дітей з позиції психолінгвістики дитячого розвитку, яка вивчає проблему розвитку свідомості дитини та її особистості в діяльності. Нею розроблена модель персонального розвитку дитини, з допомогою якої можливо не лише зрозуміти особливості її розвитку, але й вибудувати траєкторію руху дитини у процесі виховання та навчання. Ця модель дозволяє визначити сфери (зони), лінії розвитку дитини.

Рефлекс свободи. В сучасній дитині закладена діяльнісна натура, проте її прояви у подальшому залежатимуть від умов виховання та навчання. Перше запитання, що хвилює малюка «навіщо?» – прийшло на зміну запитання «чому?». За Н. Горловою, у сучасних дітей переважає рефлекс свободи, проявом якого є самостійне вибудовування стратегії своєї поведінки. Цей рефлекс прийшов на зміну наслідувальному. Якщо малюк *розуміє та*

---

¹ Горлова Н. Современные дошкольники: какие они? / Н. Горлова // Обруч, 2009. – № 1. – С. 3–6.

приймає сенс вчинку або дії, то він буде його виконувати. Якщо ж ні, то відмовиться, виражаючи протест аж до агресії.

Н. Горлова наводить такі приклади: 6-місячний малюк спостерігає за діями мами, яка збирає та розбирає пірамідку. Замість звичного наслідувального рефлексу у дитини домінує смислова орієнтація, й, дочекавшись моменту, коли мама збере пірамідку, бере її за основу, скидає всі кільця й простягає основу мамі. В очах малюка запитання: «Навіщо ти це робиш?». Тато вчить малюка (1 рік 8 міс.): «Спочатку треба вмитися, а потім будемо снідати». Вислухавши батька, малюк запитує: «Навіщо?». Дворічна дівчинка уважно слухає пояснення мами, що і як треба робити, а потім запитує: «А сенс де?» («А шмышл где?» – в оригіналі)².

У сучасних дітей система відносин домінує над системою знань. **Смислова сфера особистості керує розвитком інших сфер:** тіла (фізичний розвиток), розуму (ментальний розвиток), душі (емоційний розвиток), духу (розвиток волі).

Результати дослідження Н. Горлової представлено в таблиці:

Напрями	Особливості дітей
Сфера тіла	Підвищений тонус організму, збудливість та гіперактивність. – в 5-6 міс. відмова від грудного молока; – в 3 міс. – введення прикорму (через недостатність мікроелементів, що містяться у грудному молоці); – важко встановити час годування, оскільки організм малюка чутливий до природних змін (з настанням холодів апетит посилюється, і малюк частіше просить їсти; при потеплінні – відмовляється від їжі, їсть рідше); – у гіперактивних дітей сон нетривалий та неспокійний. Час неспання набагато перевищує час сну, що призводить до капризів, істерик. Проте, може бути й

² Горлова Н. Современные дошкольники: какие они? / Н. Горлова // Обруч, 2009. – № 1. – С. 4.

	так, що малюк може тривалий час не спати й почуватися при цьому комфортно.
Сфера розуму	<p>Підвищена потреба у сприйманні інформації.</p> <ul style="list-style-type: none"> – з моменту народження починає функціонувати смислове сприйняття, основою якого є образи, які виникають у правій півкулі головного мозку малюка при спілкуванні з дорослим; – проявляє незадоволення чи агресію в разі неотримання необхідної «порції» інформації; – з народження діти люблять дивитися телевізор; особливо їх приваблює реклама (динамізмом та швидкістю подання інформації); – об'єм довготривалої пам'яті набагато більший, а прохідність оперативної – вище, завдяки чому малюк може сприймати й обробляти більшу кількість інформації за короткий проміжок часу; – мисленнєві операції розвиваються блоками, модулями, квантами; – діти сприймають світ цілісно, інтуїтивно вибудовуючи відносини між об'єктами та явищами; – у деяких дітей в 2,5-3 роки спостерігається заїкання, коли малюк, "переводячи" думку-смысл у знакову систему, намагається відтворити її в усному мовленні. Воно виникає через те, що малюк не встигає у внутрішньому плані здійснити це переведення та поспішає висловитись.
Сфера душі	<p>Підвищена тривожність та агресія.</p> <ul style="list-style-type: none"> – має значення тактильний контакт (коли мати й батько пригортають малюка до себе, погладжуючи по голівці та спині); – малюк відчуває емоційний стан не так, як дорослі (щоб зняти відчуття страху та тривоги деякі діти люблять спати з м'якою іграшкою); – малюки вимагають від дорослих усіляких пояснень щодо сенсу дій (малюк хоче знати, навіщо це робити), і їх агресія посилюється, якщо вони їх не отримують.
Сфера духу	<p>Наполегливість та вимогливість.</p> <ul style="list-style-type: none"> – вроджене прагнення до самореалізації, прояву своєї діяльнійшої натури; – малюк рано проявляє активність; – вимагає до себе підвищеної уваги;

	– прагне скоріше пізнати навколишній світ (через це проситься частіше «на руки»); – не терплять насилля та наказів з боку дорослих.

Отже, зазначені особливості розвитку дітей, які володіють новим типом свідомості, свідчать про те, що малюки відрізняються від своїх ровесників минулого сторіччя і вимагають сучасного підходу у вихованні та освіті. Організуючи освітній процес, необхідно пам'ятати, що є особливості, які проявляються лише у ранньому віці, і якщо не забезпечити належних умов для гармонійного розвитку всіх сфер особистості, то після трьох років може відбутися їх «блокування», й компенсувати недоліки розвитку вже буде неможливо.

Болгарська дослідниця В. Манова-Томова розробила діагностику вивчення розвитку дітей раннього віку, яка й сьогодні залишається актуальною та ефективною. Розроблені нею методики дозволяють визначити рівень розвитку дітей в окремих сферах, дати оцінку їх психічному розвитку в цілому, прогнозувати в найзагальнішому плані хід подальшого розвитку. За допомогою методик психолог може отримати інформацію про розвиток дитини у визначений момент часу, здійснювати контроль за розвитком, виявляти проблемні моменти у розвитку, визначати напрямки управління процесом розвитку, а отже, деякою мірою регулювати його зміни.

Проблемами раннього дитинства займаються й українські дослідники. Так, питаннями розвитку мовлення дітей раннього віку досліджує А. Богущ, особливості розвитку художньо-мовленнєвої діяльності в цьому віці вивчає Н. Гавриш, становлення самостійності малюків

вивчає З. Гуріна, психологічні основи особистісного становлення досліджує О. Кононко.

Отже, науково обґрунтована система розвитку і виховання дітей раннього віку, створена на основі отриманих результатів досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених щодо розвитку і виховання дітей раннього віку, сьогодні вимагає перегляду й осучаснення. Адже врахування індивідуальних особливостей кожної дитини є обов'язковою умовою повноцінного її розвитку, виховання та навчання.

Семінарське заняття 1.1.

Тема: Сучасні дослідження виховання та навчання дітей раннього віку

Зміст заняття

1. Становлення системи суспільного виховання й проблеми розвитку дітей раннього віку.
2. Сучасні програми розвитку та виховання дітей раннього віку.
3. Дослідження проблем виховання дітей раннього віку в Україні.

Методичні рекомендації

1. Вивчити рекомендовану літературу та підготуватись до обговорення зазначених питань. До кожного із зазначених питань необхідно підготувати 2-3 запитання, які студенти ставитимуть одногрупникам після відповіді. Також студенту необхідно завести «Педагогічний словничок», в якому він нотуватиме визначення професійних термінів (структуру словника визначає студент, проте рекомендуємо

дотримуватися алфавітної організації записів). До цього семінарського заняття необхідно виписати визначення таких термінів: *розвиток, виховання, навчання, формування, звичка, навичка, особистість, освіта, педагогічний процес.*

2. До першого питання студенту необхідно опрацювати рекомендовану літературу [2] та з'ясувати наступне:

– які заклади були першими для виховання дітей, де виникали;

– чому і до нині існує думка, що суспільне виховання дітей до 3 років є неефективним та недоцільним;

– які результати дало інтенсивне вивчення психічного розвитку дітей раннього віку в різних ситуаціях виховання, що проводились у 20-40 роках ХХ сторіччя;

– які причини патології розвитку дитини, що виховуються у суспільному закладі визначено в працях вчених 50-80 років ХХ сторіччя, і які заходи вони пропонують для попередження депривації;

– визначити основні типи суспільних закладів для дітей.

3. Друге питання передбачає ознайомлення студента з сучасними програмами розвитку та виховання дітей раннього віку. Пропонуємо свої умовисновки занотувати у вигляді таблиці:

Таблиця 1.

Освітньо-виховна програма	Концепція ³ програми щодо розвитку, виховання та навчання дітей раннього віку
Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (Частина 1)	

³ Виписати у свій «Педагогічний словничок» значення дефініції «концепція».

«Малюточко» (входить до програми «Дитина в дошкільні роки»)	
«Оберіг»	
«Соняшник»	
«Дитина»	
«Українське дошкілля»	

4. До четвертого питання необхідно з'ясувати, хто досліджував окремі питання виховання дітей раннього віку в Україні. Для зручності пропонуємо заповнити таблицю:

Таблиця 2.

Напрямок дослідження	Дослідники
становлення і розвиток мовлення дітей раннього віку	
розвиток потреби у спілкуванні	
психолого-педагогічні умови становлення самостійності	

Студент може доповнити таблицю самостійно (що схвалюється).

Література:

Базова

1. Аксарина Н. М. Воспитание детей раннего возраста / Н. М. Аксарина. – М. : Просвещение, 1969. – С. 7–13, 183–213.

2. Галигузова Л. Н. Педагогика детей раннего возраста : учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальностям «Дошкольная педагогика и психология»,

«Педагогика и методика дошк. образования» / Л. Н. Галигузова, С. Ю. Мещерякова. – М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2007. – С. 25–29.

3. Горлова Н. Современные дошкольники: какие они? / Н. Горлова // Обруч, 2009. – № 1. – С. 3–6.

Програми

4. Дитина в дошкільні роки: комплексна додаткова освітня програма / автор. колектив; наук. керівник К. Л. Крутій. – Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2011. – 188 с.

5. Дитина: Програма виховання та навчання дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту: О. В. Огнев'юк, К. І. Волинець; наук. кер. програмою: О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко, Н. В. Кудикіна; авт. кол.: Г. В. Беленка, Е. В. Белкіна, О. Л. Богініч та ін. / М-н. осв. і наук., мол. та спорту України, голов. упр. осв. і наук. викон. Орг. Київміськради (КМДА), Київ. ун-т імені Б. Грінченка. – 3-є вид., доopr. та доп. – К. : Київ. ун-т імені Б. Грінченка, 2012. – 492 с.

6. Комплексна програма розвитку, навчання і виховання дітей раннього віку «Соняшник» / Л. В. Калуська. – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 88 с.

7. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років «Оберіг». – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 105 с.

8. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»: навчальна програма: 1 частина. / наук. керів. О. Л. Кононко. – К. : МЦФЕР-Україна, 2014. – 204 с. : іл.

9. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. – Тернопіль : Мандрівець, 2012. – 264 с.

Самостійна робота 1.1.

Питання для самостійного вивчення

1. Наукові дослідження виховання дітей раннього віку (Н. Аксаріна, Л. Голубєва, К. Зворигіна, Л. Павлова, Г. Пантюхіна, К. Печора, М. Щелованов, та інші).

2. Педагогіка раннього дитинства на сучасному етапі (А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Науменко та інші).

Методичні рекомендації

Студенту необхідно опрацювати рекомендовану літературу та визначити основні погляди дослідників щодо періоду раннього дитинства, його значення. Для зручності пропонуємо заповнити таблицю 1:

Таблиця 1.

Дослідники	Погляди дослідників на період раннього дитинства
Н. Аксаріна	
Л. Голубєва	
К. Зворигіна	
Л. Павлова	
Г. Пантюхіна	
К. Печора	
М. Щелованов	
А. Богуш	
Н. Гавриш	
З. Гуріна	

Інформацію про дослідження А. Богуш, Н. Гавриш, З. Гуріної та інших необхідно шукати в мережі Internet.

Література:

1. Аксарина Н. М. Воспитание детей раннего возраста / Н. М. Аксарина. – М. : Просвещение, 1981. – 216 с.
2. Воспитание и обучение детей раннего возраста / Под ред. Л. Н. Павловой. – М. : Просвещение, 1986. – 198 с.
3. Галигузова Л. Н. Педагогика детей раннего возраста : учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальностям «Дошкольная педагогика и психология», «Педагогика и методика дошк. образования» / Л. Н. Галигузова, С. Ю. Мещерякова. – М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2007. – С. 37–53.
4. Гураш Л. Раннє дитинство: специфіка, особливості / Л. Гураш // Дошкільне виховання. – 2002. – № 1. – С. 24–25.
5. Печора К. Л. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / К. Л. Печора, Г. В. Пантюхина, Л. Г. Голубева. – М. : Гуманитарный изд. Центр ВЛАДОС, 2002. – С. 13–18.

Лекція 1.2. Особливості розвитку дітей перших трьох років життя

План

1. Особливості розвитку дітей в період переддошкільного дитинства.
2. Обґрунтування необхідності виховання дітей з перших днів життя.
3. Наукові дослідження виховання дітей переддошкільного віку.

Ключові слова: розвиток, переддошкільне дитинство, виховання.

Література:

1. Аксарина Н. М. Воспитание детей раннего возраста / Н. М. Аксарина. – М. : Просвещение, 1981. – 216 с.
2. Воспитание и обучение детей раннего возраста / Под ред. Л. Н. Павловой. – М. : Просвещение, 1986. – 198 с.
3. Гураш Л. Раннє дитинство: специфіка, особливості / Л. Гураш // Дошкільне виховання. – 2002. – № 1. – С. 24–25.
4. Печора К. Л. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / К. Л. Печора, Г. В. Пантюхина, Л. Г. Голубева. – М. : Гуманитарный изд. Центр ВЛАДОС, 2002. – С. 13–18.

Стислий зміст лекції

1. Особливості розвитку дітей в період переддошкільного дитинства

Ранній вік – це період швидкого формування всіх властивих людині психофізіологічних процесів. Своєчасно розпочате і правильно здійснюване виховання дітей раннього віку є важливою умовою їх повноцінного розвитку.

Для фізичного і нервово-психічного розвитку дітей перших двох років життя характерний швидкий темп. У цей період інтенсивно збільшується зріст і маса дитини (особливо на першому році), посилено розвиваються всі функції організму. На другому і третьому році життя її основні рухи вдосконалюються, вона починає координувати свою рухову активність з навколишнім. Великі успіхи робить дитина в оволодінні рідною мовою. Якщо в активному словнику немовляти, як правило, налічується

10–12 слів, то до 2 років кількість їх становить 200–300, а до 3 років – 1500 слів.

Розвиток у ранньому віці відбувається на такому несприятливому фоні, як підвищена уразливість організму – низька його опірність захворюванням. Кожне перенесене захворювання негативно позначається на загальному розвитку дітей. Тому турбота про охорону здоров'я малої дитини є одним з найважливіших завдань виховання в ранньому дитинстві.

У перші роки життя особливо сильний взаємозв'язок фізичного і психічного розвитку. Міцна, фізично повноцінна дитина не тільки менше піддається захворюванням, а й краще розвивається психічно. Разом з тим веселі, рухливі, активні діти фізично більш витривалі. Незначні порушення в стані здоров'я викликають зміни в їх загальному самопочутті – вони стають дратівливими і кволими, погано граються, швидко стомлюються.

У ранньому віці діти відзначаються значною нестійкістю емоційного стану: здавалося б, з дуже незначних причин часто плачуть і довго не можуть заспокоїтись; і навпаки, не встигають висохнути сльози, як на зміну їм з'являється усмішка. Добрий настрій дітей підтримується правильною організацією їхнього життя, активною діяльністю, цікавими враженнями і головним чином розумно організованим спілкуванням з дорослими.

У вихованні маленьких дітей слід враховувати перевагу в них збудження над гальмівними процесами: маленька дитина погано переносить очікування їжі, обмеження в рухах та інше. З урахуванням цієї особливості в яслах і групах раннього віку ясел-садків введено принцип послідовного, поступового проведення всіх режимних

процесів, що дає змогу обслуговувати кожну дитину індивідуально.

Умовні, тобто набуті в процесі життя, рефлексі, що лежать в основі поведження дитини, починають утворюватися з перших днів. Так, характерний умовний рефлекс, який можна спостерігати у дитини другого тижня життя, – смоктальний – на положення для годування. Раннє створення умовних рефлексів є переконливим, фізіологічно обґрунтованим доказом необхідності правильного виховання дітей з перших днів життя.

Умовні рефлексі, які швидко формуються у малюка і виявляються у звичках, можуть бути як доцільними для здоров'я і розвитку (засинати і просинатися в певний час, активно «гуляти» – рухати руками і ногами, белькотати тощо), так і недоцільними (засинати при погойдуванні, смоктати пустушку, «гуляти» на руках дорослого та інше). Порівняно легко закріплюючись, звички важко піддаються змінам. Перевиховання – справа дуже складна і шкідлива для діяльності нервової системи. Тому необхідно буквально з моменту народження дитини забезпечити їй правильне виховання.

Наслідки цілеспрямованого виховання виявляються вже у 2 місяці: малятко засинає, просинається, відчуває потребу в їжі у чітко визначений час; відпочивши і поївши, воно спокійне, у спілкуванні з дорослими виявляє радість.

З огляду на високу пластичність функцій мозку і психіки, дитина має великі потенційні можливості розвитку, реалізація яких залежить від безпосереднього впливу дорослих, що оточують її, від виховання і навчання.

Педагогіка раннього дитинства, основи якої були розроблені М. Щеловановим, Н. Аксаріною та їхніми учнями, намічає конкретні завдання і методи всебічного виховання дітей.

До змісту виховної роботи на цьому віковому етапі дитинства входять такі розділи:

– дотримання встановленого для дітей раннього віку режиму дня, тобто правильне розподілення протягом доби і чітка послідовність сну, годування, неспання, зміна різних видів діяльності;

– правильне здійснення режимних процесів: годування, гігієнічного догляду, укладання спати, обливання та інше;

– проведення індивідуальних та групових занять, ігор, розваг;

– створення сприятливих умов для активної і різноманітної самостійної діяльності дітей.

Успішне здійснення завдань виховної роботи залежить від педагогічно обґрунтованого вибору її форми і методів, від правильної організації всього життя.

2. Обґрунтування необхідності виховання дітей з перших днів життя

Увага вчених усього світу (фізіологів, медиків, психологів, педагогів) спрямована на вивчення проблем, пов'язаних з народженням, розвитком, вихованням й навчанням дітей від запліднення до раннього віку (3 роки). Адже, саме ці періоди є вирішальними у найбільш інтенсивному розвитку всього організму дитини, що в подальшому є визначальним у психічному і моральному становищі особистості людини.

Таке ставлення до вивчення раннього дитинства можна пояснити надзвичайною складністю організації клінічних,

психологічних і педагогічних досліджень психіки дітей у пренатальний та перинатальний періоди. Відтак, уявлення про розвиток майбутньої дитини та немовляти аж до другої половини ХХ ст. залишалося на рівні життєвих уявлень.

Автори програми «Оберіг» (О. Богініч, А. Богуш, Д. Братанова, О. Долинна, Т. Панасюк та інші) пренатальний період розуміють як допологовий, від прийняття рішення народити дитину батьками до 22 тижнів вагітності. Перинатальний період – з 22 тижня вагітності до 10 днів життя дитини.

Ученими було отримано достовірні результати про психічний, емоційний, інтелектуальний розвиток дитини під час вагітності майбутньої матері, пологів, перинатального періоду та малюка. Виявляється, що перебуваючи в утробі матері, дитина вже відчуває думки, емоційний стан матері (позитивний чи негативний), відбувається телепатичний зв'язок між матір'ю і плодом. Тому хронічне занепокоєння, суперечливе ставлення до майбутнього материнства можуть залишити глибокий негативний слід на особистості дитини ще до її народження.

Підвалини майбутньої особистості формуються насамперед у сім'ї. Від того, як спілкуються з малюком, як і чим годують його великою мірою залежить характер майбутнього дорослого та його доля. Навіть ті батьки, які з усією відповідальністю ставляться до свого малюка, оточуючи його фізичним піклуванням та психологічним комфортом, не підозрюють, що у своїх зусиллях виховати гармонійну особистість, вони йдуть із запізненням, принаймні, у дев'ять місяців.

Материнський організм, її психіка – це неначе колиска, у який дитина живе з моменту зачаття. Вона постійно

контактує з матір'ю, обмінюючись емоціями, які впливають на психіку плода.

На організм майбутньої дитини впливає спосіб життя матері, культура її харчування, відсутність або наявність шкідливих звичок.

Негативне мислення і поведінка матері, її надмірні емоційні реакції на стресові чинники є причиною таких післяпологових захворювань, як неврози, тривожні та фобічні стани, численні алергічні прояви, відставання у розумовому розвитку, дислексія, аутизм, органічні пошкодження головного мозку та багато інших патологічних станів.

Позитивні материнські емоції впродовж періоду вагітності викликають посилення росту, врівноваженості нервової системи, спокою, збільшення рівня інтелектуального розвитку плоду, відбувається формування різних задатків майбутньої творчої особистості.

Ефективними умовами розвитку дитини у пренатальному періоді є: сприятливий емоційний стан матері та умови життя; гармонія подружніх стосунків у сім'ї тощо.

У 2010 році під егідою ЮНЕСКО в Москві вперше було проведено Всесвітню конференцію з виховання і освіти дітей молодшого віку, в якій взяли участь 1000 учасників із 193 країн світу (членів ЮНЕСКО). Загальна тема конференції – «Виховання і освіта дітей молодшого віку – перший і засновчий крок до створення багатства націй». У межах світового форуму було проведено окрему конференцію «Розвиток і виховання дітей раннього віку», в матеріалах якої наголошено на унікальній ролі повноцінного розвитку дитини і матері з моменту

запліднення, у пренатальний і перинатальний періоди, упродовж раннього віку, та їх впливу на подальше формування особистості дорослої людини. Світове товариство вчених визнало здорових, розвинутих і вихованих дітей раннього віку «неоціненним багатством» націй і держав усього світу. У резолюції конференції зазначалась необхідність комплексного (цілісного) підходу до розвитку і виховання, насамперед, дітей раннього віку, залучення до цього процесу медиків, психологів, педагогів та проведення відповідної державної освітньої політики. Підкреслювалась також необхідність розроблення комплексних програм розвитку дітей раннього віку (від 0 до 3 років) з урахуванням усіх періодів розвитку дитини: пренатального, перинатального, немовлячого і раннього, оскільки кожний з них характеризується своїми особливостями і закономірностями. Незнання, недотримання їх у процесі розвитку, виховання і навчання дитини негативно впливає на її фізичне та психосоціальне здоров'я.

Один з авторів – піонерів у галузі фізіології та психології раннього дитячого віку проф. М. Щелованов 40 років тому писав, що те, чого не зможе придбати дитина у ранньому дитинстві, залишається недоліком надовго у наступних періодах, а інколи і на все життя. Для багатьох це твердження здається перебільшенням.

Про цінність раннього дитинства для розвитку особистості наголошує О. Кононко. Науковець розглядає раннє дитинство як особливий період, бо саме в цей час відбувається стрімкий психічний і фізичний розвиток, формуються важливі складники особистості. Спостереження за малюками свідчать про відсутність у багатьох дітей

бажання зайняти себе чимось, вони швидко втрачають інтерес, починають нудьгувати. Сюжетну гру поступово замінюють заняттями зі смартфонами, планшетами, електронними іграшками.

Отже, проблема розвитку особистості дитини другого-третього років життя є актуальною і непростою. На часі педагогічне переорієнтування освітнього процесу, оновлення змісту й форм організації життєдіяльності дітей раннього віку, створення затишного, безпечного та сприятливого для розвитку особистості середовища, в якому б враховувались вікові особливості, новоутворення свідомості й поведінки, специфіка нового буття дитини.

3. Наукові дослідження виховання дітей переддошкільного віку

За останні роки багато авторів різних країн починають все більше звертати увагу на психічний розвиток дитини перших років після народження, ґрунтуючись на тому, що від нього залежить дальший розвиток дитини. За допомогою досліджень було виявлено несподівані можливості розвитку саме в ранніх періодах. Відомо, що останнім часом в науково-популярній літературі про подібні можливості повідомляють як про курйози. Наукові дослідження в Чикагському, Гарвардському університетах та в нашій країні стверджують, що **найінтенсивніший психічний розвиток дитини відбувається саме в перші 3–4 роки після народження.** Англійські психологи теж приділяють велику увагу цьому періоду. «Передшкільний вік (від народження до вступу в школу) важливий саме тому, що від нього залежить майбутній розвиток людини. Дитина повинна протягом кількох перших років свого життя

навчитися багато більше, ніж протягом будь-якого іншого періоду і це є основою всього наступного розвитку».

Сучасна психологічна і педагогічна література переповнена даними досліджень, згідно з якими особливості і відхилення у поведінці дітей пізнішого віку походять саме з раннього віку.

Проблеми розвитку дитини, які виявляються в перші роки шкільного віку – відставання в навчанні, сором'язливість у стосунках з іншими, – не породжуються спонтанно при зіткненні з новою дійсністю. Проблеми розвитку дітей під час другого дитинства проходять у більшості випадків з попереднього періоду.

У 60-х на початку 70-х років нашого сторіччя вже краще вивчено зв'язок і вплив раннього дитячого віку на особливості дальшого розвитку дитини.

Багато авторів вказують наприклад, на несприятливий вплив емоційної недостатності у ранньому дитинстві на дальший розвиток дітей. Особливо підкреслюють вплив емоційної недостатності у ранньому дитинстві (емоційна депривація, фрустрація) на формування поведінки. Рівень психічного розвитку у ранньому дитячому віці має певний вплив на розумовий розвиток дітей шкільного віку.

Пояснити велике значення раннього дитячого періоду для формування психіки та поведінки дитини в наступних періодах можна по-різному. Передусім – виключно інтенсивним розвитком дитячого організму у цьому віці і особливо швидким розвитком мозку. Це період найшвидшого розвитку як організму в цілому, так і всіх органів та тканин. Досить пригадати деякі основні дані: мозок новонародженої дитини важить приблизно 350 г, це в чотири рази менше, ніж мозок дорослої людини. Але до 7

місяців вага мозку подвоюється, а до 2–3 років – потроюється. За своїм хімічним складом мозок дворічної дитини наближається до дорослого. Під час посиленого росту формується дуже складна і тонка внутрішня конструкція мозку, його нервових центрів, а також кліткових полів кори півкуль головного мозку та нервових шляхів. Органічний розвиток мозку відбувається набагато швидше, ніж розвиток інших органів. І закінчується він переважно під час раннього дитячого віку.

Дж. Таннер звертає увагу на те, що в розвитку дитячого організму взагалі існує сувора послідовність: передусім розвивається мозок, потім грудна клітка, а потім кінцівки. При цьому розвиток мозку відбувається в основному в перші роки життя. Інтенсивний розвиток матеріального субстрату психіки зумовлює і розвиток самої психіки. Розвиток мозку у цей період має вирішальне значення для розвитку дитини взагалі. Але можна припустити, що розвиток самої психіки у ранньому дитячому віці буде мати вирішальне значення для наступних періодів.

Взагалі ранній дитячий вік – це період посиленого дозрівання вищих відділень нервової системи. А дослідження показують (Л. Виготський), що найсприятливіший час для впливу на формування психіки та для виховання настає саме тоді, коли відповідні функції знаходяться в процесі дозрівання. Коли ждана функція вже оформилась, то вона не піддається великим змінам. А найактивнішим періодом дозрівання є, безумовно, ранній дитячий вік. Отже, що посієш у цей період, те й пожнеш потім.

Пояснити значення раннього дитячого віку для пізнішого розвитку можна деякими характерними для цього

віку особливостями психічного розвитку. Одна з особливостей – домінуюча роль сприйняття. «Можна сказати, що свідомість дитини перебуває в прямій залежності від сприйняття» (Л. Виготський). Отже, всі функції цього віку пов'язані із сприйняттям і керуються ним. Це створює сприятливі умови для розвитку самого процесу сприйняття. Функція сприйняття допомагає розвитку дитини. Ось чому немає іншої такої функції в ранньому віці, яка б так інтенсивно розвивалась, як сприйняття (Л. Виготський).

Зрозуміло тепер, яке значення має це і для самого дитячого віку, і для загального психічного розвитку. Через сприйняття дитина одержує багатий та різноманітний матеріал для початкової розумової діяльності; за допомогою сприйняття дитина має постійний зв'язок з навколишнім середовищем і збагачує свої враження. Але виявляється, що посилене сприйняття має значення не лише для розвитку безпосередньо під час раннього періоду. Багата інформація, яку дитина накопичує в цьому віці, є міцною основою для дальшого розвитку. Цю тезу обґрунтовують публікації Чікагського і Гарвардського університетів, а також останні вітчизняні дослідження, за якими близько 50–60% усієї інформації людини становить інформація, одержана в ранньому віці. Відомо також, що все, що сприймається мозком через відчуття, не залишається безслідним для розвитку. Різноманітність і насиченість інформації, яку отримує дитина завдяки домінуючій функції сприйняття, не може засвоюватися лише в перші три роки. Очевидно, вона зберігається в певній формі й впливає на дальший розвиток. Як це відбувається і в якій формі вона зберігається, ще не відомо.

Однак існує особливість, яка на перший погляд суперечить припущенню про вплив інформації, одержаної в ранньому дитячому віці, на дальший психічний розвиток. Ця особливість полягає в тому, що людина майже нічого не запам'ятовує про перші роки життя. Відомо, що перші спогади з'являються після трирічного віку. Але те, що людина не пам'ятає своїх переживань у ранньому віці, або точніше, що вони не можуть відновитися в свідомості не значить, що вони зникли. Різноманітні сприйняття, очевидно, трансформуються якимось особливим чином і впливають не лише на становлення психічного розвитку в ранньому віці, а й зберігають свою важливість та вплив на інші періоди розвитку.

Ранній дитячий вік – це час, коли увага дитини прикута виключно до навколишнього середовища. Дитина засвоює все, що має для неї життєво важливе значення. У малюка виникає так званий «голод до зовнішніх вражень», так само, як, наприклад, існує звичайний голод у великої дитини. Отже, він забезпечує собі великий запас сприйнять і вражень, які якимось чином і в певній формі служать йому в наступних періодах, коли домінуючими стають інші закономірності розвитку. Зрозуміло, що тут кінчаються складні процеси і починають діяти складні механізми, про які ми все ще нічого не знаємо, але які існують і через які передається вплив раннього дитячого віку на психічний розвиток дитини в наступні періоди дитинства.

До деякої міри пояснення впливу психічного розвитку раннього дитячого віку на пізніші періоди можна шукати і в існуванні *відчуттєвих періодів*, або *«оптимальних періодів розвитку»*. Відчуттєві періоди

розвитку встановлені вперше де Фрізом. При вивченні онтогенетичного розвитку тварин він виявив, що деякі періоди розвитку є особливо чутливими щодо певних впливів середовища. Такі впливи нейтральні перед відчуттєвим періодом та після нього. Л. Виготський інтерпретує це положення з досліджень де Фріза стосовно розвитку дитини. Він вважає, що певні специфічні впливи середовища, які мають вирішальне значення для спрямування розвитку в тому чи іншому напрямі, виявляються лише в точно визначений момент розвитку. Перед або після цього моменту вони не мають вирішального значення.

Пояснення, перенесене на значення розвитку раннього дитячого віку, допомагає виявити значення його для дальшого розвитку.

З великої кількості матеріалу про розвиток дитини під час різних періодів, яким користується сьогодні дитяча психологія, відомо, що ранній дитячий вік це саме відчуттєвий період, або *оптимальний час*, для розвитку деяких основних проявів психічного розвитку дитини: процесу ходіння, початкового оволодіння процесом мовлення, початкового емоційного уподобання та інше. Якщо дитина у ранньому віці з якихось причин не навчилася ходити або говорити, то виявляється, що пізніше їй набагато важче навчитися це робити, навчання триває довше й менш ефективно, ніж коли б це було засвоєно на другому році життя під час відчуттєвого періоду. Особливо треба підкреслити, що пізніше засвоєння процесів, про які говорилося вище, не відіграє такої ролі в розвитку, як під час оптимального строку. Отже, коли дитя розвивається в психічному аспекті повноцінно під час раннього періоду або

коли воно оволодіває своєчасно всім тим, для чого цей вік є відчуттєвим, або оптимальним, періодом, це має велике значення й для наступних періодів розвитку.

Взагалі треба сказати, що коли йдеться про встановлення значення психічного розвитку у ранньому віці, важко уявити собі, що все це можна просто і безпосередньо виявити. Ці процеси дуже складні вже в ранніх стадіях розвитку. Але вони безперечно існують.

Правильно, але не повністю ми пояснили значення розвитку під час раннього віку, довели необхідність оцінки та діагностики цього розвитку. Якщо б ми мали досить абсолютні та адекватні методи для оцінки та «вимірювання» психічного розвитку в ранньому віці, ми б могли правильніше прогнозувати пізніший розвиток дитини. Під прогнозуванням не треба розуміти передбачення чогось заздалегідь. Йдеться про передбачення майбутнього розвитку за допомогою здобутого під час раннього віку.

У сучасній педагогічній і психологічній теорії та практиці все ясніше окреслюється тенденція «відкриття» та більш раціонального використання значних, «непередбачених досі» можливостей розвитку дітей у ранньому віці. Це особливо впливає на процес реорганізації освіти, що виявляється головним чином у ранньому початку шкільного навчання та його закінченні. Вчені роблять багато експериментів у цій галузі. Поряд із сенсаційними повідомленнями «американського типу» про успішне навчання дітей читати і писати одночасно із їх навчанням говорити на останньому ХХ Міжнародному з'їзді психологів у Токіо в 1972 році були повідомлення про успішні експерименти з дітьми, які у 4-місячному віці, перед тим як навчитися говорити, навчилися читати і писати.

Дослідження, над якими працюють психологи та педагоги стосовно максимального використання можливостей дітей у процесі їх виховання та навчання, мають безперечно прогресивне значення в науково-дослідницькому плані. Однак в навчально-виховній практиці масово використовувати наслідки подібних дослідів слід обережно. Тому зовсім правильно поставив питання вітчизняний вчений Смирнов: «...чи все, що можуть досягти діти, потрібно вимагати; чи все те, що можливе, – необхідне; який вплив одержані високі здобутки розвитку однієї сторони матимуть на решту сторін психіки, а також на фізичний розвиток та здоров'я?». Можна було б додати ще й те, що ми не знаємо, як вплине такий посилений розвиток і «максимальне використання резервів» у ранньому дитинстві на дальший розвиток.

Особливо поглиблено Л. Виготський ставиться до проблеми вікових особливостей та навчання дитини. «Кожне століття характеризується різним співвідношенням між характером системи освіти, виховною роботою, з одного боку, і розумовим розвитком – з другого».

Як бачимо, проблема раннього стимулювання розвитку виключно складна. Результати прискореного навчання і максимального розвитку, описані в літературі, були здобуті за спеціальних експериментальних умов у окремих дітей. Проте кінцеві наслідки такого «максимального використання резервів» поки що невідомі. Чи дійсно відключаються приховані можливості розвитку, які при сучасних способах виховання та навчання не можуть виявитися і залишаються довгий час у латентному стані? Або: чи не відбувається завчасно й ранне «пограбування» майбутнього психічного розвитку через

швидкість його стимулювання? Це питання, на які мають з'явитись відповіді найближчим часом. Процеси дозрівання не провідні в психічному розвитку, але вони основні (Л. Виготський).

При цьому ряд випадків з життєвої практики показує, що рання витрата ресурсів розвитку створює серйозні проблеми в пізнішому психічному розвитку дітей. Досить згадати «експеримент» сім'ї Нікітіних, що наробив багато шуму десять років тому. Їхні діти навчилися писати й читати у трирічному віці. В перші шкільні роки вони виявляли величезні успіхи, проте подалі зрівнялися із своїми ровесниками, а ще пізніше деякі з них почали відставати.

Незалежно від тих чи інших несприятливих наслідків раннього та передчасного розвитку дітей ясно, що питання про перегляд можливостей розвитку дітей поставлене, відкрите і чекає на своє вирішення на сучасному рівні. Ясно також, що «норми» психічного розвитку дітей, які використовувалися досі, в багатьох відношеннях дійсно застарілі й потребують корекції. Але було б помилкою механічно замінити застарілі норми новими. Ще треба багато досліджувати, використовувати сучасні надійні наукові методи, щоб встановити норми розвитку сучасної дитини. Необхідність таких досліджень полягає ще й в тому, що багато норм розвитку, якими користувалися раніше, були створені в минулому емпірично, перетворилися на забобони і дедалі частіше відмирають, як правильно зазначає О. Леонт'єв.

Крім того, у всіх країнах спостерігається особливий, феномен у розвитку сучасних дітей – прискорений розвиток, або акселерація (від лат. *acceleratio* – прискорення). Чітко і виразно спостерігається акселерація у фізичному розвитку

та статевому дозріванні сьгоднішніх дітей. Сучасні діти важать на $1\frac{1}{2}$ кг більше, вони вищі на 2 см, ніж у їхньому віці їхні діди та батьки (Дж. Таннер).

Природно, що це явище не може не відобразитись на психічному розвитку. Зв'язок між фізичним та психічним розвитком безумовний, хоча він і не виявляється в простому співвідношенні між кілограмами та ступенями розвитку, як твердять деякі автори.

Хоча теоретично і практично відомо, що розумовий розвиток людини не залежить від її ваги та зросту, ряд дослідів останнього десятиріччя показують, що у дітей така залежність існує «досить виразно». Деякі дослідження повідомляють, що у дітей 11-річного віку кожний сантиметр росту відповідає коефіцієнтові інтелігентності (за шкалою Термана). На подібні висновки вказують канадські автори (Binning, Boas) та американський дослідник Н. Бейлі. Більшість авторів все ж вважають, що цей зв'язок і залежність набагато складніші й не можуть піддаватися такому грубому порівнянню (Дж. Таннер). Мабуть, психічна акселерація не така очевидна і точно визначена, як фізична. Але вона безперечно спостерігається і може бути встановлена. Кількість інформації, яку наші діти одержують з різноманітних сучасних джерел, набагато більша, ніж та, яку одержували ми та наші батьки, що, безсумнівно, впливає на розвиток мозку сучасних дітей. Але суть питання про психічну акселерацію, очевидно, не тільки у збільшенні інформації.

Дослідження вітчизняних та іноземних вчених підтверджують положення про те, що психічна акселерація існує, хоча і не є настільки виражена, як фізична.

Але якої б величини не була психічна акселерація, вона більше чи менше змінює обриси психічного розвитку всіх вікових періодів і раннього дитинства включно. Саме це робить ще необхіднішими пошуки відповідних способів та методів для оцінки цього розвитку.

Отже, необхідність оцінки психічного розвитку дітей у ранньому дитячому віці зумовлена його значенням для ранньої педагогічної реабілітації деяких порушень (спадкових, природжених або здобутих) і для профілактики можливих відхилень у майбутньому.

Семінарське заняття 1.2.

Тема: Особливості розвитку дітей раннього віку.

Зміст заняття

1. Особливості вищої нервової діяльності дітей.
2. Гігієна нервової системи дітей раннього віку.
3. Причини появи втомлюваності.
4. Профілактика нервово-психічних порушень.

Методичні рекомендації

До першого питання студенту необхідно опрацювати рекомендовану літературу та законспектувати прояви особливостей ВНД дітей раннього віку у вигляді таблиці:

Особливості ВНД	Прояви в поведінці
низька працездатність	
неврівноваженість нервових процесів	
складність формування гальмівних умовних рефлексів	
слабка рухливість нервових	

процесів	
легка збудливість нервової системи	
неврівноваженість першої та другої сигнальних систем	

Вивчивши друге питання, студенту необхідно з'ясувати, до яких наслідків призводить тривалий вплив на нервову систему дитини раннього віку травмуючих умов виховання.

До третього питання необхідно виписати схему причин втомлюваності, вміти розкрити кожен з причин, навести приклади.

Вивчення четвертого питання передбачає визначення профілактичних заходів, які б попереджали нервово-психічні порушення в дітей раннього віку.

Література:

1. Аксарина Н. М. Воспитание детей раннего возраста / Н. М. Аксарина. – М. : Просвещение, 1969. – С. 7–13, 183–213.

2. Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. М. Д. Ковригиной. – М. : Просвещение, 1977. – С. 371–389.

Самостійна робота 1.2.

Питання для самостійного вивчення

Перинатальна та пренатальна педагогіка⁴.

Методичні рекомендації

Вивчення цього питання передбачає опрацювання рекомендованої літератури, конспектування основних положень перинатальної та пренатальної педагогіки.

⁴ Виписати визначення до «Педагогічного словничка».

Студенту необхідно:

- визначити різницю між цими поняттями;
- вміти дати характеристику перинатальній та пренатальній педагогіці;
- з'ясувати методи пренатальної та пренатальної педагогіки;
- розкрити зміст наукових статей О. Кононко та М. Машовець.

Література:

1. Жебровський Б. М. Пренатальна і перинатальна педагогіка / Б. М. Жебровський. – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 86 с.
2. Кононко О. Добре зернятко – гарні сходи / О. Кононко // Дошкільне виховання, 2005. – № 3. – С. 4–6.
3. Машовець М. Про можливості пренатальної педагогіки / М. Машовець // Дошкільне виховання, 2002. – № 6. – С. 12–13.
4. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років «Оберіг». – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 105 с.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ ДО ЗМІСТОВОГО МОДУЛЯ 1

Підготувати презентацію з теми: «Педагогіка раннього дитинства», яка б охоплювала всі питання модуля. Правила створення презентації:

Призначення презентації та її елементи. Презентація — це набір слайдів, де є текст, графічні об'єкти, рисунки, кнопки тощо. Презентація може містити звук, відео та анімацію — три основні компоненти мультимедіа.

Презентації слугують для зацікавлення слухачів ілюстраціями і ефектами під час доповіді, для рекламування послуг, продукції тощо.

Робота з презентацією складається з двох етапів: створення та демонстрації.

Слайди є складними об'єктами, які монтує користувач. Їх демонструють на екрані монітора чи на великому екрані у залі за допомогою спеціального обладнання (проекційної панелі).

Структура слайду. Слайд може містити елементи таких трьох основних типів:

- 1) кадри з текстовою інформацією;
- 2) мультимедійні об'єкти: картинки, звук, відео;
- 3) кнопки керування процесом демонстрації. До кожного об'єкта (для якого є сенс це робити) може бути застосована анімація — здатність рухатися на екрані за певними способами, які описані у відповідному меню.

Запитання для самоконтролю

1. Назвіть системи виховання дітей на ранніх етапах розвитку суспільства.
2. Як відбувалося становлення системи суспільного виховання й проблеми розвитку дітей раннього віку?
3. В чому різниця між перинатальною та пренатальною педагогікою? Дайте їх характеристики.
4. Назвіть особливості раннього дитинства.
5. Обґрунтуйте необхідність виховання дітей з перших днів життя.
6. Розкрийте особливості вищої нервової діяльності дітей раннього віку.
7. В чому полягає гігієна нервової системи дітей раннього віку.
8. Назвіть та охарактеризуйте причини появи втомлюваності.
9. Визначте профілактичні заходи нервово-психічних порушень.
10. Охарактеризуйте перинатальну та пренатальну педагогіку, їх завдання.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ЗАВДАННЯ Й ЗМІСТ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ РАНЬОГО ВІКУ

Навчальні цілі: сформувати у студентів уявлення про особливості розвитку, завдання, зміст, загальні правила виховання дітей переддошкільного віку, умови їх успішної адаптації в дошкільному закладі. Виховувати інтерес до обраної професії, активність в опануванні нею.

Лекція 2.1. Основні напрями навчально-виховної роботи.

План

1. Фізичне виховання дітей, його сутність та значення.
2. Розумове виховання дітей раннього віку, його значення.
3. Морально-трудове виховання дітей.
4. Естетичне виховання дітей раннього віку, його зв'язок з розумовим розвитком.

Ключові слова: виховання, адаптація, умови, зміст.

Література

1. Аксарина Н. М. Воспитание детей раннего возраста / Н. М. Аксарина. – М. : Просвещение, 1972. – 216 с.
2. Кирюхина Н. В. Организация и содержание работы по адаптации детей в ДОУ / Н.В. Кирюхина. – М. : Айрис-пресс, 2005. – 112 с.
3. Павлова Л. Н. Организация жизни и культура воспитания детей в группах раннего возраста / Л. Н. Павлова. – М. : Айрис-пресс, 2006. – С. 6–65.

4. Печора К. Л. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / К. Л. Печора, Г. В. Пантюхина, Л. Г. Голубева. – М. : Гуманитарный изд. Центр ВЛАДОС, 2002. – С. 3–18.

Стислий зміст лекції

1. Фізичне виховання дітей, його сутність та значення

Виховання дітей раннього віку здійснюється в тих же напрямках, що і виховання дошкільників: фізичне, розумове, морально-трудове та естетичне виховання. Дослідниками (Л. Павлова, Г. Пантюхіна, Л. Голубева, С. Лайзане, Є. Тимофєєва, А. Фролова, М. Кистяковська, М. Фонарьов) визначено наступне:

Завдання фізичного виховання:

- загартування організму, підвищення імунітету до захворювань;
- забезпечення здоров'я і повноцінного фізичного розвитку дитини;
- забезпечення врівноваженої активної поведінки, переваги бадьорого настрою;
- охорона нервової системи від перевтоми;
- виховання культурно-гігієнічних навичок.

Основні засоби фізичного виховання:

- правильне харчування;
- застосування свіжого повітря води, сонця;
- хороший гігієнічний догляд;
- раціональний режим та його дотримання;
- методично правильне годування, укладання, вмивання;

– створення умов для різноманітної діяльності, зокрема рухової.

Слід зосередити увагу на таких структурних компонентах змісту фізичного розвитку, як формування усвідомленого ставлення дитини до певних чинників її здоров'я, оволодіння нею руховим досвідом, гігієнічними навичками, основами культури харчової поведінки та безпечної життєдіяльності.

Однією з основних умов повноцінного фізичного розвитку дитини є правильна організація її життєдіяльності, яка передбачає:

- створення оптимальних санітарно – гігієнічних умов;
- організація доцільного режиму активної діяльності та відпочинку;
- забезпечення раціонального харчування;
- використання пасивних та активних фізичних вправ з метою розвитку рухової сфери;
- проведення своєчасної профілактичної роботи стосовно здоров'я та фізичного розвитку дитини, систематичне застосування загартовувальних засобів.

2. Розумове виховання дітей раннього віку, його значення

У педагогічних дослідженнях визначено закономірності, принципи та методи навчання дітей раннього віку рідного мовлення (А. Богуш, К. Крутій, Г. Ляміна, Т. Науменко, Л. Олійник, Л. Павлова, Г. Розенгарт-Пупко, Л. Федоренко, Т. Юртайкіна та інші). Система сенсорного виховання базується на положеннях, сформованих психологами (О. Запорожец, Л. Венгер, О. Фонарьов, С. Новосьолова).

Цікавою є думка видатних зарубіжних вчених в галузі дошкільної педагогіки (Ф. Фребель, М. Монтесорі,

О. Декролі), а також відомих представників вітчизняної педагогіки та психології (Є. Тихєєвої, А. Усової, Н. Сакуліної). Вони справедливо вважали, що сенсорне виховання, спрямоване на забезпечення повноцінного сенсорного розвитку, є однією з основних сторін дошкільного виховання. Ними визнано пріоритетне значення сенсорного розвитку на етапі раннього дитинства.

Розумове виховання в період раннього дитинства передбачає вирішення низки завдань:

- забезпечення сенсорного розвитку;
- розвиток мовлення та орієнтування в оточуючому;
- розвиток гри та інших видів діяльності;
- формування уявлень і первинних понять про предмети, якості, явища;
- розвиток пам'яті, уваги, наочно – дійового мислення, уяви, розумових здібностей.

Засоби розумового виховання:

- організація розвивального предметно – ігрового середовища;
- проведення організованих занять з дітьми;
- спілкування з дітьми під час проведення режимних процесів, організація різних видів діяльності;
- організація самостійної змістовної діяльності дітей.

3. Морально-трудове виховання дітей

Педагогіка раннього дитинства визначає такі завдання морально-трудового виховання:

- виховання позитивних взаємин з дорослими;
- виховання дружніх стосунків між дітьми;
- виховання культури поведінки, організованості та самостійності;

– виховання елементарних навичок самообслуговування;

– виховання поваги до праці дорослих.

4. Естетичне виховання дітей раннього віку, його зв'язок з розумовим розвитком

До завдань естетичного виховання педагогіка раннього дитинства відносить:

– розвиток сприймання, спостережливості мовлення;

– виховання негативного ставлення до неохайності;

– виховання розуміння прекрасного, розвиток естетичного смаку.

Засоби естетичного виховання:

– естетика побуту та зовнішнього вигляду дитини;

– засоби мистецтва;

– організація самостійної художньої діяльності дітей.

Виховання й розвиток дітей раннього віку можуть бути забезпечені лише за певних умов.

Семінарське заняття 2.1.

Тема: Виховна робота з дітьми переддошкільного віку

Зміст заняття

1. Завдання, умови та зміст фізичного виховання дітей.

2. Завдання та зміст розумового виховання дітей переддошкільного віку.

3. Завдання та засоби морально-трудового виховання дітей.

4. Естетичне виховання дітей раннього віку в умовах суспільного закладу.

Методичні рекомендації

Вивчивши теоретичні основи зазначених питань, студенту необхідно встановити, які із існуючих засобів найкраще підходять для виконання поставлених завдань, заповнивши таблицю 1:

Таблиця 1.

Напрями	Зміст (що?)	Завдання (для чого?)	Засоби (як?)
Фізичне виховання			
Розумове виховання			
Морально-трудова виховання			
Естетичне виховання			

Наступним кроком має стати аналітична діяльність студента, яка полягає у співставленні завдань, змісту та засобів напрямів виховної роботи. Дати відповідь на запитання: «Який з напрямів виховної роботи Ви вважаєте найважливішим у роботі з дітьми раннього віку?». Вміти довести значення кожного напрямку виховної роботи.

Відповідь студента повинна базуватись на дослідженнях як «класиків» (Н. Аксаріної, М. Щелованова та ін.), так і дослідників сучасності (З. Гуріної, О. Кононко, М. Лісіної, Н. Горлової та ін.).

Література:

Базова

1. Галигузова Л. Н. Педагогика детей раннего возраста : учебное пособие / Л. Н. Галигузова, С. Ю. Мещерякова. – М. : Гуманитар.издат.центр ВЛАДОС, 2007. – 301 с.

2. Григорьева Г. Г. Педагогика раннего возраста : учеб.пособие / Г. Г. Григорьева, Г. В. Груба, Е. В. Зворыгина. – М. : Изд. центр «Академия», 1998. – 336 с.

3. Жердева Е. В. Дети раннего возраста в детском саду / Е. В. Жердева. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. – С. 13–44.

4. Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. М. Д. Ковригиной. – М., 1980. – С. 177–206.

Допоміжна

5. Павлова Л. Н. Организация жизни и культура воспитания детей в группах раннего возраста / Л. Н. Павлова. – М. : Айрис-пресс, 2006. – С. 6–28.

6. Печора К. Л. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / К Л. Печора, Г. В. Пантюхина, Г. В. Голубева. – М. : Гуманитарный изд. Центр ВЛАДОС, 2002. – С. 11–13. (або режим доступу до електронного ресурсу: <http://booksonline.com.ua/view.php?book=134625&page=2>).

Самостійна робота 2.1.

Питання для самостійного вивчення

Приклад дорослих, пряме навчання дітей позитивним учинкам.

Методичні рекомендації

Опрацюйте матеріали лекції та рекомендовану літературу, з'ясуйте для себе, в чому саме дорослі показують малятам приклад та як вчать їх позитивним учинкам.

Важливим показником опрацювання зазначеного питання є вміння студента навести приклади.

Література:

1. Аксарина Н. М. Воспитание детей раннего возраста / Н. М. Аксарина. – М. : Просвещение, 1972. – 216 с.
2. Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. М. Д. Ковригиной. – М., 1980. – С. 179–206.

Лекція 2.2. Педагогічні умови організації життя та виховання дітей раннього віку

План

1. Загальні правила виховання дітей раннього віку.
2. Причини порушення врівноваженої поведінки дітей.
3. Адаптація дитини до умов суспільного дошкільного закладу.

Ключові слова: режим, дотримання, чіткість, задоволення, потреба, порушення, врівноваженість.

Література:

1. Павлова Л. Н. Организация жизни и культура воспитания детей в группах раннего возраста / Л. Н. Павлова. – М. : Айрис-пресс, 2006. – С. 6–28.
2. Печора К. Л. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / Г. В. Пантюхина, Л. Г. Голубева. – М. : Гуманитарный изд. центр ВЛАДОС, 2002. – С. 11–13.
3. Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. М. Д. Ковригиной. – М., 1980. – С. 177–206.

Стислий зміст лекції

1. Загальні правила виховання дітей раннього віку
Умови виховання й розвитку дітей раннього віку

Виховання й розвиток дітей раннього віку можуть бути забезпечені лише за певних умов.

Єдність у виховній та оздоровчій роботі. Це правило ґрунтується на такій закономірності, як тісний взаємозв'язок фізичного та психічного розвитку. Правильне виховання є можливим лише за умови виконання всіх гігієнічних, оздоровчих та виховних заходів.

Однаковий підхід до виховання дитини з боку всіх оточуючих її людей. Це правило витікає з особливостей вищої нервової діяльності дітей: для утворення умовного рефлексу та на його основі – звички, необхідне багатократне повторення впливу однакових подразників.

Індивідуальне звертання до дітей. Дитина швидше реагує на мову, звернену до неї. Індивідуальним зверненням легше викликати зосередженість малюка, привернути його увагу.

Врахування вікових особливостей і можливостей дітей. Необхідно знати індивідуальні особливості розвитку та поведінки дітей. Невідповідність педагогічних заходів можливостям дитини не стимулює їх розвиток, а гальмує.

Виховання позитивного ставлення до пропозицій і доручень дорослих.

Шкідливість частих заборон, тривалих пасивних очікувань. Формуються перші уявлення про культуру поведінки. Діти не можуть тривалий час бути бездіяльними. Будь-які очікування є непосильними для дітей через не сформованість процесу гальмування. Часті заборони викликають звикання, діти не реагують на них.

Своєчасне формування навичок самостійності та їх ускладнення. Прагнення до самостійності - закономірність розвитку особистості. Якщо не враховувати цього, то у

дитини поступово можуть закріпитися негативізм, впертість, вередування. Результативні дії дитини зміцнюють впевненість у своїх силах та стимулюють самостійність.

Психологічна підготовка дитини до виконання вимог дорослого. Це правило витікає з недостатньої сформованості та рухливості нервових процесів малюків. Дітям необхідний час для переключення з одного виду діяльності на інший. Установку на переключення на нову діяльність створює спокійне звертання дорослого.

Поведінка дорослого – зразок для наслідування. Особливість дітей раннього віку – наслідувальність, вразливість. Тому дорослі не повинні допускати в присутності дітей вчинки та висловлювання, закріплення яких у дітей є небажаним.

Отже, дотримання перерахованих правил допомагає формуванню моральних сторін особистості якості дитини, які формуються в ранньому дитинстві, значною мірою залежать від дорослих, що її оточують.

2. Причини порушення врівноваженої поведінки дітей.

Одним із суттєвих завдань при вихованні дітей раннього віку є забезпечення спокійної, врівноваженої поведінки.

За сприятливих умов виховання діти раннього віку переважно бадьорі та активні. Вони дуже емоційні, рухливі, легко піддаються виховним впливам, тобто знаходяться в так званому *врівноваженому стані*. Найкращий стан збудливості, що забезпечує врівноважену поведінку дитини, називають станом **оптимальної збудливості**. Він є основним показником нормального функціонування кори

головного мозку дитини та умовою, яка сприяє кращому фізичному та нервово-психічному розвитку.

Проте малюка відносно легко вивести з цього стану. Так, одні й ті ж явища можуть викликати у дитини в різний час неоднакову реакцію (наприклад, дитина, яка зазвичай їсть спокійно і з апетитом, іноді відмовляється від їжі, хоча є голодною). Це пояснюється станом збудливості її нервової системи.

Він може змінюватися в двох напрямках:

- 1) в бік підвищення збудливості;
- 2) в бік різного ступеня зниження збудливості – гальмівні фази.

Н. Аксаріна визначила такі причини порушення збудливості:

- захворювання;
- недостатнє задоволення органічних потреб;
- недостатність сенсомоторних імпульсів;
- недостатнє спілкування з дорослим;
- неправильні виховні прийоми;
- розумове стомлення.

3. Адаптація дитини до умов суспільного дошкільного закладу

Адаптація (приспосовування) – процес активної взаємодії організму із середовищем. Розрізняють біологічну та соціальну адаптацію.

Біологічна адаптація – пристосування людини до існування в певних кліматично-географічних умовах.

Соціальна адаптація – здатність людини пристосовуватися до соціальних умов, оскільки будь-яке соціальне середовище вимагає від неї адекватних форм поведінки.

Здатність пристосовуватися створює умови для найоптимальнішого існування організму.

Кожного року значна кількість дітей вперше приходять до дошкільного закладу. Серед них є багато таких, що досить складно переносять навіть тимчасове розставання з батьками. Травма, яка наноситься нервовій системі дитини під час її звикання до дошкільного закладу, може мати довготривалі негативні наслідки: порушення у стані збудження нервової системи, невротичні розлади. Тому проблема правильної організації періоду адаптації дітей має велике соціальне та педагогічне значення.

Однією з перших на важливість даної проблеми вказала Н. Аксаріна. Вона характеризує адаптацію як встановлення найбільш правильного співвідношення (біологічного та соціального) між організмом та середовищем. Порушення цього співвідношення знижує пристосувальні можливості організму та призводить до деформації функцій різних органів.

Нині соціальна адаптація є предметом уваги лікарів, педагогів, психологів. У вітчизняній психології вона розглядається як здатність передбачати та готуватися до змін зовнішнього середовища, яка дає можливість швидко та без суттєвих порушень пристосовуватися до нових умов, впливати на них відповідно до своїх потреб.

Період звикання дитини до нових соціальних умов поділяється на три етапи:

– **гострий період** або період дезадаптації (час, коли є найбільш виражені зміни у поведінці дитини, мовленнєвій активності, грі та ін.);

– підгострий період або власне адаптація (час, коли дитина активно опановує новим середовищем, виробляючи відповідні форми поведінки);

– період компенсації або адаптованості до даних умов (час, коли нормалізуються усі показники).

Характер та особливості перебігу двох перших періодів дозволили класифікувати адаптацію за ступенем складності:

– легка адаптація (поведінка дитини нормалізується упродовж 10-15 днів);

– середньої важкості (поведінка дитини нормалізується упродовж 15-30 днів; дитина худне, стає блідою, хворіє, але без ускладнень);

– важка або патологічна адаптація (може тривати до двох і більше місяців – діти часто хворіють, тривалий час не відвідують дошкільний заклад).

Від чого залежить характер та тривалість звикання дітей до дошкільного закладу?

Критичним для звикання вважається перше півріччя другого року життя. В цей час є сформованими різні звички, а вміння, самостійність та мовлення ще недосконалі. Життя дитини є тісно пов'язаним з дорослими, які її обслуговують. Дитині важко з ними розлучатися.

В різні вікові періоди раннього дитинства ті чи інші зміни сприймаються дитиною з особливою чутливістю: в перші місяці життя – зміни звичного температурного режиму. У другій половині першого року – зміни у харчуванні та організації сну; після року – зміни звичного типу спілкування.

Характер і тривалість адаптації визначаються багатьма факторами: негативна спадковість (психічні захворювання, алкоголізм), патологія пологів, перенесені гострі

захворювання, неправильна організація режиму дня вдома, житлово-побутові умови, склад сім'ї, досвід спілкування, вік та рівень розвитку дитини.

Адаптаційний період можна поділити на **три етапи**:

– **підготовчий етап**, який розпочинається за 1-2 місяці до вступу до дошкільного закладу (перебудова режиму життя вдома та раціону харчування, формування навичок самостійності, відвідування вихователем сім'ї);

– **основний етап**, який починається з відвідування дитиною разом з батьками дошкільного закладу (створення сприятливої атмосфери в групі, спільне перебування дитини з мамою протягом однієї години, ознайомлення дитини з групою);

– **заключний етап** – дитина відвідує заклад протягом 2-3 годин в день (доброзичлива атмосфера; контроль настрою, апетиту, характеру сну).

Незалежно від віку, в якому дитина потрапляє до дошкільного закладу, необхідно пам'ятати, що легкість адаптації до нових умов може бути забезпечена лише тоді, коли будуть враховані вікові психологічні особливості, характер зв'язків із дорослими та ровесниками.

Семінарське заняття 2.2.

Тема: Організація життя дітей переддошкільного віку в дошкільному навчальному закладі

Зміст заняття

1. Завдання виховання дітей перших трьох років життя.
2. Основні педагогічні правила виховання дітей раннього віку.

3. Організація життя дітей у перші дні перебування їх в дошкільному закладі.

Методичні рекомендації

Вивчити рекомендовану літературу та підготуватись до обговорення питань.

До другого питання підготувати цільовий виступ «Індивідуальний підхід у вихованні дітей раннього віку». Тривалість виступу – до 5 хв.

До третього питання розробити педагогічні рекомендації з організації адаптації дітей певного віку (загальні або для дітей 1-го, 2-го чи 3-го року життя).

Література:

Базова

1. Аксарина Н. М. Воспитание детей раннего возраста / Н. М. Аксарина. – М. : Просвещение, 1969. – С. 7–13, 183–213.

2. Жердева Е. В. Дети раннего возраста в детском саду / Е. В. Жердева. – Ростов – н/Дону : Феникс, 2006. – С. 13–44.

3. Кирюхина Н. В. Организация и содержание работы по адаптации детей в ДОУ / Н. В. Кирюхина. – М. : Айрис-пресс, 2005. – 112 с.

4. Павлова Л. Н. Организация жизни и культура воспитания детей в группах раннего возраста. – М. : Айрис-пресс, 2006. – С. 6–65.

5. Печора К. Л. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / К. Л. Печора, Г. В. Пантюхина, Л. Г. Голубева. – М. : Гуманитарный изд. Центр ВЛАДОС, 2002. – С. 5–11, 13–18.

Допоміжна

6. Бурковська Т. Вперше до дитсадка / Т. Бураковська // Дошкільне виховання, 1999. – № 2. – С. 18.

7. Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. Ковригиной М. Д. – М.: Просвещение, 1980. – С. 170–176, 206–212.

Самостійна робота 2.2.

Питання для самостійного вивчення

Соціальна адаптація та чинники, що визначають характер і тривалість звикання дітей до нових умов.

Методичні вказівки для студентів.

Використавши посібник Н. В. Кирюхіної [1], виконайте наступні завдання:

1. Визначте, які форми роботи з батьками доцільно використовувати під час адаптації дитини до умов дошкільного закладу.

2. Вкажіть складники наочної інформації для батьків.

3. Розкрийте зміст роботи завідуючої дошкільним закладом з батьками під час адаптації дитини.

4. З'ясуйте мету та особливості зустрічі вихователя з батьками.

5. Вкажіть, з метою отримання якої інформації вихователь відвідує сім'ю.

Література:

1. Кирюхина Н. В. Организация и содержание работы по адаптации детей в ДОУ / Н.В. Кирюхина. – М.: Айрис-пресс, 2005. – С. 94–101

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ ДО ЗМІСТОВОГО МОДУЛЯ 2

Розробити рекомендації батькам щодо змісту виховної роботи в умовах родини з напрямів:

- фізичне виховання;
- розумове виховання;
- морально-трудове виховання;
- естетичне виховання.

При розробці рекомендацій необхідно враховувати завдання, що стоять перед дорослими, умови, в яких перебувають діти, а також загальні правила виховання дітей раннього віку.

Оформити у вигляді папки-пересувки для батьківського куточка.

Запитання для самоконтролю

1. Назвіть особливості раннього дитинства.
2. Як обумовлені завдання виховання дітей раннього віку провідними напрямками їх фізичного та психічного розвитку?
3. Охарактеризуйте основні педагогічні правила виховання дітей раннього віку.
4. Обґрунтуйте доцільність виховання дітей раннього віку в дошкільних закладах.
5. У чому особливості взаємозв'язку сімейного і суспільного дошкільного виховання дітей раннього віку?
6. Які чинники визначають успішність адаптації дітей раннього віку до умов виховання в дошкільному закладі?
7. Як організувати вступ дітей до групи раннього віку?

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ПЕРШОГО РОКУ ЖИТТЯ

Навчальні цілі: сформувати в студентів уявлення про особливості розвитку, завдання, зміст, загальні правила та умови виховання дітей першого року життя. Виховувати інтерес до обраної професії, активність в опануванні нею.

Лекція 3.1. Особливості розвитку дітей першого року життя

План

1. Етапи та провідні лінії в розвитку дітей.
2. Основні показники розвитку дитини першого року життя.
3. Завдання виховання дітей першого року життя.

Ключові слова: етап, провідні лінії, розвиток, показники, завдання, виховання.

Література

1. Павлова Л. Н. Организация жизни и культура воспитания детей в группах раннего возраста / Л. Н. Павлова. – М. : Айрис-пресс, 2006. – С. 66–116.
2. Печора К. Л. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / К. Л. Печора, Г. В. Пантюхина, Л. Г. Голубева. – М. : Гуманитарный изд. Центр ВЛАДОС, 2002. – 176 с.
3. Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. М. Д. Ковригиной. – М., 1977. – С. 279–287.

Стислий зміст лекції

1. Етапи та провідні лінії в розвитку дітей

На першому році життя відбуваються значні зміни у фізичному розвитку дитини. За правильного догляду, раціонального харчування і виховання вона інтенсивно розвивається. У першому півріччі щомісяця малюк набуває у масі 600–700 г, в другому – 400–500 г. За кожний місяць життя дитина виростає на 2–3 см. До кінця року маса її становить 10-10,5 кг, а зріст – 74-75 см. У дитини, яка нормально розвивається, в 7-8 місяців починають прорізуватися молочні зуби, до року їх виростає вісім. Протягом першого року значно посилюється працездатність нервової системи. Це виражається у збільшенні часу активного «гуляння» дитини – від 20-30 хв. у перший місяць життя до 3,5 год. наприкінці року.

Дитина народжується з потребою у сенсорній та руховій активності. Брак зовнішніх вражень та гіподинамія дитини з перших місяців життя призводять до затримки в її розвитку.

На першому році життя дуже яскравим проявом є висока взаємозалежність між фізичним та нервово-психічним розвитком. Відсутність або недостатність впливів на нервово-психічний розвиток дітей, зокрема на формування в них позитивних емоцій та рухів, часто негативно впливає на фізичний розвиток і може бути однією з причин гіпотрофії.

Суттєвою особливістю дітей першого року є значна емоційність. Всі реакції дитини на довкілля мають яскравий емоційний характер. Проте емоційний стан дітей цього віку є занадто нестійким. Діти легко переходять від позитивних емоцій до негативних і навпаки. Для загального розвитку та

здоров'я дитини з перших місяців життя мають позитивні емоції.

У дітей першого року життя спостерігається висока пластичність нервової системи та велика залежність їх розвитку і поведінки від довкілля, особливо від безпосередніх впливів дорослих. Тому дорослі повинні не лише своєчасно задовольняти органічні потреби дитини та створювати умови для неспання, але й впливати на неї з метою формування нових вмінь.

Характерною особливістю дітей першого року життя є велика вразливість організму та низький опір до різних захворювань. На здоров'я дитини можуть негативно впливати навіть незначні зміни умов життя: зміни температури повітря, порушення в режимі годування, сну та неспання. Зазвичай вони порушують збуджуваність нервової системи дітей, що може призвести до різних захворювань.

Для успішного виховання малюка, який інтенсивно розвивається, перший рік життя умовно ділять на періоди, що якісно відрізняються один від одного:

- від народження до 2,5-3 місяців (включаючи період новонародженості, тобто перші 3–4 тижні);
- від 2,5-3 до 5-6 місяців;
- від 5-6 місяців до 9-10 місяців;
- від 9-10 місяців до 1 року.

2. Основні показники розвитку дитини першого року життя

Кожний попередній період розвитку дитини є підґрунтям для наступного. Він відзначається низкою провідних реакцій та вмінь, які обумовлюють її розвиток нині та в майбутньому.

Період від народження до 2,5-3 місяців

У перші три місяці життя провідними, визначальними для розвитку дитини є зорові, слухові і емоційні реакції. Вони дають змогу формувати активне неспання, забезпечують сенсорний розвиток дитини, розширюють її орієнтування в навколишньому, сприяють розвитку рухів рук, а в подальшому і загальних рухів. Завдяки позитивному емоційному стану, поліпшуються фізіологічні процеси (дихання, кровообіг, травлення), підвищується загальна активність.

Дитина народжується з готовою системою безумовних рефлексів, які частково забезпечують її пристосування до зовнішнього середовища. Це рефлекси орієнтувальні, харчові, зорові, слухові та інші. Харчові безумовні рефлекси виражаються в появі смоктальних рухів при подразненні губів і ротової порожнини, в умінні ковтати та інше. Основні рефлекси зорового і слухового аналізаторів виявляються в зажмурюванні очей від яскравого світла, здриганні при різних звуках. Природженими є й деякі рефлекси вестибулярного апарату – наприклад, під час погойдування дитина затихає, заспокоюється. У новонародженого немає різкої межі між сном і неспанням: 80% доби він спить, під час просинання тривожиться. Рухи його хаотичні. Навіть під час сну немовля робить імпульсивні рухи. Руки і ноги новонародженого зігнуті, притиснуті до грудей, тому що м'язи-розгиначі ще слабо розвинені.

Розвиток здорового і слухового зосередження сприяє виникненню у маляти позитивних емоцій. Усмішка з'являється в кінці першого місяця життя у відповідь на ласкавий голос дорослого. Спочатку вона виникає зрідка, через силу. Двомісячна дитина вже часто усміхається, виявляє радість, узрівши дорослого чи іграшку. До цього

віку радість малюка виявляється у вигляді комплексу поживлення. До складу цього комплексу входять кілька реакцій: емоційна (усмішка), голосова (звуки), рухова (рухи рук і ніг). Голосові реакції дитини виражаються у формі гукання – уривчастого вимовляння приголосних звуків *ги*, *кхи*. Гукання, що виникає на фоні позитивного емоційного етапу, є підготовчим етапом розвитку мовлення.

Період від 2,5-3 місяців до 5-6 місяців

У дітей цього віку відбувається вдосконалення зорових, слухових і голосових реакцій, виникають хапальні рухи рук, починається підготовка до повзання. Все це є передумовою стійкого емоційно-позитивного стану, виникнення прихильності до дорослих, формування в подальшому різноманітних предметних дій і основних рухів.

У цей період відбуваються істотні зміни в психічному розвитку дитини: розвиваються вміння диференціювати звуки, колір і форму предметів. Розрізнювання предметів і явищ зовнішнього середовища особливо яскраво виявляється у вибірному ставленні до старших. Якщо активно розвиваються органи чуттів дитини, то вже тримісячне маля починає упізнавати свою маму, а в 6 місяців, бачачи знайому людину, радіє, а при звертанні незнайомої – насуплюється, відвертається, іноді плаче.

Дитина у 5-6 місяців розрізняє інтонацію дорослого, по-різному реагуючи на суворий або ласкавий голос. Так, малюк може розплакатися, якщо до нього заговорять різким тоном.

Розвиток слуху дитини, позитивних емоцій, артикуляційного апарату (при вимові гортанних коротких звуків, гукання) сприяє виникненню в 4-5 місяців співучого

гуління (співуче вимовляється голосна *a-a-a* і поєднання звуків *a-гу*).

Період від 5-6 до 9-10 місяців

Для цього періоду є характерними початок повзання, вдосконалення лепетання, розвиток розуміння мови дорослих, формування передумов цілеспрямованих дій з предметами.

Повзання як перший вид активного пересування дитини в подальшому сприяє розвитку вміння сідати, вставати, переступати. З лепетних звуків на основі розуміння розмови навколишніх виникають перші обдумані слова.

У 6,5–7 місяців за сприятливих умов для розвитку рухів діти починають повзати: по-пластунськи, рачки. Повзання дуже корисне, тому що розвиває і зміцнює кістково-м'язову систему, сприяє розширенню орієнтування малюка в навколишньому середовищі, робить його більш самостійним.

Психічний розвиток дитини другого півріччя першого року життя пов'язаний з формуванням передумов цілеспрямованих дій з предметами. Спочатку в неї з'являється бажання повторювати дії дорослого: поплескувати рукою по предметах, перекладати іграшку з однієї руки в другу. Інтерес до таких рухів пов'язаний з посиленням орієнтувальної діяльності маляти, яке навчилось до 5–6 місяців розглядати предмети, сприймати їх колір, форму, звуки, що відаються ними, тощо.

До початку другого півріччя поряд з копіюванням рухів (типу постукування, розмахування) у дитини з'являється бажання багаторазово вимовляти деякі звуки. В основі цього явища лежить розвиток інтересу до звуків власного голосу. До 5-6 місяців малюк, який перебуває в емоційно-

позитивному стані, вчиться вимовляти повторні склади, наприклад: *та-та-та*. Багаторазовість вимовляння звуків є ґрунтом для розвитку самонаслідування, а згодом – наслідування звуків голосу дорослого.

Період від 9-10 місяці до 1 року

Велике значення для психічного розвитку дітей мають уміння, які формуються в останній чверті року. Це вміння самотійно ходити, цілеспрямовано гратися іграшками, наслідувати дії і мову дорослих.

Передумовами опанування ходьби є зміцнення кістково-м'язової системи під час повзання, розвиток уміння вставати біля бар'єра, твердо стояти, переступати, тримаючись за поручні манежу. У 9-10 місяців, навчившись підніматись біля бар'єра, діти починають ступати вздовж нього, сходять на гірку, тримаючись за поручні; в 11 місяців багато малюків самотійно стоять, ходять, підтримувані вихователем за одну руку, а до року – самотійно. Самостійне ходіння вивільняє руки дитини, що створює сприятливі умови для розширення дій з предметами, збільшує можливості ознайомлення з навколишнім. Своєчасне навчання малюка ходьби необхідне для його фізичного і розумового розвитку.

У період від 9–10 місяців до 1 року відбуваються якісні зміни в діяльності дітей з предметами. У зв'язку з ускладненням координації рук і очей у малят з'являється здатність зіставляти предмети: нанизувати кільця на палички, вставляти різні вкладиші у відповідні отвори, підносити чашку до рота ляльки та інше. Значення розвитку подібних умінь дитини величезне. По-перше, в процесі оволодіння співвідносними діями розвивається дрібна мускулатура кисті руки. По-друге, встановлюється чітка координація рухів очей і рук. По-третє, спеціально

організована дорослими діяльність дитини з предметами приводить до розвитку наочно-дійового мислення: малюк може нанизувати на палички спочатку кільця від брязкалець, пізніше – кільця піраміди, «годувати» не тільки ляльку, а й зайчєня, ведмедика. По-четверте, спрямованість дій на одержання певного результату сприяє розвитку їх довільності. І, нарешті, значна кількість розучених дій з предметами є фундаментом, на якому будується ігрова діяльність на другому році життя.

Показники розвитку дітей першого року життя

(За дослідженням В. Манової-Томової)

Де М – моторика, Д – діяльність, ЕС емоційно-соціальний розвиток, МВ – мовлення.

1 місяць

М. Піднімає голову на короткий час.

Д. Здрігається і вслуховується у голосний звук.

ЕС. Вдивляється у людину, яка над нею нахиляється.

МВ. Виголошує невизначені вигуки і звуки.

2 місяці

М. Тримає голову, коли взяти дитину на руки.

Д. Стежить поглядом за рухомими предметами.

ЕС. Усміхається, коли людина говорить до неї.

МВ. Виголошує тихі голосні та горлові звуки.

3 місяці

М. Тримає голову досить довго, спирається на ноги.

Д. Стежить за рухомими предметами, повертаючи голову.

ЕС. Пожвавлено реагує на посмішку та звертання людини.

МВ. Агукає довго і часто.

4 місяці

М. Повертає голову на звук.
Д. Дістає і хапає висячі іграшки.
ЕС. Сміється вголос, коли з нею граються.
МВ. Вимовляє різноманітні звуки.

5 місяців

М. Повертається зі спини на живіт.
Д. Хапає подану іграшку і затримує її.
ЕС. По-різному реагує на знайомих і незнайомих людей.
МВ. Розрізняє голос і тон, яким до неї звертаються.

6 місяців

М. Пробує повзати.
Д. Сама бере іграшку, яка покладена поряд.
ЕС. Вдивляється у своє зображення у дзеркалі.
МВ. Вимовляє випадкові звукосполучення «ма», «ба», «на» та інше

7 місяців

М. Пробує сідати самостійно.
Д. Довго грається іграшкою.
ЕС. Радіє появі знайомої і приємної людини.
МВ. Промовляє тривалі звукосполучення.

8 місяців

М. Встає, тримаючись за опору.
Д. Наполегливо дістається до іграшки, яка міститься на відстані.
ЕС. Радіє, граючись з дорослим у піжмурки.
МВ. Шукає поглядом предмет, про який запитують.

9 місяців

М. Йде боком.
Д. Стукає одним кубиком об один.
ЕС. Задоволено робить «до побачення» рукою.
МВ. Наслідуючи, вимовляє звуки і склади.

10 місяців

М. Ходить, тримаючись за руку.

Д. По-різному грається зрізними іграшками.

ЕС. Радіє, коли хвалять («Молодець!»).

МВ. Виконує прохання дорослого.

11 місяців

М. Ходить за рухомою опорою.

Д. Кладе кубик (м'ячик) у коробку.

ЕС. Радіє, коли називають ім'я приємної людини.

МВ. Вимовляє звуконаслідування.

12 місяців

М. Стоїть без опори.

Д. П'є з чашки самостійно.

ЕС. Незадоволено реагує на заборону.

МВ. Пробиє вимовляти перші осмислені слова.

13 місяців

М. Йде самостійно або трохи тримаючись.

Д. Ставить кубики один на один

ЕС. Радіє після виконання поставленого завдання.

МВ. Вимовляє чотири – п'ять осмислених слів.

3. Завдання виховання дітей першого року життя

Під час виховання дітей велику увагу слід приділяти організації їх життя та оздоровчій роботі. Враховуючи вікові особливості дітей першого року життя, необхідно вирішувати наступні завдання виховання:

1. Зміцнювати здоров'я дітей, забезпечувати повноцінний фізичний розвиток та попереджувати захворюваність.

2. Формувати правильний ритм неспання та сну і своєчасно його змінювати відповідно зростання працездатності нервової системи.

3. Виробляти у дітей позитивне ставлення до процесів годування, сну та туалету.

4. Забезпечувати своєчасний нервово-психічний розвиток, діяльність органів чуття, виникнення позитивних емоцій, розвиток рухів, дій з предметами, підготовчих етапів мовлення і формування психічних функцій сприйняття, уваги, пам'яті та інше.

5. Формувати активну поведінку дітей і підтримувати в них радісний і веселий настрій.

6. Виховувати позитивне ставлення до дорослих і дітей.

7. Виховувати позитивні звички та попереджувати утворення негативних.

Семінарське заняття 3.1.

Тема: Розвиток і виховання дітей першого року життя

Зміст заняття

1. Вікові етапи першого року життя та завдання виховання дітей.

2. Зміст навчально-виховної роботи з дітьми першого року життя:

– виховна робота з дітьми віком до 5-6 місяців (організація неспання, принципи організації самостійної діяльності, види ігор-занять з дітьми та їх проведення);

– організація виховної роботи з дітьми другого півріччя першого року життя (організація неспання, створення умов для самостійної діяльності, види ігор-занять з дітьми та їх проведення).

Методичні рекомендації

1. Вивчити матеріали лекцій, рекомендовану літературу та підготуватися до обговорення питань.

2. До другого питання підготувати цільовий виступ «Особливості опанування ознайомлювальною грою дітей першого року життя», використавши посібник [1].

3. Вивчити показники розвитку дітей першого року життя, вільно в них орієнтуватися.

4. Переглянути документальну стрічку «Babies» (режисер Томас Бальмес) про перший рік життя декількох малюків з різних куточків світу. Звернути увагу на особливості спілкування матері з малюком, традиції виховання, організації середовища перебування дитини вдома та за його межами. Особливої уваги потребує момент застосування розвивальних засобів та їх кількість. Дати відповіді на такі питання:

- кого з дітей вважаєте найщасливішим, пояснити чому;
- яких помилок припускалися батьки;
- проаналізувавши продемонстровані у стрічці засоби виховання, визначити доцільність/недоцільність завдань та засобів вітчизняної педагогіки раннього дитинства, обґрунтувати свій висновок.

Література:

1. Калинченко А. В. Развитие игровой деятельности дошкольников / А. В. Калинченко, Ю. В. Микляева, В. Н. Сидоренко. – М. : Айрис-пресс, 2004. – С. 18–20.

2. Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. М. Д. Ковригиной. – М., 1977. – С. 235–278, 412–415.

3. Павлова Л. Н. Организация жизни и культура воспитания детей в группах раннего возраста / Л. Н. Павлова. – М. : Айрис-пресс, 2006. – С. 66–116.

4. Печора К. Л. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / К. Л. Печора, Г. В. Пантюхина, Л. Г. Голубева. – М. : Гуманитарный изд. центр ВЛАДОС, 2002. – 176 с.

Відеоресурс

5. Документальна стрічка «Babies» (Малюки) режисера Томаса Бальмеса. – [Відеоресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=Tg8ejZanMZc>.

Самостійна робота 3.1.

Питання для самостійного вивчення

1. Особливості розвитку дітей першого року життя.
2. Провідна діяльність дітей першого року життя.
3. Сутність явища «госпіталізму», причини його виникнення.

Методичні рекомендації

Студенту необхідно законспектувати основні положення у довільній формі, вміти дати відповідь на питання:

- 1) У чому полягають особливості розвитку дітей першого року життя?
- 2) Назвіть провідний вид діяльності малюка.
- 3) Поясніть сутність явища «госпіталізму», розкрийте його прояви?

До першого питання заповнити таблицю 1:

Таблиця 1.

Показники розвитку дітей першого року життя

Вік	Показники розвитку	Завдання виховання
-----	--------------------	--------------------

дитини		
1 місяць	Піднімає голову на короткий час. Здригається і вслуховується у голосний звук. Вдивляється у людину, яка над нею нахиляється. Виголошує невизначені вигуки і звуки.	Зміцнювати м'язи шиї. Розвиток зорового та слухового зосередження. Формування позитивної реакції на дорослого. Формування потреби у спілкуванні.
2 міс.		
3 міс.		
4 міс.		
5 міс.		
6 міс.		
7 міс.		
8 міс.		
9 міс.		
10 міс.		
11 міс.		
12 міс.		

Література:

Базова

1. Галигузова Л. Н. Педагогика детей раннего возраста : учебное пособие / Л. Н. Галигузова, С. Ю. Мещерякова. – М. : Гуманитар.издат.центр ВЛАДОС, 2007. – 301 с.

2. Григорьева Г. Г. Педагогика раннего возраста : учеб.пособие / Г. Г. Григорьева, Г. В. Груба, Е. В. Зворыгина. – М. : Изд.центр «Академия», 1998. – 336 с.

3. Жердева Е. В. Дети раннего возраста в детском саду / Е. В. Жердева. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. – С. 13–44.

4. Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. М. Д. Ковригиной. – М., 1980. – С. 412-415.

5. Печора К. Л. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / К Л. Печора, Г. В. Пантюхина, Г. В. Голубева. – М. : Гуманитарный изд. Центр ВЛАДОС, 2002. – 176 с.

Допоміжна

6. Павлова Л. Н. Организация жизни и культура воспитания детей в группах раннего возраста / Л. Н. Павлова. – М. : Айрис-пресс, 2006. – С. 6–65.

Лекція 3.2. Організація життя та виховання немовляти

План

1. Особливості організації режиму.
2. Розвиток зорових та слухових реакцій – основа психічного розвитку дитини.
3. Формування у дитини потреби у спілкуванні з дорослими.
4. Особливості мовленнєвого розвитку дітей першого року життя.
5. Динаміка розвитку рухів у дітей першого року життя та їх формування.

Ключові слова: режим, потреба у спілкуванні, мовленнєвий розвиток, динаміка, рухи.

Література:

1. Павлова Л. Н. Организация жизни и культура воспитания детей в группах раннего возраста / Л. Н. Павлова. - М. : Айрис-пресс, 2006. – С. 66–116.

2. Печора К. Л. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / К. Л. Печора, Г. В. Пантюхина, Л. Г. Голубева. – М.: Гуманитарный изд. центр ВЛАДОС, 2002. – 176 с.

3. Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. М. Д. Ковригиной. – М., 1980. – С. 214-272.

Стислий зміст лекції

1. Особливості організації режиму

Розвиток, емоційний стан та активність дітей першого року життя значною мірою залежать від своєчасно встановленого **правильного режиму життя**. Упродовж першого року повинні бути встановлені **чотири вікових режими**, що обумовлено швидкими темпами розвитку дітей.

У перший місяць життя ще не можна встановити своєчасну зміну сну та неспання. Необхідно налагодити лише режим годування. На початку другого місяця встановлюється добовий ритм життя: дитина починає активно діяти лише в день, а спить переважно в ночі. Тому з цього часу дуже важливо встановити не лише режим годування, а й режим сну та неспання.

Для запровадження правильного режиму необхідно забезпечити **дві умови**:

– під час неспання сприяти активному, діяльному стану дитини;

– вкладати дитину спати точно через певні проміжки часу і створювати умови, які сприяють швидкому і глибокому сну.

Для дітей віком до трьох місяців найбільш правильним є режим дня з 7 годуваннями на добу, проміжок між якими

складає три години. Вдень між двома годуваннями діти одну годину не сплять, дві години сплять. Всього чотири денних сні. Нічний сон триває 11 годин.

Після 3 місяців дитина вдень між годуваннями може не спати до 1,5 години, поводячи себе активно. Це дає можливість перевести її на новий режим: 6 годувань на добу з інтервалом 3,5 години, сон вдень 4–3 рази по 2–1,5 години. Поступово до 6 місяців дитина буде активною між годуваннями вже дві години. Добова кількість сну зменшиться до 17–16,5 годин. Після 5 місяців окремі діти вже не сплять вдень четвертий раз; їх укладають спати ввечері раніше і тривалість нічного сну збільшується до 11 годин.

Дітей віком від 2,5–3 до 5–6 місяців необхідно годувати вранці одразу після пробудження. Купають дітей, які сплять вдень 4 рази, перед годуванням о 19 год. 30 хв.; дітей, які сплять лише три рази, купають о 18 год., а потім укладають на нічний сон.

В режимі дня дітей віком від 5–6 до 9–10 місяців зберігається та ж послідовність годування неспання та сну, що і в більш молодшому віці.

Тривалість активного неспання у дітей 5–6 місяців досягає 2 год., а в 9–10 місяців збільшується до 2,5 год. Вдень діти сплять вже три рази по 2–1,5 год. Тривалість нічного сну – 10 год. Добова кількість годин сну зменшується до 16 год. Годують дітей 5 разів на добу.

Переводити дітей на режим з дворазовим денним сном необхідно не раніше 9–10 місяців. Тривалість першого сну збільшується до 2,5 год., другий раз діти сплять 2 год., а на кінець року – 1,5 год. Годують дітей 5–4 рази на добу.

В цьому віці вже зменшується значення харчової домінанти – після пробудження дитина може деякий час очікувати. Але перерва між пробудженням після нічного сну і сніданком не повинна перевищувати 45 хв. Період неспання триває 4–4,5 год. Тому упродовж неспання треба встановлювати час для масажу, гімнастики, ігор-занять.

В дошкільному закладі, де виховуються діти з 2,5–3 місяців до 1 року, необхідно встановлювати три режими дня. Це дає можливість забезпечити всім дітям відповідно їх віку та стану здоров'я годування, доцільного ритму сну та неспання.

З перших місяців життя у дітей виробляють позитивне ставлення до режимних процесів. Під час годування, туалету, укладання з дітьми поводяться ласкаво, ніжно; рухи дорослого – плавні, м'які. **Всі режимні процеси необхідно використовувати для розвитку дітей – розвивати рухи, емоційні реакції, розуміння мовлення та інше**

В дошкільному закладі здійснюється **поступове проведення режимних процесів**: той чи інший режимний процес проводиться не одночасно з усіма дітьми, а поступово. Першими кладуть спати менших дітей або тих, які виявляють ознаки засинання. Піднімають дітей після сну по мірі прокидання, годують, не чекаючи поки прокинуться всі діти. Після годування кожному дитину кладуть до манежу. Такий підхід дає можливість найкраще врахувати індивідуальні особливості та стан дітей.

Годування. Дитина повинна їсти в спокійному стані, з апетитом з'їдати всю страву. До 4,5–5 місяців діти їдять лише рідкі страви. Пізніше починають давати і густу їжу. З цього часу привчають їсти з ложки. В 6–7 місяців треба починати вчити пити з чашки, притримуючи її руками. В 1

рік дитина повинна під контролем дорослого сама тримати чашку та пити з неї. З 6–7 місяців дитину вчать жувати (шкуринку хліба). До нової їжі дітей **необхідно привчати поступово**, давати її невеликими порціями на початку годування. Якщо дитина відмовляється їсти, **не можна годувати її насильно**. Це викличе негативне ставлення до процесу годування.

З 5–7 місяців дитина під час годування сидить на руках дорослого або за спеціальним столом. Одночасно годувати можна не більше двох дітей.

Під час годування **необхідно привчати дітей до охайності**. Не поспішати, не давати велику кількість їжі, слідкувати за чистотою обличчя дитини та порядком на столі. З того моменту, коли діти починають отримувати до рук хліб, їм **необхідно перед годуванням мити руки**.

Сон. Укладання дитини спати повинно проходити в **спокійній атмосфері**, розмовляючи з нею тихо та лагідно. Дітей кладуть спати **поступово** протягом 25-30 хвилин, що забезпечує поступове пробудження. Не можна допускати, щоб дитина засинала в манежі. Це призводить до порушення сну. З перших днів життя варто привчати **спати на свіжому повітрі**. З 3 місяців бажано, щоб весь денний сон проходив на повітрі. Проте, дитина не повинна спати там, де гамірно.

Перевдягання та туалет. Пеленати, вмивати, купати маленьку дитину **необхідно дуже обережно**, щоб не ушкодити шкіру та не викликати негативних реакцій до цих процесів. Переодягати дитину потрібно **по мірі необхідності**.

Неспання. Психічний розвиток дітей відбувається в процесі їх активної діяльності. Тому з перших місяців життя **необхідно правильно організовувати їх неспання**. Діти не

можуть тривалий час активно діяти без участі дорослого, але треба привчати їх до **самостійної діяльності** (розглядання іграшок, дій з ними). Дітям слід давати іграшки, які відповідають їх розвитку. Самостійна діяльність повинна чергуватися з іграми-заняттями та спілкуванням із дорослими.

Активна поведінка дітей забезпечує своєчасний розвиток та попереджує виникнення негативних звичок, таких, як розхитування, смоктання пальців та інше

Враховуючи темп розвитку дітей першого року життя, необхідно **своєчасно змінювати іграшки, посібники та умови гри.**

До 7–8 місяців під час неспання діти повинні знаходитись в манежі. Коли вони починають добре повзати та самостійно підніматися до бар'єру, їх під час неспання слід переводити на підлогу. Дорослі кожний момент спілкування з дитиною використовують для розвитку мовлення, рухів, дій з предметами, створення радісного настрою. З кожною дитиною в один період неспання необхідно провести різні **індивідуальні ігри-заняття**, чергуючи їх із самостійною діяльністю. Індивідуальні ігри-заняття з розвитку будь-якого вміння необхідно проводити не лише щоденно, а й повторювати їх декілька разів протягом дня. З 10–11 місяців можна проводити **ігри-заняття з невеликою підгрупою дітей** (6–8 дітей, які упродовж тижня повторюються декілька разів).

2. Розвиток зорових та слухових реакцій – основа психічного розвитку дитини

З перших місяців життя необхідно забезпечити сенсорне виховання дитини, тобто нормальний розвиток аналізаторів

(органів чуття). Особливе значення для розвитку дитини має діяльність органів зору та слуху.

Для розвитку зору та слуху необхідно з 2–3-тижневого віку лагідно розмовляти з дитиною під час гігієнічного догляду та неспання, з кінця першого місяця сприяти, щоб дитина слідувала за іграшкою, яка звучить, та підвішувати великі, різнокольорові іграшки для розглядання. Їх вішають над грудьми дитини на відстані 50 см. Час від час іграшку треба хитати, щоб її звучання та рух привертали увагу малюка.

Для розвитку тактильного сприйняття дітей 2–2,5 місяців необхідно підвішувати іграшки, щоб дитина, випрямивши руки, могла легко до них доторкнутися, а потім і захопити. Іграшки повинні бути зручними для хапання. Якщо іграшка не привертає увагу дитини, її треба замінити. Для дітей, які знаходяться в манежі, необхідно ставити 2–3 іграшки для розглядання, їх бажано змінювати навіть протягом одного періоду неспання.

Під час неспання треба часто підходити до дитини, лагідно розмовляти, співати, підтримуючи її активний стан, фіксуєючи її погляд на своєму обличчі.

З дітьми 2,5–3 місяців та старшими, які виховуються в дитячому закладі, необхідно проводити спеціальні ігри-заняття. Розвитку у дитини вміння прислухатися до голосу, зосереджуватися на іграшці, яка звучить, сприяє зміна інтонації голосу під час спілкування з дитиною, показ іграшок (півника, корови та інше), музичні заняття.

Музичні заняття проводять тричі на тиждень через 20–30 хвилин після годування. Під час заняття організовують слухання музики, гру-танок з кожною дитиною.

Подальший розвиток діяльності зорового і слухового аналізаторів відбувається в процесі маніпуляції немовляти з предметами, емоційного спілкування з дорослими. Однак, щоб слух його розвивався нормально, в приміщенні, де «гуляють» діти, необхідна сприятлива акустична обстановка. Голосна розмова, крик інших дітей, постійно включений радіоприймач, – все це не тільки заважає розвитку слуху, а й гальмує становлення мовлення, порушує діяльність нервової системи. Маля, не привчене з перших місяців життя прислуховуватись до тихого голосу дорослого, реагуватиме тільки на голосні звуки, підвищений тон.

Перелік ігор-занять:

- показ музичної дзиги;
- показ заводної іграшки;
- «дожену-дожену»;
- показ іграшок: кішки, собаки, ляльки (ляля йде топ-топ, ляля танцює);
- гра в «схованку» (ховання під хустку дітей, дорослих, іграшок).

3. Формування в дитини потреби у спілкуванні з дорослими

Особистість дитини формується значною мірою завдяки розвитку потреби у спілкуванні. Вона зароджується в кінці періоду новонародженості, коли дитина починає зосереджувати погляд на обличчі дорослого. Поява посмішки знаменує початок етапу емоційного спілкування. Це є характерним для дітей першого півріччя. Після шести місяців поряд з емоційним виникає спілкування з дорослим, яке супроводжує маніпулювання з предметами («ділове» спілкування).

Потребу у спілкуванні формує дорослий. Спочатку він задовольняє фізіологічні потреби дитини, пізніше – потребу у зорових, слухових враженнях. Чим більше дитина отримує вражень, організованих дорослими, тим у більшій мірі потребує їх. Так поступово формується соціальна потреба – потреба у спілкуванні.

Важливим чинником виникнення цієї потреби є те, що дорослий ставиться до дитини як до суб'єкту. Мова дорослого повинна бути максимально адресованою до дитини.

При формування потреби у спілкуванні можуть бути використані наступні прийоми:

- контакт поглядів;
- посмішка;
- фізичне доторкування, яке супроводжується лагідною розмовою;
- використання іграшки під час мовленнєвого спілкування;
- паузи в процесі мовленнєвого спілкування.

Друге півріччя характеризується виникненням етапу ділового спілкування. Дорослий показує дітям способи використання іграшок, привертає увагу до їх властивостей, формує інтерес до предметів та бажання з ними діяти, виявляти активність під час неспання навіть за відсутності дорослого.

Сформована потреба у діловому спілкуванні є сприятливою передумовою розвитку наслідування не лише рухам, а й мовленню, розвитку розуміння мови оточуючих та активного мовлення дітей.

4. Особливості мовленнєвого розвитку дітей першого року життя

На необхідність розвитку мовлення, особливо дітей раннього віку, вказували такі дослідники: психофізіологи (В. Бельтюков, Н. Бехтерева, І. Горелов, Н. Данилова, Н. Жинкін, В. Каменська, М. Красногорський, М. Кольцова, У. Пенфільд, Т. Хризман, І. Павлов, К. Сєдов та інші), психологи (Л. Виготський, П. Гальперін, Д. Ельконін, О. Леонтьєв), лінгвісти (О. Гвоздєв, Н. Рибніков, Т. Ушакова, С. Цейтлін, Н. Швачкін, О. Шахнарович, Н. Юр'єва та інше).

У педагогічних дослідженнях визначено закономірності, принципи та методи навчання дітей раннього віку рідного мовлення (А. Богуш, К. Крутій, Г. Ляміна, Т. Науменко, Л. Олійник, Л. Павлова, Г. Розенгарт-Пупко, Л. Федоренко, Т. Юртайкіна та інші).

Перші роки життя дитини мають вирішальне значення для подальшого розвитку її мовлення. Розвиток мовлення у цей період, за Г. Розенгарт-Пупко, проходить два етапи: перший – від 1 року до 1 року 5-6 місяців, другий – від 1 року 5-6 місяців до 3 років.

Мовлення дітей раннього віку розвивається в таких напрямках:

- а) розвиток розуміння мовлення дорослих;
- б) формування функції узагальнення;
- в) збагачення та активізація словникового запасу;
- г) розвиток здатності наслідування і вдосконалення звуковимови;
- д) формування граматичної будови мови.

На першому етапі продовжується розвиток розуміння мови, на другому – збагачується словниковий запас, розвивається активне мовлення.

Розвиток слуху дитини, позитивних емоцій, артикуляційного апарату сприяє виникненню голосових реакцій. В 2-4 місяці дитина вимовляє гортанні короткі звуки (гукання), в 4–5 місяців співуче вимовляє голосні *а-а-а* і поєднання звуків *а-гу* (гуління), а в 6–7 місяців – лепетання (так звані повторні склади: багаторазове промовляння одного складу – *ба-ба-ба*).

Співучі звуки гуління вимовляються на тривалому видиху, що сприяє формуванню мовного дихання. Гуління здебільшого виникає під контролем слуху, тому у глухих від народження дітей його немає. Обов'язковою умовою гуління і лепетання у дітей є емоційно-мовне спілкування з ними дорослого. При цьому в розмові з дітьми 3–4 місяців доцільно вживати співучі звуки, з дітьми 5–6 місяців – склади. У груповій кімнаті має панувати відносна тиша, щоб цілеспрямоване мовне спілкування дорослого з дитиною підвищувало голосову активність усіх дітей групи, сприяло виникненню у них наслідування звуків мови.

Передумовою своєчасного розвитку мовлення є формування у дитини потреби мовного спілкування. Вже в 4–6 місяців діти використовують своє вміння вимовляти звуки, щоб привертати увагу дорослого. Якщо дорослі підтримують лепет, організують перегукування звуками, то в віці 9-10 місяців у дітей виникає наслідування звукам, що вимовляються дорослим.

В кінці року на основі засвоєних звуків та розуміння мови оточуючих у дитини виникають перші усвідомлені слова. В 1 рік в активному словнику дитини 6-12 простих слів (*мама, баба, папа, дядя, ав-ав, тік-тік*), в пасивному – до 30 слів.

Процес опанування мовленням для дитини є дуже непростим. Тому слід систематично проводити спеціальні заняття з розвитку мовлення та звуконаслідування.

Заняття з розвитку голосових реакцій слід проводити індивідуально, хоч можна об'єднувати 2–3 дітей з однаковим рівнем розвитку. На занятті бажано послідовно використовувати різні прийоми: емоційно-мовне спілкування, показ іграшок у поєднанні з лагідною розмовою, мовчазна присутність дорослого, повторне емоційно-мовне спілкування. Між кожним використанням прийомів варто зробити паузу (приблизно 30 с), щоб дати змогу дитині відреагувати. Таке заняття може тривати 6 хв. Якщо на занятті вихователь обмежить ласкавою розмовою, то його тривалість не повинна перевищувати 3 хв, оскільки дитина стомлюється від одноманітності вражень.

З 5-6 місяців у дитини розвивають вміння знаходити поглядом предмет, який називають, повертати голову в його бік. Слід підносити дитину до предмета, називаючи його. Словесне позначення предмета повинно бути однаковим та доступним для наслідування. («ав-ав», «ко-ко»). На перших етапах діти легше запам'ятовують назву предмета, якщо він постійно знаходиться в певному місці. Надалі (з 8 місяців) необхідно змінювати місце предмета на очах дитини, ховати його, виконувати з ним дії. Це сприяє підтриманню інтересу дитини до нього, більш швидкому виникненню взаємозв'язку між словом та предметом. Важливо одну і ту ж іграшку показувати у різному виконанні (м'яку, гумову, велику, дрібну), що для дитини має узагальнюючий характер.

До складу пасивного словника річної дитини доцільно включати такі слова:

- слова, що позначають їжу: хліб, суп, яблуко, каша...
- назви іграшок: лялька, м'яч, машина, заєць...
- назви свійських тварин: кішка, собака, півень...
- назви предметів побуту: годинник, чашка, ліжко...
- назви предметів одягу: сукня, туфлі, кофта...
- слова, що позначають близьких дорослих: мама, тато, бабуся...
- імена близьких: Таня, Коля...
- слова, що позначають частини тіла: рот, ніс, очі, руки...
- слова-вимоги: дай, їж, спи, візьми...
- привітання: добрий день, до побачення...
- слова, що дозволяють або забороняють дії: можна, не можна...
- оцінки: погано, добре...

5. Динаміка розвитку рухів у дітей першого року життя та їх формування

В перші три місяці життя у дітей починають розвиватися вміння, на основі яких на кінець року формуються такі рухи, як: повзання, ходьба та інше. Це в першу чергу вміння тримати голову в положенні лежачи на животі та у вертикальному. У дитини, яка опанувала названими вміннями, необхідно вправляти упор ніг. Ставити на ноги не можна. Дитину тримають так, щоб вона лише торкалася ногами твердої поверхні, викликаючи рух відштовхування.

У дітей віком 3-6 місяців поступово розвивають рухи рук (хапання). Вміння брати, тримати та діяти з іграшкою стимулює переміщення у просторі: перевертання із спини на живіт (5 міс.), з живота на спину (6 міс.). Вміння

перевертатися – це перший рух, за допомогою якого дитина самостійно змінює положення свого тіла.

Друге півріччя першого року характеризується значними успіхами в розвитку основних рухів. Діти опановують повзанням (7 міс.), вмінням сидіти (8 міс.), вставати і переступати біля бар'єру (9 міс.), вчаться підніматися на гірку, тримаючись за перила (10-11 міс.), самостійно стояти (11 міс.), самостійно ходити (12 міс.).

У формуванні рухів значна роль дорослого: він організує умови для неспання дітей і навчає їх тим чи іншим рухам. М. Кистяківська довела, що рухи дитини формуються під впливом цілеспрямованих дій дорослого; кожний сформований рух створює передумови для виникнення нових, більш складних рухів. На тлі бездіяльного стану дитини можуть виникати тупикові рухи, які шкодять її загальному розвитку.

Умовами виникнення рухів по переміщенню у просторі (повзання, вставання, переступання) є просторе приміщення; достатня кількість іграшок, які стимулюють рухову активність, їх правильне розміщення; цілеспрямований вплив дорослого (навчання рухам, їх стимулювання).

Навчаючи дитину повзати, дорослий спонукає її до цього руху цікавою іграшкою. Якщо спроба просунутись вперед виявиться невдалою, треба створити опору для її ніг, скажімо, підставити долоню, в яку малюк може спертися ніжками і відштовхнутись. Якщо дорослі не допомагають дитині, яка навчилася повзати, пересуватися вперед, вона може почати повзати назад, не наближаючись до предметів, а віддаляючись від них. Навчившись повзати, малюк починає сам сидати і скоро сидітиме твердо.

Учити дитину сидіти раніше 8–9 місяців шкідливо, оскільки це може призвести до викривлення хребта. Крім того, раннє сидіння привчає до пасивного неспання, до загальної залежності від дорослих, бо в цій позі дитині важко самій дістати іграшку, що відкотилася, змінити положення тіла та інше

У дітей віком 5-6 місяців поступово розвиваються рухи рук. У 3-3,5 місяця дитина здебільшого випадково натрапляє на іграшку, підвішену низько над нею. У 3,5-4 місяці захвачує, обмацує іграшку, яка висить на відстані витягнутих рук. У 4,5-5 місяців приймає іграшку з рук дорослого. В 6 місяців дитина вже сама бере іграшку.

Щоб сформувати в маляти вміння брати і утримувати предмети, спочатку йому підвішують невеликі іграшки, зручні для захоплення: брязкальця з кульками на кільці. У 4-4,5 місяця дорослий учить дитину брати іграшку з рук. Для цього він підносить їй брязкальце, акцентуючи зорове зосередження на ньому, потім торкається ним руки дитини, викликаючи тактильне відчуття і бажання взяти іграшку. Спонукаючи дитину до активних рухів, не варто вкладати брязкальце їй в долоню. Потрібно вправляти маля в умінні брати іграшку, що розташована збоку, над обличчям, тримати одночасно два предмети.

Своєчасному розвитку дітей у першому півріччі життя поряд з безпосереднім впливом дорослого сприяє правильна організація умов неспання. У цьому віці малюки «гуляють» від 1,5 до 2 год. Вихователь турбується, щоб протягом цього часу вони перебували в активному діяльному стані: на час неспання їх обов'язково розташовують у манежі, де для них підвішують різні брязкальця, потім маленькі целулоїдні та

гумові іграшки розкладають у манежі. Протягом неспання дітей слід кілька разів замінити іграшки в манежі.

Психічний розвиток дитини другого півріччя першого року життя пов'язаний з формуванням передумов цілеспрямованих дій з предметами. Спочатку в неї з'являється бажання повторювати дії дорослого: поплескувати рукою по предметах, перекладати іграшку з однієї руки в другу. Інтерес до таких рухів пов'язаний з посиленням орієнтувальної діяльності маляти, яке навчилось до 5-6 місяців розглядати предмети, сприймати їх колір, форму, звуки, що видаються ними, тощо.

Найефективнішими прийомами навчання малюка різних дій є ті, що підкріплюються іншими цікавими для дитини подразниками. Наприклад, вихователіві, показуючи маляті, як вкладати кульку в коробку, слід покласти її так, щоб пролунав звук.

Оволодіння цілеспрямованими результативними діями готує дитину до виконання складніших маніпуляцій з предметами, розвиває її увагу, пам'ять, наочно-дійове мислення, робить активнішою, самостійною.

Практичне заняття 3.2.

Тема: Організація режиму життя немовляти та методика проведення режимних процесів.

Зміст заняття

1. Значення режиму дня в розвитку та вихованні немовляти.

2. Особливості побудови режиму дня протягом першого року життя дитини.

3. Методика організації режимних процесів у сім'ї та дошкільному закладі:

- організація годування дітей, формування позитивного ставлення до даного процесу;
- організація процесу укладання та підйому після сну;
- привчання дітей до охайності (переодягання, туалет, купання).

Методичні рекомендації

I. Підготовка до практичного заняття.

Вивчити рекомендовану літературу та підготуватися до обговорення питань в аудиторії.

II. Хід практичного заняття.

Ознайомитися і проаналізувати орієнтовний режим для дітей першого року[4-6] та заповнити таблицю 1:

Таблиця 1.

Своєрідність режиму дітей першого року життя

Особливості режиму	Вік дітей			
	Від народж. до 2,5-3 міс.	Від 2,5-3 міс. до 5-6 міс.	Від 5-6 міс. до 5-10 міс.	Від 9-10 міс. до 1 року
Кількість годувань упродовж доби				
Інтервали поміж годуваннями вдень				
Час останнього годування				
Кількість періодів неспанні упродовж доби, їх тривалість				
Кількість денних снів, тривалість кожного				

Час нічного сну, його загальна тривалість				
Час проведення масажу та гімнастики, їх тривалість				
Час проведення купання, його тривалість				

Література:

Базова

1. Павлова Л. Н. Организация жизни и культура воспитания детей в группах раннего возраста / Л. Н. Павлова. – М. : Айрис-пресс, 2006. – С. 66–116.

2. Печора К. Л. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / К. Л. Печора, Г. В. Пантюхина, Л. Г. Голубева. – М. : Гуманитарный изд. Центр ВЛАДОС, 2002. – 176 с.

3. Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. М. Д. Ковригиной. – М., 1980. – С. 214-272.

Програми

4. Комплексна програма розвитку, навчання і виховання дітей раннього віку «Соняшник» / Л. В. Калуська. – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 88 с.

5. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»: навчальна програма: 1 частина / наук. керів. О. Л. Кононко. – К. : МЦФЕР-Україна, 2014. – 204 с. : іл.

6. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років «Оберіг». – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 105 с.

Самостійна робота 3.2.

Питання до самостійного вивчення

Іграшка в житті дитини.

Методичні рекомендації

Складіть перелік іграшок для дітей кожного етапу першого року життя. Для роботи використайте «Тематичний перелік іграшок» [1]. Заповніть таблицю 1:

Таблиця 1.

Іграшки для дітей першого року життя

Віковий етап	Перелік іграшок
Від 0 до 2,5-3 місяців	
Від 2,5-3 місяців до 5-6 місяців	
Від 5-6 місяців до 9-10 місяців	
Від 9-10 місяців до 1 року	

Література:

1. Игра дошкольника / Под ред. С. Л. Новосёловой. – М. : Просвещение, 1989. – С. 203–225, 235–236.

2. Павлова Л. Н. Организация жизни и культура воспитания детей в группах раннего возраста / Л. Н. Павлова. – М. : Айрис-пресс, 2006. – С. 158–191.

3. Печора К. Л. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / К. Л. Печора, Г. В. Пантюхина, Л. Г. Голубева. – М.: Гуманитарный изд. Центр ВЛАДОС, 2002. – 176 с.

4. Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. М. Д. Ковригиной. – М., 1977. – С. 318–359.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ ДО ЗМІСТОВОГО МОДУЛЯ 3

Розробити розгорнуті (детальні) методичні рекомендації щодо використання іграшок для дітей першого року життя.

При цьому необхідно врахувати особливості режиму дня дітей, вимоги до іграшок (згідно переліку), особливості керівництва грою на першому році життя.

Запитання для самоконтролю

1. Розкрийте особливості психофізичного розвитку дітей першого року життя.

2. Охарактеризуйте завдання виховання дітей першого року життя.

3. У чому особливості побудови режиму дня?

4. Розкрийте особливості організації режимних процесів в сім'ї та дошкільному закладі.

5. Яких принципів необхідно дотримуватися під час організації самостійної діяльності дітей протягом першого року життя?

6. Назвіть види ігор-занять, які організують з дітьми; розкрийте методику їх проведення.

7. У чому сутність явища «госпіталізму», розкрийте його причини.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4. ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДРУГОГО РОКУ ЖИТТЯ

Навчальні цілі: сформувати у студентів уявлення про особливості розвитку, завдання, зміст, загальні правила та умови виховання дітей другого року життя. Виховувати інтерес до обраної професії, активність у опануванні нею.

Лекція 4.1. Особливості розвитку дітей другого року життя

План

1. Характеристика розвитку дітей другого року життя.
2. Завдання виховання дітей другого року життя.

Ключові слова: розвиток, завдання, показники, другий рік життя.

Література:

Базова

1. Галигузова Л. Н. Педагогика детей раннего возраста / Л. Н. Галигузова, С. Ю. Мещерякова. – М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2007. – С. 152–220.

2. Павлова Л. Н. Организация жизни и культура воспитания детей в группах раннего возраста / Л. Н. Павлова. – М. : Айрис-пресс, 2006. – С. 158–191.

3. Печора К. Л. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / К. Л. Печора, Г. В. Пантюхина, Л. Г. Голубева. – М. : Гуманитарный изд. центр ВЛАДОС, 2002. – 176 с.

4. Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. М. Д. Ковригиной. – М. : Просвещение, 1977. – С. 293–305, 344–359.

Стислий зміст лекції

1. Характеристика розвитку дітей другого року життя

Дослідники раннього періоду дитинства (Л. Павлова, Г. Пантюхіна, Л. Голубева, К. Печора та інші) відзначають підвищену чутливість дітей цього віку до впливів зовнішнього середовища і потребу в уважному систематичному нагляді та спрямовуванні дій маляти. Процеси росту на другому році життя дещо уповільнюються, але залишаються все-таки інтенсивними. На кінець другого року середній зріст дітей становить 84-85 см, вага 12,25-12,8 кг. Триває швидкий розвиток центральної нервової системи, підвищується витривалість нервових клітин, у зв'язку з чим збільшуються періоди неспання. На кінець року тривалість періоду неспання може досягти 4,5 год. Удосконалюються функції зору та слуху. Відбувається подальший розвиток системи дихання та кровообігу, шлунково-кишкового тракту. Наприкінці другого року дитина має вже 20 зубів і може пережовувати їжу. Більш сталою стає терморегуляція організму. Зміцнюються опорно-руховий апарат дитини, кісткова і м'язова системи. Підвищується опір організму проти захворювань, але діти ще досить легко можуть захворіти.

Швидко розвиваються та удосконалюються рухові функції. Більшу частину неспання дитина проводить у різноманітних рухах. Вона ходить, долаючи невеликі перешкоди, сходить на маленькі східці, гірку, драбину, привчається спинатися навшпиньки й присідати навпочіпки, наслідуючи рухи дорослих, починає бігати. Але в рухах дитини є ще певна невправність, неточність, вона ще робить зайві рухи. На кінець другого року рухи стають більш

координуваними. Дитина починає правильно підкоряти свої дії різним зовнішнім сигналам (зоровим, слуховим та інше). Так, наприклад, малюк, побачивши перешкоду на своєму шляху, вже не піднімає ногу заздалегідь, щоб її переступити, а робить цей рух, лише наблизившись до неї. **Автоматизується ходьба.**

Відбувається подальший **сенсорний розвиток** дитини. В цей період у маляти виникає допитливість, воно охоче розглядає малюнки, вказує на них і називає знайомі предмети. Основна діяльність дитини в цьому періоді – предметна. Вона оволодіває простими способами дій з предметами, навчається користуватися предметами-знаряддями (паличкою дістати іграшку, совком набирати пісок, сніг тощо), вже може діяти на основі уявлень. Починає розрізняти, порівнювати, знаходити схожість предметів за їх ознаками – формою, кольором, величиною. Сприймання предметів і явищ стає більш точним. Так, дитина віком 1,5 року вже не тягнеться до іграшки, яка висить високо, а просить дорослого її дістати.

Розвивається **увага** дітей. І хоча вона є мимовільною, дитина швидко переключається з одного предмета на інший. Ці орієнтувальні реакції дуже важливі для розумового розвитку. Поступово розвивається вміння зосереджуватися, тобто уважно слухати, дивитися, навчатися. Орієнтувальні реакції стають більш стійкими, тривалими, цілеспрямованими. Дитина вже може уважно протягом 6-8 хв. зосереджуватися на одній справі.

У дітей рано розвивається **пам'ять**. В процесі діяльності розширюється коло предметів і явищ, які дитиною впізнаються. Вона починає не лише впізнавати, але й згадувати про предмети і явища, які зараз є відсутніми,

проте в минулому вони викликали її інтерес. Пригадування про відсутні предмети спочатку виникає на основі наочної ситуації (побачивши на столі сумку, дитина тягнеться до неї і говорить: «яко» - згадала, що вчора їй давали з сумки яблуко). Пізніше пригадування може виникати на основі слова. Наприклад, якщо сказати: «*підемо гуляти*», дитина говорить: «*там абака*».

На другому році відбувається становлення і швидкий розвиток мовлення. Відзначають два етапи в розвитку мови.

Від 1 року до 1 року 6 місяців (перший етап) найбільш інтенсивно розвивається розуміння мови – дитина розуміє не лише назви предметів і дій, а й зміст цілих речень. Відбувається подальший розвиток – активної мови – ускладнюється лепет (в ньому з'являються різноманітні звуки і звукосполучення); вдосконалюється здатність мовного наслідування – дитина легко наслідує не тільки знайомі звукосполучення та прості слова, а й ті, які вона тільки-но почула; до 1 року 6 місяців дитина може вимовляти 30-40 слів.

Від 1 року 5-6 місяців до 2 років (другий етап) особливого розвитку набуває власна, активна мова – бурхливо зростає словниковий запас, який до 2-х років досягає 300 слів. Дитина починає багато говорити, вимовляючи слова замість звуків і складів. Спочатку вона складає речення з 2 слів, а до кінця другого року – з 3-4 і більше. Мова дитини стає основним засобом її спілкування з дорослими.

Ускладнюється розуміння мови, формуються деякі узагальнення. До 1 року 6 місяців дитина добре впізнає знайомі предмети незалежно від зміни їх кольору, форми та

розміру. Наприкінці другого року вона починає розуміти маленькі нескладні оповідання. Мова дорослого впливає на поведінку дитини, стає засобом її виховання.

Розвивається наочно-дійове мислення. В кінці року дитина починає робити перші узагальнення. Наприклад засвоївши слово «яблуко», діти часто цим словом називають і м'яч, і кульку. На основі власного досвіду вони починають порівнювати, розрізняти, встановлювати причинову залежність явищ (в 1р. 9міс. дитина може говорити: «*Незя галять – додік*»).

З 1 року 3-5 місяців гра набуває відображувального характеру: дитина починає, відтворювати не тільки дії, вивчені з дорослими, а й ті, що вона самостійно спостерігає навколо («*годує*» ляльку, «*читає*» книжку). В грі дитина може використовувати декілька предметів. Гра складається з одноманітних дій, які багато разів повторюються (годує, колисає, катає ляльку).

Дитина другого року життя виявляє підвищений інтерес до оточуючого. У неї виникають все нові потреби. На цій основі утворюються різноманітні взаємини з дорослими. Проте через недосконалість мовлення, вона часто не розуміє чого від неї хочуть дорослі і не може висловити свої бажання. Тому в цьому віці можуть формуватися негативні взаємини з оточуючими, виникати шкідливі звички (домагатися криком бажаного, відмовлятися їсти і т. д.).

Починають формуватися взаємини поміж дітьми. Вони вже виявляють інтерес один до одного, наслідують діям інших дітей, грають поряд, часто вступають в ігрове емоційне спілкування. Проте не можуть ще взаємодіяти. Іграшка в руках іншої дитини може бути причиною конфліктів.

Дитина другого року життя виявляє певну **самостійність** під час їжі, вмивання, роздягання та одягання, виявляє бажання брати в них участь. До кінця другого року діти навчаються регулювати свої природні відправлення.

Малюки дуже емоційні, життєрадісні. Але їх емоційний стан, активність залежить від того, як часто з ними граються, розмовляють, спілкуються дорослі.

2. Завдання виховання дітей другого року життя

Завдання виховання на цьому етапі:

- забезпечити оптимальний фізичний і психічний розвиток дитини,
- вдосконалення рухів,
- збагачення чуттєвого досвіду,
- розвиток мовлення,
- прищеплення елементарних норм поведінки,
- формування перших нескладних навичок самостійності.

Семінарське заняття 4.1.

Тема: Розвиток і виховання дітей другого року життя

Зміст заняття

1. Характерні особливості фізичного та нервово-психічного розвитку дітей (порівняти перше та друге півріччя 2-го року життя).

2. Засоби виховання дітей другого року життя.

Методичні рекомендації

Вивчити матеріали лекцій, рекомендовану літературу та підготуватися до обговорення питань.

Література:

1. Жердева Е. В. Дети раннего возраста в детском саду / Е. В. Жердева. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. – С. 5–7.
2. Калининко А. В. Развитие игровой деятельности дошкольников / А. В. Калининко, Ю. В. Микляева, В. Н. Сидоренко. – М. : Айрис-пресс, 2004. – С. 20–25.
3. Павлова Л. Н. Организация жизни и культура воспитания детей в группах раннего возраста / Л. Н. Павлова. – М. : Айрис-пресс, 2006. – С. 116–157.
4. Печора К. Л. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / К. Л. Печора, Г. В. Пантюхина, Л. Г. Голубева. – М. : Гуманитарный изд. Центр ВЛАДОС, 2002. – 176 с.
5. Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. Ковригиной М. Д. – М., 1977. – С. 279–317.

Самостійна робота 4.1.

Питання для самостійного вивчення

1. Показники розвитку дітей другого року життя.
2. Провідні лінії розвитку дітей другого року життя.
3. Вікові етапи періоду другого року життя.

Методичні рекомендації

При вивченні першого питання внесіть до таблиці 1 показники розвитку дітей другого року життя та визначте зміст виховних завдань для роботи з дітьми. Для роботи використовуйте матеріали пропонованих літературних джерел [1].

Таблиця 1.

Розвиток дітей другого року життя

Вік дитини	Показники розвитку	Завдання виховання
1 рік 3-4 міс.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Запас слів, які дитина розуміє, швидко зростає. 2. Починає узагальнювати предмети за суттєвими ознаками. На прохання дорослого дає предмети незалежно від зовнішніх ознак (наприклад, кішку). 3. Запас слів від 10 до 30. 4. Легко наслідує полегшеним словам, які часто чує. 5. Супроводжує свої дії лепетом. 6. Словом користується у моменти найбільшої зацікавленості. 7. Слова, що супроводжуються жестами, мімікою, виконують функції цілого речення. 8. Вимовляє лепетні звуки, полегшені слова. 9. Відтворює в грі дії, які раніше розучила з дорослим. 10. Легко наслідує новим діям. 11. Проходить, не сідаючи, спочатку 3 м, потім – 8-10 м. 12. Влазить на драбину висотою 1 м приставним кроком або перемінним кроком та злазить з неї. 13. Кидає двома руками великий м'яч (діаметром 15-20 см). 14. Самостійно їсть густу страву. 	
1 рік 6 міс.		
1 рік 8-9 міс.		
2 роки		

Вивчаючи друге питання, законспекуйте зміст роботи за провідними лініями розвитку:

- 1) сенсорний розвиток («золота пора сенсорного розвитку»);
- 2) становлення активного мовлення;
- 3) розвиток дій з предметами;
- 4) опанування основними рухами.

Вивчення третього питання передбачає ознайомлення з віковими етапами періоду другого року життя (їх кількість, тривалість, характерні особливості).

Література:

1. Жердева Е. В. Дети раннего возраста в детском саду / Е. В. Жердева. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. – С. 5–7.
2. Калинин А. В. Развитие игровой деятельности дошкольников / А. В. Калинин, Ю. В. Микляева, В. Н. Сидоренко. – М. : Айрис-пресс, 2004. – С. 20–25.
3. Павлова Л. Н. Организация жизни и культура воспитания детей в группах раннего возраста / Л. Н. Павлова. – М. : Айрис-пресс, 2006. – С. 116–157.
4. Печора К. Л. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / К. Л. Печора, Г. В. Пантюхина, Л. Г. Голубева. – М. : Гуманитарный изд. Центр ВЛАДОС, 2002. – 176 с.
5. Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. М. Д. Ковригиной. – М., 1977. – С. 415–418.

Лекція 4.2. Організація режиму та виховної роботи з дітьми

План

1. Особливості побудови режиму та методика проведення режимних процесів.

2. Види самостійної діяльності та керівництво ними.

Ключові слова: режим, методика, режимні процеси, самостійна діяльність, керівництво.

Література:

1. Павлова Л. Н. Организация жизни и культура воспитания детей в группах раннего возраста / Л. Н. Павлова. – М. : Айрис-пресс, 2006. – С. 66–116.

2. Печора К. Л. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / К. Л. Печора, Г. В. Пантюхина, Л. Г. Голубева. – М. : Гуманитарный изд. центр ВЛАДОС, 2002. – 176 с.

3. Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. М. Д. Ковригиной. – М., 1977. – С. 287–293, 308–316.

Стислий зміст лекції

1. Особливості побудови режиму та методика проведення режимних процесів

Група другого року життя комплектується малятами віком від 1 року до 2 років. Дітей до 1,5 року має бути не більше як третина: якщо в групі 18 малюків, то малят першого півріччя бажано мати, приблизно 6, другого – 12.

У цьому віці в малюків продовжується тривалість неспання. До 1,5 року діти можуть не спати 3-3,5 год, після 1,5 року – 5 год. Малята першого півріччя сплять вдень 2 рази: по 2-2,5 год і 1-1,5 год., після 1,5 року – один раз – 2,5-

3 год. Переведення малюків на режим з одноразовим денним сном проводиться поступово, протягом кількох місяців. Спочатку, в 1 рік 3 місяці – 1 рік 5 місяців, укладання на перший денний сон відсувається на пізніший час – замість о 9 год. 30 хв. на 10-ту год. Якщо діти, укладені на другий денний сон, довго не засинають, їх до 1 року 5 місяців (залежно від індивідуальних особливостей і стану здоров'я) переводять на одноразовий, більш тривалий денний сон.

Спочатку переведені на цей режим денного сну малята почувають себе добре, однак поступово в них нагромаджується втома, викликана збільшенням часу неспання: вони погано їдять під час обіду, інколи засинають за столом, стають збудженими. У цьому разі слід тимчасово повернутись до режиму з двома денними снами, а приблизно через два тижні знову перевести малюків на одноразовий денний сон.

Комплектування групи дітьми першого і другого півріччя дає змогу розділити її на дві підгрупи: під час активного неспання однієї підгрупи, друга відпочиває. Це дає змогу більше уваги приділяти малятам, які потребують допомоги дорослих.

Виконання режиму в групі другого року має свої **труднощі**, тому дуже важливо чітко розподілити **обов'язки між вихователем і помічником**.

Усі режимні процеси слід проводити з урахуванням **принципу поступовості**. Це означає, що вихователь або його помічник залучають до режимного процесу стільки малюків, скільки одночасно може обслужити, а кожне маля має витратити на режимний процес стільки часу, скільки потрібно йому одному, а не всій групі дітей. Решта часу воно

мусить гратися. Малюків до 1,5 року піднімають і годують поступово, в міру пробудження, по 3-4 особи. Діти старші 1,5 року снідають, обідають і вечеряють усі разом.

Під час годування, одягання, туалету малят залучають до посильної **самостійності**. До 1 року 3 місяців вони починають користуватися ложкою, в 1,5 року – самостійно їдять, за нагадуванням вихователя витирають рот серветкою, засувають стільчик, виходячи із-за столу, та інше. Дітей вчать під час умивання підставляти руки під струмінь води, брати участь у витиранні обличчя і рук, виявляти активність під час одягання і роздягання.

До 2 років малюки повинні вміти самостійно їсти всі види страв, знати своє місце за столом, правильно користуватися серветкою, висувати і засувати стільчик, виходячи із-за столу. Під час переодягання діти знімають колготки, штани, черевики. Ці дії вони проводять під керівництвом і за допомогою дорослого.

До кінця першого року життя маля починає ходити, розмовляти, діяти з предметами. Ці передумови визначають його розвиток на другому році життя. Тому провідними вміннями є: вдосконалення ходьби, розвиток дій з предметами, виникнення сюжетної гри, становлення мови і на її основі – формування взаємин з дорослими, потім з ровесниками.

2. Види самостійної діяльності та керівництво ними

Самостійна діяльність дітей другого року життя стає різноманітнішою: це дії з предметами і будівельними матеріалами, ігри з сюжетними іграшками, рухи, спостереження, мовленнєва діяльність. Організуючи її, вихователь турбується про відповідні іграшки і посібники,

які мають задовольняти інтерес малюків до різних видів діяльності.

Розвиткові дій з предметами сприяють дидактичні іграшки (пірамідки, барильця, вкладиші, кулькомети, формочки для піску, середній будівельний матеріал), розвиткові рухів – м'ячі різних розмірів, машини, возики, качалки, з посібників – драбинка-гірка, дошки різної ширини і довжини, колода та інше

Для сюжетної гри необхідні ляльки та інші образні іграшки середнього розміру, набори великого посуду, деякі предмети лялькової меблі (стіл, стілець, ліжко). Меблі мають бути великими і міцними, тому що малята часто сідають на них самі. Потрібно мати предмети для наряджання (косинки, фартушки), клаптики для загортання ляльок.

Іграшки розміщують за видами діяльності в різних частинах кімнати. Певне місце зберігання іграшок привчає дітей до порядку, виховує організованість і самостійність. Малюки самі можуть знайти необхідний для продовження гри предмет: поряд з лялькою покласти ковдру, розставити на столику посуд; у возик покласти цеглинки, линки, посадити ляльку або іншу іграшку. Це допоможе дитині використати у грі не один, а кілька предметів, що ускладнить її.

Організуючи діяльність малят, слід стежити за тим, щоб вони використовували іграшки за призначенням, не відволікались, доводили до кінця почату гру. Вихователь бере участь у дитячих іграх, створює сприятливі умови для активізації в них усіх дітей. Під час самостійної роботи малюки мають бути спокійними, зайнятими, активними.

Протягом другого року життя ігрові дії дітей помітно ускладнюються. На початку року малята відтворюють лише розучені дії, причому переважно на тих іграшках, з якими працював вихователь. Поступово дитина вчиться перенесенню дій з одних іграшок на інші. Після півтора року, завдяки вмінню наслідувати, малюки починають включати в гру дії, самостійно помічені в житті. Так, у дитини виникає відображувальна діяльність, але сюжетної гри ще немає, оскільки малята не турбуються про правильну послідовність дій – їх захоплює сам процес гри. Виникненню сюжетної гри, встановленню взаємозв'язку і взаємопослідовності дій допомагають покази-інсценівки з сюжетними іграшками. У заключній частині інсценівки бажано давати дітям предмети, аналогічні тим, з якими працював вихователь під час демонстрування. Покази-інсценівки сприяють уточненню уявлень малюків і ускладненню сюжетної гри.

Наприкінці другого року життя в діях дітей уже спостерігаємо елементи сюжетної гри. Вони виконують ігрові дії в логічній послідовності; спілкуючись, відтворюють дії, які здебільшого виконує з ними дорослий: годують, лікують, зачісують. У грі починають використовувати не тільки іграшки, а й замітники реальних предметів (кубик замість мила).

Керуючи самостійною діяльністю малюків, вихователі прагнуть формувати в них потребу з різного приводу звертатися до дорослого, а саме попросити допомогти у грі, дати потрібну іграшку, привернути увагу до чогось цікавого. Крім того, слід привчати малят виконувати вимогу дорослих, дотримуватися правил поведінки: не забирати

іграшку в іншої дитини, вміти почекати, поки товариш пограється.

Протягом другого року життя продовжують формуватися взаємини між дітьми. Для створення в них позитивного ставлення один до одного слід запобігати виникненню конфліктів. Досить часто вони викликаються тим, що у малят ще погано розвинене мовлення, вони не можуть пояснити своє бажання, а іграшка в руках іншої дитини завжди здається кращою. Іноді негативне ставлення до ровесника є наслідком інтересу до його діяльності й водночас невміння гратися разом.

З позитивних форм насамперед виявляється емоційне спілкування. Діти другого року усміхаються одне одному, охоче грають у вивчені з вихователем ігри (хованки, доганяйки). Спираючись на доброзичливе ставлення малюків один до одного, необхідно починати формувати в них передумови спільної діяльності: вміння спокійно гуляти поруч з ровесником, зосереджено займатися своєю грою, не заважати іншій дитині, інакше кажучи, формувати гру поруч.

О. Усова відмічала кілька форм взаємодії дітей 1,5–2 років у іграх поруч. Так, за механічної взаємодії малята, граючись індивідуально, відтворюють різноманітні дії. Взаємодія можлива й на основі інтересу один до одного, до змісту гри. Враховуючи це, дорослий повинен учить дітей узгоджувати свої дії. Організуючи гру і спостерігаючи за нею, вихователь створює ситуацію, де малятам доводиться почекати своєї черги, наприклад при катанні возика; пропонує кожному малюку виконати якесь завдання: одному накладати кубики в машину, другому – возити,

третьому – знімати; дає доручення: «*Піди, дай Олі м'ячик*» тощо.

У цьому віці дитина повинна добре розуміти значення слів «не можна», «можна» (не можна грати деякими речами, ламати іграшки, відбирати їх, кричати та інше). Коли вимогу або бажання маляти не можна виконати, а причину відмови воно ще не здатне зрозуміти, необхідно відвернути його увагу, переключити на інший об'єкт.

На другому році життя дитина за допомогою дорослих освоює способи використання різних речей і предметів. Крім предметних дій, пов'язаних з побутовою діяльністю, велике місце в цей період відводиться навчанням малюків поводження з дидактичними іграшками (пірамідками, кубиками, вкладишами), а також вміння користуватися нескладними предметами-знаряддям: палицею, щоб наблизити до себе віддалений предмет, сачком для виловлювання іграшок, що плавають, совком і лопаткою у грі з піском і снігом.

У процесі опанування дій з предметами відбувається сенсорний розвиток малят, вдосконалюється сприймання предметів та їх властивостей (форми, величини, кольору, положення в просторі). Спочатку за зразком, а потім і за словесним поясненням дитина може із двох-трьох кольорових кульок вибрати одну потрібного забарвлення або з двох-трьох мотрійок різної величини (різко контрастних) взяти найменшу. Сприймання навколишнього стає точнішим. Наприклад, малюк 1 року 6-7 місяців може правильно оцінювати віддаль, він уже не тягнеться, як раніше, до іграшки, яка високо поставлена, а просить вихователя дістати її. За пропозицією дорослого він може навпомацки вийняти відомий йому предмет з мішечка.

У розв'язанні завдань сенсорного розвитку істотну роль відіграє добір іграшок і посібників, різних за кольором, формою, матеріалом. Слід добирати предмети контрастні за однією ознакою, однак подібні за іншими (наприклад, кульки, кубики одного кольору, але різного розміру). Різноманітність предметів та їх властивостей привертає увагу малят, а підкреслення відмінностей і подібності ознак поглиблює, уточнює сприймання.

Дидактичні іграшки розміщувати треба на столах так, щоб на кожному з них був один вид дидактичної гри. Важливо стежити, щоб за столом грали невеликі групи – по 2-3 малюка, при цьому кожному з них слід давати аналогічний, комплект дидактичних іграшок. Невміння дітей цього віку гратися разом і підвищений інтерес до новизни може призвести до конфліктів, якщо ігрова ситуація не буде продумана вихователем.

Організуючи предметну діяльність малят, треба стежити за тим, щоб кожний вид дидактичного посібника використовувався дитиною за призначенням; якщо вона не вміє діяти з іграшкою, вихователь учить її, користуючись методом пасивних рухів. Щоб уникнути втоми малюків, які довго займаються однією іграшкою і виконують при цьому ті самі завчені дії, бажано переключати їх на діяльність з іншими іграшками.

Навчання нових дій, їх ускладненням, переключення на інші види діяльності – основні моменти організації вихователем предметної діяльності дітей.

Важливу роль у розвитку рухів у малюків другого року життя відіграє організація спеціальних умов неспання. Провідним видом рухів у цей час є самотійне ходіння. Дитина відчуває в ньому велику потребу, тому воно викликає в

неї позитивні емоції. Ходьба дає малюку змогу краще орієнтуватись у світі предметів, пізнавати їх властивості, взаємозв'язки та інше

Активні рухи маляти, що розширюють його орієнтування в навколишньому, стимулюють розвиток психічних функцій (відчуттів, сприймання, пам'яті, уваги, наочно-дійового мислення).

В міру того як ходіння дитини стає дедалі автоматизованішим, створюються передумови для активної діяльності рук. Вона може, не боячись втратити рівновагу і впасти, носити в руках предмети, возити їх. До кінця другого року ходьба настільки автоматизується, що малюк прискорює кроки, вільно долає перешкоди, які трапляються на його шляху, бігає.

Проте автоматизація ходіння та координація рухів рук і ніг визначаються спеціальними умовами, що їх створюють дорослі. Меблі, посібники розставляють вздовж стін так, щоб середина групової кімнати була вільною, при цьому килими, доріжки слід забрати. Щоб уникнути травм, ряд предметів і місць групового призначення (батареї, шафи з посудом, туалети та інше) мають бути недоступними для малят.

Поряд із забезпеченням вільного простору необхідно мати спеціальне обладнання для формування в малюків різних видів рухової активності (гірку з драбинкою, майданчиком і схилом, на яку вони могли б сходити і спускатися з неї, тощо). Гірку доцільно поставити біля вікна, щоб діти, піднявшись на майданчик, могли спостерігати, що відбувається за вікном. Крім того, в групах варто мати столики із стільчиками за їх зростом, диванчики, предмети

для розвитку рухів, перелізання, влізання (ящики, колода та інше).

Для розвитку координації рухів ніг і рук необхідно мати набір іграшок, які малята могли б переносити в руках (великі м'які іграшкові тварини, ляльки, м'ячі, кошики; відра, мішечки тощо), возити за шворочку (машини, коляски, та інше), возити, підштовхувати вперед (каталки, великі іграшки на колесах та інше).

Вихователь, керуючи самотійною діяльністю дітей, зобов'язаний стежити, щоб вони всі були активні, діяльні. Важливо забезпечити зміну рухів у малюків, запобігаючи можливій втомі від одноманітних маніпуляцій. Регулювання рухової активності, спонукання до того, щоб діти не тільки ходили, а й виконували інші рухи (присідали, сходили на гірку та інше), – важлива умова їх фізичного розвитку. Запобігаючи стомленню дітей, що надто розгулялися, доцільно садовити найактивніших із них за столи для спокійних ігор.

Велике значення для формування чітких рухів і координованої ходьби має методично правильна організація прогулянок. В холодний осінньо-зимовий період і ранньою весною на прогулянку беруть тільки тих малюків, які твердо стоять на ногах і добре ходять. Тим, хто не вміє добре ходити в теплому верхньому одязі (валянки, рейтузи, шуба, шапка, шарф) або перебуває на режимі з двома денними відпочинками, рекомендується замінити прогулянку сном на свіжому повітрі (веранді або в кімнаті для прогулянок).

У теплу пору року, коли діти можуть бути поза приміщенням в легкому одязі, доцільно організовувати прогулянку і для тих, хто тільки-но починає ходити. Пересування по нерівній землі, додання перешкод

(горбочків, ямок, густої трави та інше) сприяють розвитку координації рухів, зміцнюють у малят почуття впевненості під час ходьби. У теплу погоду на ділянці бажано проводити з усіма дітьми рухливі ігри та гімнастичні вправи.

Враховуючи велику потребу в рухах малюків другого року життя і створюючи для цього спеціальні обставини, слід пам'ятати, що рухова активність не повинна заважати формуванню зосередженості, вміння спокійно гратися. Важливо стежити за правильним чергування рухів і спокійних занять. Треба задовольняти потребу малят у рухах, але так, щоб це не шкодило іншим видам їхньої діяльності.

Другий рік життя – відповідальний період мовного розвитку. На базі мовних умінь у однорічної дитини в ході навчання і виховання розвиваються розуміння мови дорослих і активне мовлення. Темп розвитку цих компонентів мовної діяльності різний. В першому півріччі найбільш інтенсивно розвивається розуміння мови, в другому (точніше, в останній чверті року) – активне мовлення.

На початку другого року життя малюки ще багато лепечуть. Лепетання їх різноманітне, емоційно виразне і супроводить майже всі дії. Наслідкування у цьому віці вдосконалюється, що сприяє поступовому збільшенню словника. За прийнятими в нашій країні показниками розвитку дітей, до 1,5 року активний словник маляти становить 30, а до 2 – 200-300 слів. На розвитку активного словника позначаються індивідуальні особливості та умови виховання.

До 2 років полегшені слова замінюють звичайними. У мові дітей з'являються слова, що означають не тільки

предмети і дії, а й доступні їх розумінню якості та відношення між предметами (наприклад, прислівники). Особовими займенниками до кінця другого року життя малюк користується без особливих зусиль. Перші дитячі речення складаються здебільшого з одного слова. Включене в предметну ситуацію, воно заміняє речення. Вигук *«Мама!»* в одному випадку означає *«візьми мене на руки»*, в іншому – *«дай м'яч»*. Словом *«бах»* малюк супроводжує падіння іграшки і, звертаючись до дорослого, скаржитися, коли падає сам. В кінці другого року в реченнях може бути вже 3–4 слова. Діти починають змінювати слова в числі, роді і кількох відмінках, хоч роблять ще багато помилок.

Для розвитку активного мовлення необхідно вдосконалювати здатність маляти наслідувати почуті звуки і слова. Треба виховувати в нього вміння слухати, і відтворювати почуте. Для цього слід, як і на першому році, підтримувати його лепетання, проводити з ним перекличку звуками, викликати його на наслідування легких звукопоєднань (*«топ-топ»*) і на примовляння (*«шш-уу, полетіли»*, *«гуси-гуси – га-га-га»*), вчити його на прохання дорослого відповідати: *«Як тікає годинник? Тік-так. Скажи: «Тік-так»*. Щоб активізувати наслідування слів дитиною, бажано давати їм зразки полегшених слів, але вимовляти їх у супроводі правильних, наприклад: *«Спи, ляля, бай-бай»*. Як тільки у неї з'явиться легкість наслідування почутих слів (приблизно з 1 року 3-4 місяців), варто перейти в спілкуванні з нею до правильного мовлення. До малюка, що прожив уже півтора року, слід звертатися з різними словесними дорученнями, даючи зразок для наслідування: *«Піди, поклич Галю, скажи: «Галю, йди гуляти»*.

Активне мовлення маляти буде розвиватися, якщо в нього в потреба спілкуватися з дорослими. Вона виникає тоді, коли дорослий, часто і з різного приводу звертаючись до дитини, розмовляє з нею. У цьому разі в неї встановлюється емоційний контакт з дорослими. Допомагають цьому контактові веселі ігри, читання потішок («Поїхали-поїхали», «Сорока-білобока»). Однак зводити все лише до емоційного спілкування не можна. Корисніше спілкування, основане на діяльності: під час гри, маніпулювання з предметами або спостереження за навколишнім.

Важливо підтримувати кожне мовне звертання малюка до дорослого, треба постаратися зрозуміти і задовольнити його прохання. І навпаки, не відповідати на звертання жестом, мімікою. У цій ситуації варто запитати: Що ти хочеш? Машину? Скажи: «Машина». Бажано ставити дитину в становище, яке змушує її щось сказати.

Практичне заняття 4.2.

Тема: Організація умов життєдіяльності дітей другого року життя

Зміст заняття

1. Особливості режиму дня протягом другого року життя дитини.
2. Методика організації режимних процесів в дошкільному закладі.

Методичні рекомендації

- I. Підготовка до практичного заняття.**

1. Вивчаючи перше питання необхідно ознайомитися та проаналізувати орієнтовний режим для дітей другого року життя [5-7] та заповнити таблицю 1.

Таблиця 1.

Своєрідність режиму дітей другого року життя

Особливості режиму	Вік дітей	
	Від 1 року до 1 року 6 місяців	Від 1 року 6 місяців до 2 років
Кількість годувань упродовж доби, час проведення та тривалість кожного		
Інтервали поміж годуваннями вдень		
Час останнього годування (вечері)		
Кількість періодів неспанні упродовж доби, їх тривалість		
Кількість занять протягом дня, час проведення, тривалість		
Кількість прогулянок, час проведення, тривалість		
Кількість денних снів, час проведення, тривалість кожного		
Час нічного сну, його загальна тривалість		

2. До другого питання виконайте практичне завдання: складіть конспекти проведення режимних процесів:

- ранкового прийому;
- підготовки до годування;
- годування;

- підготовки до прогулянки та прогулянки;
- підготовки до сну.

В конспектах використовуйте потішки, забавлянки, примовки та інші малі фольклорні форми, скориставшись літературними джерелами [8-12].

Література:

Базова

1. Павлова Л. Н. Организация жизни и культура воспитания детей в группах раннего возраста / Л. Н. Павлова. – М. : Айрис-пресс, 2006. – С. 66–116.

2. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»: навчальна програма: 1 частина / наук. керів. О. Л. Кононко. – К. : МЦФЕР-Україна, 2014. – 204 с. : іл.

3 Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. М. Д. Ковригиной. – М., 1980. – С. 287–293.

Допоміжна

4. Малятко: Програма виховання дітей дошкільного віку. – К., 1991. – С. 12-19, 39-42, 73-75.

Програми

5. Комплексна програма розвитку, навчання і виховання дітей раннього віку «Соняшник» / Л. В. Калуська. – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 88 с.

6. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»: навчальна програма: 1 частина / наук. керів. О. Л. Кононко. – К. : МЦФЕР-Україна, 2014. – 204 с. : іл.

7. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років «Оберіг». – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 105 с.

Хрестоматії з художньої літератури для дошкільників

8. Первоцвіт: Книга для читання в дошкільних навчальних закладах / Уклад. Л. О. Глущенко. – Х.: Видавництво «Ранок», 2010. – 176 с.

9. Світанок: Книга для читання в дошкільних навчальних закладах / Уклад. Л. О. Глущенко. – Х.: Видавництво «Ранок», 2010. – 176 с.

10. У світі художнього слова: навчально-методичний посібник–хрестоматія для дошкільних закладів / Упор. О. П. Макаренко, Т. В. Романюк. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. – 264 с.

11. Художнє слово в житті дитини: Посібник–хрестоматія: Старший дошкільний вік / Автор-упор. О. В. Трофимова. – Х.: Видавництво «Ранок», 2011. – 368 с.

12. Художнє слово в житті дитини: Посібник–хрестоматія: Молодший дошкільний вік / Автор-упор. С. О. Павлюк. – Х.: Видавництво «Ранок», 2012. – 320 с.

Самостійна робота 4.2.

Тема: Розвиток і виховання дітей другого року життя

Питання для самостійного вивчення

1. Організація самостійної діяльності дітей другого року життя, її види.
2. Організація ігрової діяльності дітей, керування нею.

Методичні рекомендації

Вивчаючи зазначені питання, ознайомтесь з рекомендованою літературою та законспекуйте основні положення у довільній формі. Слід дати відповіді на такі питання:

1) Яким чином організуються різні види самостійної діяльності?

2) Розкрийте особливості організації ігрової діяльності дітей цього віку?

При вивченні другого питання визначте сутність, структурні компоненти та особливості використання комплексного методу керівництва грою дітей другого року життя. Для роботи використайте посібник [3], законспектуйте поданий там матеріал.

Література:

1. Гербова В. В. Заняття по розвитку речи в первой младшей группе детского сада / В. В. Гербова, А. И. Максаков. – М. : Просвещение, 1986. – 128 с.

2. Горошко Н. А. Зображувальна діяльність у дошкільному навчальному закладі. Третій рік життя / Н. А. Горошко. – Х. : Вид. Група «Основа», 2007. – С. 38–109.

3. Игра дошкольника / Под ред. С. Л. Новосёловой. – М. : Просвещение, 1989. – С. 26–36.

4. Лайзане С. Я. Физическая культура для малышей / С. Я. Лайзане. – М. : Просвещение, 1987.

5. Павлова Л. Н. Знакомим малыша с окружающим миром / Л. Н. Павлова. – М. : Просвещение, 1987.

6. Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. М. Д. Ковригиной. – М., 1977. – С. 293–305, 344–359.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ ДО ЗМІСТОВОГО МОДУЛЯ 4

Підготувати презентацію за змістом модуля «Виховання дітей 2 року життя», яка б охоплювала всі питання модуля, була логічно структурованою та змістовною. Правила створення презентації подані в індивідуальному завданні до змістового модуля 1.

Запитання для самоконтролю

1. Назвіть види самостійної діяльності дітей; визначте умови їх організації.
2. Дайте характеристику ігровій діяльності дітей.
3. Розкрийте сутність комплексного методу керівництва грою.
4. Які вимоги до підбору іграшок для дітей другого року життя ?
5. В чому полягають особливості організації режиму дня на другому році диття?
6. Розкрийте особливості психофізичного розвитку дітей другого року життя.
7. Охарактеризуйте завдання виховання дітей другого року життя.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 5. ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТРЕТЬОГО РОКУ ЖИТТЯ

Навчальні цілі: сформувати у студентів уявлення про особливості розвитку, завдання, зміст, загальні правила та умови виховання дітей третього року життя. Виховувати інтерес до обраної професії, активність у опануванні нею.

Лекція 5.1. Характеристика розвитку дітей третього року життя

План

1. Особливості фізичного і нервово-психічного розвитку дитини.
2. Формування моральних якостей та культури поведінки.
3. Поняття про кризу в розвитку дітей третього року життя, профілактика та шляхи подолання.

Ключові слова: фізичний, нервово-психічний, розвиток, моральні якості, криза третього року життя, профілактика, шляхи подолання.

Література:

1. Павлова Л. Н. Организация жизни и культура воспитания детей в группах раннего возраста / Л. Н. Павлова. – М. : Айрис-пресс, 2006. – С. 116–157.
2. Печора К. Л. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / К. Л. Печора, Г. В. Пантюхина, Л. Г. Голубева. – М. : Гуманитарный изд. центр ВЛАДОС, 2002. – 176 с.

3. Сапронова М. Культура поведінки – категорія моральна / М. Сапронова // Дошкільне виховання. – 2003. – № 10. – С. 8–10.

4. Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. М. Д. Ковригиной. – М., 1977. – С. 279–317.

5. Суржанська В. А. Виховуємо культуру поведінки / В. А. Суржанська. – Х. : Вид. група «Основа», 2007. – 128 с.

Стислий зміст лекції

1. Особливості фізичного і нервово-психічного розвитку дитини

Розвиток дітей та їх поведінка на третьому році життя визначаються з одного боку тим, що вони набули упродовж перших двох років життя, а з другого – умовами й завданнями виховання.

Цей вік є перехідним від раннього до дошкільного дитинства. Вихователь, розв'язуючи нові завдання з урахуванням зрослих можливостей дітей, одночасно забезпечує наступність з роботою в групах раннього віку.

Фізичний розвиток. Швидкий темп фізичного розвитку, характерний для перших двох років життя, на третьому році уповільнюється. В середньому за рік дитина додає у масі 2 кг, зріст її збільшується на 7–8 см. До 3 років зріст маляти – 93–94 см, маса коливається в межах 14,2–14,6 кг. Змінюються пропорції тіла (зріст збільшується в основному внаслідок подовження ніг – діти стають стрункішими). Триває окостеніння, вдосконалюється функціонування всіх органів, що робить малюка фізично витривалішим. Проте діти третього року життя, хоч вони значно міцніші за дворічних, ще часто хворіють.

Вдосконалюється діяльність центральної нервової системи, що виявляється у підвищенні її працездатності: малята можуть зосереджуватися на одному виді діяльності до 20 хв. Вони вже можуть стриматись, не заплакати, навіть якщо їй боляче. Малюки, які приходять до дитячого закладу після 3 років, порівняно швидко звикають до режиму дня, загального устрою життя.

Третій рік життя – це період активного вдосконалення якості набутих рухів.

Більш координованими стають рухи рук і пальців. Діти самостійно і акуратно їдять, правильно тримають олівець, уміють розстібати і застібати гудзики. Вдосконалення ходьби полягає в розвитку координації рухів рук та ніг. Малюки здатні на ходу маніпулювати предметами, кататися на велосипеді. Маля узгодує свої рухи з зовнішніми умовами, наприклад, змінює рух залежно від темпу музики.

Відбувається вдосконалення й таких рухів, як: **ходьба, біг, стрибки, лазіння, кидання.** Діти можуть

– ходити «зграйкою» за вихователем у заданому напрямку, по колу, змінювати напрям, обходити перешкоди, виконувати імітаційну ходьбу, переходити від ходьби до бігу та навпаки;

– бігати в різних напрямках, не натикаючись одне на одного; в різному темпі (середньому – 15-20 с), повільному – 40-50 с);

– підстрибувати на місці, перестрибувати через покладену на підлозі мотузку, стрибати в глибину з предметів заввишки 10-15 см, стрибати з місця якнайдалі, відштовхуючись обома ногами;

– котити м'яч однією та двома руками, кидати вперед двома руками знизу, від грудей, із-за голови, ловити м'яч, кидати предмети однією рукою на дальність, у вертикальну ціль з відстані 1-1,5 м;

– проповзати, в упорі стоячи на колінах та кистях рук, на відстань 4-5 м, підлізати під перешкоди заввишки 30-40 см та інше

Малюк багато рухається, не може тривалий час зберігати нерухомість, однак швидко втомлюється від одноманітних рухів.

При виборі ігор і вправ необхідно враховувати вікові особливості дітей, зокрема м'якість і податливість кістяка, порівняно недостатній розвиток мускулатури, швидку стомлюваність. Дорослий повинен своєчасно переключати малят з одноманітних рухів на спокійніші ігри. Деякі рухи є шкідливими для дітей. Не можна дозволяти їм висіти на руках (що часто допускають батьки), стрибати з висоти, вимагати тривалого повторення тих самих рухів.

Вихователь використовує різні засоби для розвитку рухів дітей. Серед них – режимні процеси: умивання, одягання, годування. Постійне і часте повторення різноманітних і складних рухів, які малюк змушений виконувати, дотримуючись режиму, розвиває його спритність.

Ефективним засобом розвитку рухів є ігрова діяльність. Під час гри діти роблять найрізноманітніші рухи: повзають рачки, зображаючи якусь тварину, наздоганяють одне одного та інше. На прогулянці їм нерідко доводиться долати перешкоди.

Дуже важливі для розвитку рухів загальнозміцнювальні вправи, які малята виконують на фізкультурних заняттях у положенні стоячи, сидячи, лежачи.

В ігровій кімнаті має бути достатньо місця, щоб діти могли вільно бігати, гратися в м'яча та інші рухливі ігри. В їхньому користуванні чимало іграшок, що сприяють розвитку рухів: м'ячі різних розмірів, триколісні велосипеди, різні возики, автомобілі. На ділянці слід мати спеціальні посібники.

Відбувається подальший сенсорний розвиток. Сприйняття оточуючого у дітей починає переходити у здатність спостерігати, що має дуже велике значення для їх пізнавальної діяльності, формування уявлень. Спостереження стає до деякої міри видом діяльності дитини. Воно виникає переважно під дією зовнішнього впливу.

Увага дітей стає більш стійкою, хоча залишається мимовільною. Поступово при певних виховних прийомах у дітей може розвиватися довільна увага.

Вдосконалюється пам'ять. Пригадування виникають вже на основі слова, а не лише сигналів першої сигнальної системи. З кінця другого року починає розвиватися уява. В грі вона надає предметам уявного значення відповідно до задуму та змісту гри (цеглинка замість мила).

Розвиток розуміння мови. Протягом третього року життя відбувається подальше збагачення смислового змісту мовлення. Діти добре розуміють дорослого, коли він говорить про те, що безпосередньо їх оточує, пов'язане з їхніми переживаннями. Узагальненого значення для малюків починають набувати не тільки слова, які означають предмети і дії, пов'язані з безпосереднім почуттєвим досвідом, а й ті, що визначають якості, властивості

предметів. Так, на запитання «Хто літає?» дитина 2 років 9 місяців відповідає: «Метелик літає, муха літає, літак літає». Або вихователь говорить: «У тебе червоне плаття, а де ще ти бачиш червоний колір?» Маля відповідає: «Червоний прапорець, бантик у Люди, червоні кубики, а ще червоним буває кавун».

Діти починають встановлювати причинний зв'язок окремих, часто повторюваних явищ, роблять порівняння, умовисновки: «На вулиці холодно, треба одягти пальто», «Сніг, як цукор» та інше. Про незнайому дорослу людину, яка перевіряє пульс у дитини, малята запитують: «Вона що, лікар?».

Проте одного розуміння мови оточуючих дорослих явно замало. Необхідно продовжувати вправляти дітей у розрізненні предметів за зовнішнім виглядом: ознайомлювати з окремими їх ознаками, словесним позначенням. Малят уже бажано спонукати до групування однорідних предметів, які можна назвати одним словом (меблі, посуд, іграшки).

Дітей учать розуміти різноманітні запитання: «Хто це?», «Що це?», «У що одягнений?», «Чому?», «Коли?», «Чого?»...

Дитина третього року життя уже розуміє розповідь, що не супроводиться демонстрацією предметів, ілюстрацій, з цікавістю слухає відому казку без показу картинок. Вона з задоволенням згадує про нещодавні події свого життя, тому в повсякденному спілкуванні з нею варто пропонувати їй розповісти про свято, прогулянку та інше

Активне мовлення. Словник дітей поповнюється так швидко, що годі й думати про точний облік. До 3 років їх лексикон налічує 1200-1500 слів. Маля вживає майже всі частини мови, хоч ще не завжди правильно. У мові багато

дієслів, іменників, користуючись якими воно буде прості речення: «Я намалюю літак», «Машину побудую». Крім дієслів та іменників, малюки досить широко використовують займенники, особливо особові. Вони починають користуватися прийменниками, прикметниками, хоч їх ще і недостатньо в словнику. Часто це буває від того, що вихователь, захоплений показом дій, забуває називати якості істотних ознак предметів (зелена травичка, пухнаста шерсть у кошеняти та інше).

У мові дітей третього року життя з'являються відмінкові закінчення. Малята використовують дієслова не тільки в теперішньому, а й у майбутньому і минулому часі, хоч ще припускаються помилок: «Ми завтра ходили в зоопарк». Малюки легко запам'ятовують невеликі вірші, пісеньки.

Період третього року життя характеризується значною мовною активністю. Діти багато говорять під час ігор і занять, супроводжуючи словами свої дії, хоч часто ні до кого не звертаються. Вони ставлять багато запитань: «А як називається?», «А чого він прийшов?» Після 2 років 6 місяців мовлення малюка стає ніби регулятором його поведінки. Він говорить: «Вогонь торкати не можна, боляче буде». Так розвиток мови і мислення починає справляти великий вплив на поведінку дитини.

Спостерігаючи за докільям і самотійно діючи, отримуючи при цьому правильне словесне пояснення дорослих, малюк дедалі більше пізнає навколишнє, орієнтується в ньому, осмислює доступні його розумінню явища і події. Під впливом розвитку мовлення і в процесі діяльності в малят відбувається даліше вдосконалення психічних процесів (сприймання, уваги, пам'яті), починає

розвиватися уява, що найяскравіше виявляється в ігровій діяльності.

2. Формування моральних якостей та культури поведінки

Формування мовлення визначає виникнення нових форм відносин між малюками, поступовий перехід від поодиноких ігор та ігор поруч до найпростіших форм спільної ігрової діяльності.

Мовлення стає не тільки основним засобом спілкування дитини з дорослими (це почалося в кінці другого року життя), а й з іншими дітьми. Вихователь власним прикладом і прямою вказівкою вчить дітей ласкавого поводження з ровесниками, заохочує їх до взаємодопомоги (застібнути гудзик товаришеві, посунути тарілку з хлібом сусіду), виявлення співчуття, дбайливого ставлення до молодших. Взаємини між малюками, коли вони розуміють мову і вже самі володіють нею, слід регулювати поясненням, порадою форм позитивних стосунків: «Вова, дай Сергійку покататися на велосипеді, а потім він тобі дасть», «Коля, не забирай у Оленки кубик, візьми собі інший. Подивись – в коробці ще є».

Найкращі можливості для встановлення контактів між дітьми створює ігрова діяльність: вони привчаються діяти погоджено, поступатися, допомагати одне одному, ділитися своїми радіщами. Від рівня ігрової діяльності значною мірою залежать дитячі взаємовідносини.

Для розвитку ігрової діяльності доцільно проводити спостереження, екскурсії, ігри-заняття з ляльками, зміст яких підказують дії з іграшками: ляльку можна погодувати, покласти спати, полікувати. Невеликі інсценівки з лялькою ознайомлюють дітей з деякими правилами поведінки:

потрібно не відбирати іграшку у товариша, а попросити її, після гри іграшку слід покласти на місце та інше

У процесі формування гри, взаємин малюків бажано користуватися заохоченням, привертати їхню увагу до вдалих дій тієї чи іншої дитини (правильно зібраної пірамідки, мотрійки тощо).

Індивідуальна гра організовує поведінку дитини, формує зосереджену діяльність, вміння працювати поряд з іншими і не заважати їм. Вихователеві потрібно всіляко оберігати індивідуальні ігри малят, прагнучи тим чи іншим прийомом продовжити їх, не переривати непотрібними зауваженнями. В індивідуальній грі є передумови для виникнення колективної гри: з'являється інтерес до діяльності інших малюків, емоційна чуйність. Наприклад, Миколка підходить до Володі, дивиться, як він нанизує кільця на стрижень пірамідки, і подає йому два кільця.

Для розвитку позитивних взаємовідносин у процесі гри необхідно створювати умови, які сприяють об'єднанню дітей. Це може бути загальне місце дії, наприклад, стіл, за яким діти сидять і збирають мотрійок; однакові дії: всі малята – «горобці» у грі «Горобчики й автомобіль», або всі вони – «пташки, зайчики» тощо. Ці ігри зближують дітей радістю спільних дій, викликають бажання чинити так, як інші, сприяють узгодженості дій. Варто організувати ігри, що об'єднують малюків навколо спільного предмету і загальною дією з ним. Це ігри типу «Прокоти кульку, м'ячик». Гра із спільною іграшкою спонукає дітей вступати в спілкування, вчить їх дотримуватися черги: чекати, поки закінчить свою дію партнер.

Ще більші можливості для виникнення стосунків між дітьми має сюжетно-рольова гра. Наприклад, гра в перукаря, лікаря не можлива без партнера. Діти домовляються: «Давай, я тебе підстрижу», «Спочатку ти мене, потім я тебе...». Протягом третього року життя зміст сюжетної гри під впливом вражень про навколишнє ускладнюється, урізноманітнюється. Діти відображають в ній дії дорослих, зміст оповідань і показаних інсценівок. Якщо на другому році малюк відтворює у грі тільки ті дії, які часто спостерігає, то зараз – навіть сприйняті один раз, але особливо цікаві. Зміст гри дедалі частіше визначається не тільки враженнями від інсценівок вихователя, а й уявленнями, що склалися внаслідок особистого життєвого досвіду. Діти відтворюють пережиті ситуації за пам'яттю, діють за попереднім задумом. Так, дівчинка 2 років 7 місяців кладе ляльку на ліжко, прикладає до неї катушку з-під ниток, потім бере ляльку на руки, гладить її, заколихує. На запитання вихователя «Що ти зробила ляльці?», посміхаючись, відповідає: «Укол, вона хвора». У грі малята відображають дії вихователів, лікаря, перукаря, шофера, батьків. Під впливом вихователя, його керівництва іграми вони відтворюють не просто дії дорослих, а й їхні взаємини. Тому дуже важливий позитивний приклад стосунків старших.

Приклад дорослих, успіхи у загальному розвитку, і особливо в розвитку мовлення, вміння узгоджувати свої дії і рухи з іншими сприяють тому, що в другій половині третього року життя у дітей поряд з іграми поруч виникають спільні ігри та позитивні взаємини поза грою. Наприклад, в ігровому куточку двоє – Сергійко й Оля. Сергійко звертається до ляльки: «Не пустуй, слухай маму». Потім, зі

словами «Я пішов на роботу», киває Олі та йде в іншу частину групової кімнати. В цьому прикладі – наочне наслідування взаємовідносин батьків. У добре організованій групі діти діляться своїми іграшками, звертаються одне до одного з проханням, радіють, коли після тривалої відсутності в групу повертається їхній товариш, діляться з ним іграшками.

Проте без цілеспрямованого керівництва з боку вихователя серед малят неминуче виникатимуть конфлікти. Залишені на тривалий час сам на сам, малюки не завжди можуть знайти собі заняття, яке було б доцільною зміною попереднього. Внаслідок цього вони стомлюються від одноманітних дій, стають кволими або, навпаки, занадто збудженими.

Формування самостійності. На третьому році життя самостійність дітей формується інтенсивніше. Найелементарніші вияви самостійності в дітей 2–3 років тісно пов'язані зі змістом їхньої діяльності. Вони виражаються в незалежних від дорослого діях, спрямованих на виконання певного завдання.

Самостійність малюків виявляється в режимних процесах, де вдосконалюються навички самообслуговування: у грі, коли маля самостійно, без підказки дорослого відтворює один-два епізоди із життя. На заняттях діти самостійно придумують і здійснюють побудову; при виконанні трудових доручень допомагають вихователю винести на ділянку іграшки, розставити тарілки з хлібом перед обідом, погодувати рибок, пташок та інше. Самостійність виявляється і у взаєминах між малюками. Дитина за своєю ініціативою виражає увагу до ровесників: жаліє, допомагає.

Таким чином, в усіх видах діяльності і в різних життєвих ситуаціях виявляється і формується дитяча **самостійність** – важлива і складна **якість особистості**. Для успішного розвитку самостійності малюків вихователь ознайомлює їх з певними елементарними обов'язками: наприклад, не розкидати іграшок, на прохання дорослого збирати їх, розставляти на місця, берегти одяг, не галасувати, коли щось робить частина малят, та інше. Він збагачує малюків знаннями і вміннями, необхідними в самообслуговуванні, користуванні іграшками, у поводженні з ровесниками та дорослими. Слід спеціально створювати умови, для застосування дітьми своїх знань, виявлення самостійності, скажімо, одягати ляльку для прогулянки, загорнути рукава перед миттям рук.

Навчити малят самостійності можна, показуючи їм **реальні дії** (миття рук, користування рушником), а також – **інсценівки з іграшками** (одягання й годування ляльки тощо). При цьому важливі – **оцінка, заохочення дитини, привертання уваги інших до вияву самостійності**.

З нагромадженням малюками конкретних відомостей дорослі менше показують, а частіше вдаються до **словесних вказівок**. Пояснення, які дає вихователь, спочатку – широкі, детальні, але поступово стають коротшими, а з часом перетворюються в нагадування.

У ході організації самостійної діяльності дітей вихователь від **прямого підказування**, чим зайнятись («Нагодуй ляльку, покатай її в машині»), переходить до використання **навідних запитань**: «Хіба твоя донька ще не виспалась? Може, пора вставати, щоб не запізнитися до дитячого садка?»

Формування самостійності – складний процес. Добре, якщо малята засвоїли окремі знання і вміння, навчилися спільно гратися, допомагати один одному. Однак необхідно ще сформувати в них прагнення активно діяти, застосовуючи набуті знання та вміння.

Провідні лінії в розвитку дітей третього року життя:

– активна спрямованість на виконання дії без допомоги дорослого, найпростіші форми вияву самостійності;

– подальший розвиток наочно-дійового мислення і виникнення елементарних видів мовних суджень про довкілля;

– створення нових форм відносин між дітьми, поступовий перехід від одиночних ігор та ігор поруч до найпростіших форм спільної ігрової діяльності.

3. Поняття про кризу в розвитку дітей третього року життя

В період раннього дитинства зароджується **самосвідомість дитини**. Після двох років діти починають впізнавати себе у дзеркалі, на фотографіях. Впізнавання себе – це елементарна, первинна форма самосвідомості. Новий етап у розвитку починається тоді, коли дитина від називання себе в третій особі, по імені («Сашко йде», «Катруся дає пити») переходить до вживання займенника «Я» стосовно себе («Я їм», «Я граюся»...).

Найважливішим етапом у розвитку самосвідомості протягом раннього віку є третій рік життя, коли формується особистісне новоутворення – «гордість за досягнення». Це новоутворення яскраво виражається в прагненні фіксувати результати своєї діяльності, демонструвати свої успіхи дорослому. Без належного схвалення ці успіхи значною мірою втрачають свою

цінність, а радісні переживання з цього приводу затьмарюються. Негативне чи байдуже ставлення дорослого спонукає дитину з подвоєною енергією домагатися уваги й позитивної оцінки. У дітей виникає почуття самолюбства, що виявляється в підвищеній образливості й чутливості до невизнання їхніх досягнень дорослими, в емоційних вибухах.

Поява цього новоутворення пов'язана з тим, що на третьому році життя під впливом дорослого дитина дедалі частіше звертає увагу на результат своїх дій. Вона починає прагнути досягнення бажаного результату. Звичайно, процес дії є ще дуже важливим для неї. В будь-якій діяльності дитина прагне здобути такий результат, як у дорослого, проте він є недосконалим. Відбувається переміщення акценту в предметній діяльності з процесу на результат, який стає регулятором дій дитини.

Трирічний вік називають критичним, перехідним періодом від переддошкільного до дошкільного. Він характеризується своїми новоутвореннями, що виявляються в особистості дитини.

Критичний період трьох років свідчить про фізичне відокремлення дитини від навколишнього світу. Відбувається відособлення «Я» від «не – Я», з'являється «Я сам». Одночасно відбуваються зміни в ставленні дитини до дорослого: в процесі предметної діяльності дитина побачила дорослого, який діє з предметами, і побачила себе – виникає потреба бути таким як дорослий, виконувати такі ж дії, як він.

Для задоволення цієї потреби (бути як дорослий, бути самостійним) дитині бракує психічних і фізичних можливостей. Вона не може її задовольти і в спільній з

дорослим діяльності. Виникає суперечність між потребами дитини і системою відносин між нею та дорослим. Ця суперечність розв'язується в процесі зміни соціальної ситуації розвитку й переході до ігрової діяльності, що задовольняє цю потребу.

Якщо дорослі не помічають у дитини тенденції самостійно задовольняти бажання, продовжують не помічати її прагнення бути незалежною, зберігають старий тип відносин, обмежують активність, свободу дитини, то можуть виникнути власне кризові прояви – негативізм, упертість, свавілля, знецінення вимог дорослих, бунт-протест, норовливість.

Семінарське заняття 5.1.

Тема. Розвиток і виховання дітей третього року життя

Питання до обговорення

1. Провідні лінії розвитку дітей третього року життя.
2. Завдання виховання дітей.
3. Зміст навчально-виховної роботи у першій молодшій групі дошкільного навчального закладу.

Методичні рекомендації

1. Вивчіть літературу та підготуйтеся до обговорення питань.

2. Дайте відповіді на запитання:

1) З якою метою необхідно спонукати малюка до найпростіших форм вияву самостійності?

2) Що є основою виникнення елементарних видів мовних суджень про довкілля?

3) Яким чином здійснюється розвиток наочно-дійового мислення?

4) На основі чого відбувається поступовий перехід від ігор наодинці та ігор поруч до найпростіших форм спільної ігрової діяльності? Яким чином?

3. Випишіть завдання виховання та рекомендації дорослим стосовно того, що не слід робити у процесі виховання дитини 3 року життя [8] у вигляді таблиці 1:

Таблиця 1.

Завдання виховання	Не слід

4. Вивчення останнього питання плану передбачає аналіз освітньо-виховних програм за зразком у такому форматі (таблиця 2):

Таблиця 2.

Освітньо-виховна програма	Освітні лінії або розділ програми	Напрями
Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (Частина 1)	Особистість дитини	1. Фізичний розвиток 2. Розвиток особистості
	Дитина в соціумі	
	Дитина в природному довкіллі	
	Дитина у світі культури	1. Предметний світ 2. Світ мистецтва 3. Світ образотворчого мистецтва 4. Світ музичного мистецтва 5. Світ театрального мистецтва 6. Світ літературного мистецтва
	Діяльність дитини	
	Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі	
	Мовлення дитини	
«Маляточко»	Фізичний розвиток.	

(входить до програми «Дитина дошкільні роки»)	до	Здоровий малюк	
	в	Когнітивний розвиток	1. Предметний світ 2. Сенсорний розвиток. Формування чуттєвого досвіду 3. Конструювання 4. Світ природи
		Розвиток особистості	1. Соціалізація 2. Ігрова діяльність 3. Мовленнєва діяльність, мовленнєве спілкування, розвиток мовлення 4. Художньо-мовленнєва діяльність
		Естетичний розвиток	1. Світ мистецтва 2. Оразотворча діяльність 3. Музика 4. Свята та розваги
«Соняшник»			
«Оберіг»			
«Дитина»			
«Українське дошкілля»			

Література:

Базова

1. Воспитание и обучение детей младшего дошкольного возраста / Под ред. Г. М. Годинои, Е. Г. Пилюгиной. – М. : Просвещение, 1987. – С. 5–19.

2. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / К. Л. Печора и др. – М. : Просвещение, 1986. – С. 28–31, 106–113.

3. Дитина : програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту : О. В. Огнев'юк, К. І. Волинець; наук. кер. програмою : О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко, Н. В. Кудикіна; авт. кол. : Г. В. Беленька, Е. В. Белкіна, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-

Білоskalенко, С. А. Васильєва, М. С. Вашуленко та інше / Мін. осв. і наук., мол. та спорту України, Головн. упр. осв. і наук. викон. орг. Київміськради (КМДА), Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – 3-тє вид., доопр. та доп. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінчека, 2012. – 492 с.

4. Зворыгина К. В. Формирование игры детей второго и третьего года жизни. В кн.: Игра дошкольника / Л. А. Абрамян, Т. В. Антонова и др. / Под ред. С. Л. Новоселовой. – М. : Просвещение, 1989. – С. 16–25.

5. Павлова Л. М. Знакомим малыша с окружающим миром. – М. : Просвещение, 1987. – С. 126–130.

6. Пилюгина Н. Третий год жизни: развитие игры / Н. Пилюгина // Дошкольное воспитание. – 1990. – № 3.

7. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до 3-х років «Оберіг» / наук. кер. А. М. Богущ. – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 105 с.

8. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та інші. – Тернопіль : Мандрівець, 2016. – С. 11–52.

Допоміжна

9. Малятко : Програма виховання дітей дошкільного віку. – К., 1991. – С. 12–19, 39–42, 73–75.

10. Павлова Л. Третий год жизни: познавательное развитие / Л. Павлова // Дошкольное воспитание. – 2006. – № 3. – С. 111.

Самостійна робота 5.1.

Питання для самостійного вивчення

1. Значення активного мовлення в загальному розвитку та формуванні поведінки.

2. Урізноманітнення діяльності: гра (сюжетна, дидактична, рухлива), розваги, розглядання картинок, спостереження, елементи трудової діяльності, самообслуговування, започаткування образотворчої (малювання, ліплення) та конструктивної діяльності.

3. Криза трьох років, її характеристика, профілактика та шляхи подолання.

Методичні рекомендації

До перших двох питань вивчити та законспектувати рекомендовану літературу. До третього питання студенту необхідно законспектувати статтю [4] та з'ясувати особливості кризи третього року життя.

Література:

1. Воспитание и обучение детей младшего дошкольного возраста / Под ред. Г. М. Годинои, Е. Г. Пилюгиной. – М. : Просвещение, 1987. – С. 5–19.

2. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / К. Л. Печора и др. – М. : Просвещение, 1986. – С. 28–31, 106–113.

3. Зворыгина К. В. Формирование игры детей второго и третьего года жизни. В кн.: Игра дошкольника / Л. А. Абрамян, Т. В. Антонова и др. / Под ред. С. Л. Новоселовой. М. : Просвещение, 1989. – С. 16–25.

4. Лембрик І. Дитячі вікові кризи / І. Лембрик // Дошкільне виховання. – 2003. – №4. – С. 22–23.

5. Павлова Л. Н. Знакомим малыша с окружающим миром. – М. : Просвещение, 1987. – С. 126–130.

Лекція 5.2. Методика організації режимних процесів та виховної роботи з дітьми третього року життя

План.

1. Особливості побудови режиму дня та методика організації і проведення режимних процесів.

2. Організація самостійної діяльності.

3. Ігрова діяльність дітей, керівництво нею.

Ключові слова: режим дня, методика, режимні процеси, самостійна діяльність

Література:

1. Павлова Л. Н. Организация жизни и культура воспитания детей в группах раннего возраста / Л. Н. Павлова. – М. : Айрис-пресс, 2006. – С. 116–157.

2. Печора К. Л. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / К. Л. Печора, Г. В. Пантюхина, Л. Г. Голубева. – М. : Гуманитарный изд. центр ВЛАДОС, 2002. – 176 с.

3. Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. М. Д. Ковригиной. – М. : Просвещение, 1977. – С. 279–317.

Стислий зміст лекції

1. Особливості побудови режиму дня та методика організації і проведення режимних процесів

У проведенні режимних процесів, як і раніш, обов'язково дотримується принцип поступовості. Це означає, що кожен малюк на годування, одягання, вмивання витрачає стільки часу, скільки потрібно йому одному, а не всій групі. Діти не повинні чекати. Наприклад, няня принесла до групи з харчоблоку сніданок. Вихователь пропонує трьом-чотирьом малятам, звертаючись до

кожного по імені, піти вимити руки. Помічник вихователя спостерігає за ними. Помивши руки, малюки сідають за стіл і одержують сніданок. У цей час до умивальної кімнати запрошується ще кілька дітей і т. д. Той, хто поснідав, дякує, засуває стілець під стіл і йде гратися. При порушенні принципу поступовості ці режимні моменти виглядали б інакше: якщо всі малюки знаходяться в умивальній, то частина з них змушена чекати, і нерідко вони пустують; якщо на умивання одній дитині потрібно 2–3 хв., то за такої організації вона витратить 15 хвилин.

Режимні процеси займають досить багато часу, тому їх слід **максимально використовувати для розвитку дітей:** формування мовлення, рухів, навчання навичок посиленої самостійності, правил поведінки.

Малята знають назви предметів, з якими стикаються в побуті, за допомогою вихователя встановлюють найпростіші взаємозалежності; «Руки миють милом, щоб вони були чистими», «Чобітки одягають тому, що пройшов дощ» та інше

У роботі з дітьми третього року життя необхідно уникати вживання стереотипних фраз. Інколи вихователі, бажаючи, щоб малюк подякував, звертаються до нього з незмінною фразою: «А що треба сказати?» – замість того, щоб запропонувати йому: «Подякуй» або просто: «Скажи «дякую». Часто під час годування вихователі кілька разів повторюють: «Їжте акуратно». Проте смисл цієї фрази варто було б висловити кожного разу інакше. Мова вихователя має бути зразком для наслідування дітьми.

У режимних процесах **вдосконалюються навички і вміння**, набуті дітьми раніше. Дитина повинна їсти самостійно, акуратно, тримати ложку в правій руці,

користуватися серветкою, дякувати. До 3 років вона за невеликої допомоги дорослого одягається і роздягається: розв'язує шнурки, розстібає спереду гудзики, знає послідовність в одяганні і роздяганні. Виявленню самостійності сприяють: добір меблів, розміщення обладнання групової кімнати, умивальні, роздягальні (невисокі вішалки для рушників, низько розміщені раковини, просторі шафки для верхнього одягу та інше), зручність одягу (одяг має бути зручним, щоб малюк міг легко все робити сам).

2. Організація самостійної діяльності

На третьому році життя поряд з видами діяльності, згаданими раніше (спостереження за навколишнім, дії з предметами, іграшками, сюжетні ігри), з'являються нові (О. Теплицька, Н. Михайленко, С. Новосьолова).

Діти люблять розглядати книжки, картинки, при цьому розмовляють, запитують, з інтересом і увагою слухають, що їм розповідають дорослі.

Виникає образотворча діяльність: малюки починають малювати, ліпити (щоправда, поки що на заняттях, організованих вихователем).

Поступово розвивається конструктивна діяльність. Граючи з будівельним матеріалом, дитина не тільки відтворює показані дорослими побудови, а й пробує споруджувати сама.

У цьому віці малят захоплюють трудові дії дорослих, вони охоче виконують їхні доручення: із задоволенням поливають квіти (під наглядом вихователя), допомагають розставити стільці для заняття, поставити на стіл тарілки з хлібом та інше. Виховання в дітей інтересу до трудових дій,

залучення їх до посильної допомоги дорослим є підґрунтям трудового виховання.

В організації різних видів самостійної діяльності малюків важливе значення мав **оснащення групи необхідними іграшками та посібниками**. Для розвитку основних рухів необхідно мати візочки, м'ячі, обручі, велосипеди, віжки, толокари тощо. Сенсорному розвитку й розвитку дрібних рухів сприяють різноманітні розбірні дидактичні іграшки, дзиґи, шматки матерії, в які вшиті довгі та короткі «блискавки» або нашиті маленькі і великі гудзики, кнопки, гачки, шнурки, джгути для нанизування кілець, котушок тощо. У груповій кімнаті варто організувати куточок книги, де зберігалися б книжки і картинки. Різноманітним має бути асортимент іграшок для сюжетної гри: ляльки та інші образні іграшки з різним приладдям (посуд, меблі, одяг), речі рядження (косинки, фартушки, ковпачки, халати та інше).

Для конструктивної діяльності групу слід забезпечити будівельним матеріалом різної величини та форми. Кожний вид іграшок треба зберігати в певному місці. Це привчає дітей до організованості і порядку.

Діти третього року життя легше знаходять собі заняття, коли іграшки розміщені на видноті. Через це основна частина іграшок має бути в їх розпорядженні. Нові або ще недостатньо засвоєні посібники та додаткові іграшки до тих, що є в групі, зберігаються у вихователя і видаються на прохання дітей. Скажімо, розбірні дидактичні іграшки, частини яких легко губляться, коли діти користуються ними безконтрольно.

У груповій кімнаті необхідно створити зручні місця для різних видів діяльності. Так, полицку з книжками слід

прикріпити в добре освітленому місці. Тут же поставити стіл, за яким діти розглядають ілюстрації. Малюки повинні знати, що розбірними іграшками середньої величини, будівельним матеріалом, настільно-друкованими іграми можна користуватися тільки за столом. Для конструкцій з великого будівельного матеріалу варто виділити місце на підлозі.

3. Ігрова діяльність дітей, керівництво нею

Гра для дітей – радісна і активна діяльність, тому керувати нею треба так, щоб не пригнічувати їхньої ініціативи, інтересу до самостійності. Керуючи дитячою грою, вихователь прагне формувати в дітей стійку діяльність: своєчасно пропонує необхідну для продовження гри іграшку чи атрибут, користуючись прямою або непрямою підказкою: «Твоя дочка не замерзне на прогулянці? На вулиці холодно»; показує дії з іграшками в іграх-інсценівках («Марійка прокинулась», «Прання лялькової білизни» та інше). Важливо, щоб і на заняттях, і в щоденному житті вихователь поведився з лялькою, як із живою істотою, називав її по імені, заспокоював і жалів.

Практичне заняття 5.2.

Тема: Організація режимних процесів в першій молодшій групі

Зміст заняття

1. Особливості режиму життя дітей третього року.
2. Загальні принципи організації режимних процесів.
3. Методика проведення ранкового прийому в дошкільному закладі.

4. Організація годування та підготовки до нього.
5. Зміст прогулянки з дітьми в дошкільному закладі.
6. Підготовка дітей до денного сну, умови його організації.

Методичні рекомендації

I. Підготовка до практичного заняття.

1. З'ясуйте особливості режиму життя дітей третього року, використавши таблицю №3 (с. 47) з посібника Печори К. Л. [2].

2. Підберіть вірші, потішки, які можна було б використати під час організації режимних процесів (скористатися хрестоматіями з дитячої літератури [4-8]).

3. Вивчіть рекомендовану літературу та підготуйтеся до обговорення питань, виконання практичних завдань (вивчіть конспекти занять з організації життєдіяльності дітей в дошкільному навчальному закладі).

II. Хід практичного заняття.

Складання конспектів проведення режимних процесів.

Література:

Базова

1. Павлова Л. Н. Организация жизни и культура воспитания детей в группах раннего возраста / Л. Н. Павлова. – М. : Айрис-пресс, 2006. – С. 161–171.

2. Печора К. Л. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / К. Л. Печора, Г. В. Пантюхина, Л. Г. Голубева. – М. : Гуманитарный изд. центр ВЛАДОС, 2002. – С. 41–69.

3. Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. М. Д. Ковригиной. – М. : Просвещение, 1977. – С. 327–331.

Допоміжна

4. Первоцвіт: Книга для читання в дошкільних навчальних закладах / Уклад. Л. О. Глущенко. – Х.: Видавництво «Ранок», 2010. – 176 с.

5. Світанок: Книга для читання в дошкільних навчальних закладах / Уклад. Л. О. Глущенко. – Х.: Видавництво «Ранок», 2010. – 176 с.

6. У світі художнього слова: навчально-методичний посібник–хрестоматія для дошкільних закладів / Упор. О. П. Макаренко, Т. В. Романюк. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. – 264 с.

7. Художнє слово в житті дитини: Посібник–хрестоматія: Старший дошкільний вік / Автор-упор. О. В. Трофимова. – Х.: Видавництво «Ранок», 2011. – 368 с.

8. Художнє слово в житті дитини: Посібник–хрестоматія: Молодший дошкільний вік / Автор-упор. С. О. Павлюк. – Х.: Видавництво «Ранок», 2012. – 320 с.

Самостійна робота 5.2.

Питання до самостійного вивчення

1. Розподіл обов'язків поміж вихователем та його помічником під час проведення режимних процесів.

2. Організація предметно-розвивального середовища для дітей третього року.

Методичні рекомендації

Вивчаючи перше питання ознайомитися із розподілом обов'язків поміж вихователем та його помічником під час проведення режимних процесів. Виписати основні характеристики предметно – розвивального середовища. Ознайомитися із обладнанням групи.

Література:

1. Жердева Е. В. Дети раннего возраста в детском саду / Е. В. Жерден. – Ростов-на-Д : Фенікс, 2006. – С. 45–51.

2. Павлова Л. Н. Организация жизни и культура воспитания детей в группах раннего возраста / Л. Н. Павлова. – М. : Айрис-пресс, 2006. – С. 164–169, 59–65, 171–190.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ ДО ЗМІСТОВОГО МОДУЛЯ 5

Розробити рекомендації батькам щодо морального виховання дітей третього року життя в сім'ї, враховуючи програмово-методичні вимоги.

Методичні рекомендації

Для виконання цього завдання студенту необхідно ретельно вивчити вимоги чинних програм («Оберіг», «Маляточко», «Соняшник», «Дитина», «Українське дошкілля», «Я у Світі»), методичні вимоги щодо морального виховання та скласти лаконічні (стислі), чіткі та послідовні рекомендації (правила), дотримуючись яких, батьки без ускладнень зможуть правильно виконати завдання морального виховання дітей третього року життя.

Зразок рекомендацій:

1. *Обираючи знаряддя виховного впливу, вдавайтеся здебільшого до ласки та заохочення, а не до покарання та осуду.*

2. *Намагайтеся, щоб ваша любов не перетворилася на вседозволеність та бездоглядність. Встановіть чіткі межі дозволеного (бажано, щоб заборон було небагато – лише найголовніші) і дозвольте дитині вільно діяти в цих межах. Неухильно дотримуйтесь встановлених вами заборон і дозволів.*

3. Впливайте на дитину проханням – це найефективніший спосіб давати їй інструкцію. Якщо прохання не виконується, треба переконатись, що воно відповідає віковій й можливостям дитини. Лише тоді можна вдаватися до прямих інструкцій, наказів, що буде досить ефективним для дитини, яка звикла реагувати на прохання батьків. І тільки в разі відвертого непослуху батьки можуть думати про покарання.

4. Привчайте дітей до самообслуговування, формуйте трудові навички та любов до праці (підтримуйте ініціативу й бажання допомагати вам).

Запитання для самоперевірки

1. Розкрийте особливості психофізичного розвитку дітей третього року життя, сутність кризи даного віку.

2. Охарактеризуйте завдання виховання дітей третього року життя.

3. Назвіть особливості побудови режиму дня.

4. Розкрийте особливості організації режимних процесів в сім'ї та дошкільному закладі.

5. Охарактеризуйте принципи організації самостійної діяльності дітей третього року життя.

6. Назвіть види самостійної діяльності дітей; визначте умови їх організації.

7. Дайте характеристику ігровій діяльності дітей.

8. Розкрийте сутність комплексного методу керівництва грою.

9. Вкажіть вимоги до підбору іграшок для дітей 3 року життя.

10. Дайте характеристику предметно-розвивального середовища для дітей третього року життя.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 6.

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ПЕРЕДДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Навчальні цілі: сформувати у студентів уявлення про принципи, форми організації, методи та прийоми навчання дітей переддошкільного віку; особливості організації навчання з різних розділів програми. Виховувати інтерес до обраної професії, активність у опануванні нею.

Лекція 6.1. Теоретичні засади організації навчально-пізнавальної діяльності

План

1. Провідна роль навчання в фізичному та нервово-психічному розвитку дітей раннього віку.
2. Проблема організації навчання дітей переддошкільного віку.
3. Форми організації навчання.
4. Методи навчання дітей раннього віку.

Ключові слова: навчання, принципи, форми, методи.

Література:

1. Олійник Л. Комбіновані заняття – оптимальна форма навчання малят / Л. Олійник, І. Романюк // Дошкільне виховання. – 2007. – № 8. – С. 23–27.
2. Павлова Л. Н. Организация жизни и культура воспитания детей в группах раннего возраста / Л. Н. Павлова. – М. : Айрис-пресс, 2006. – С. 158–191.
3. Печора К. Л. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / К. Л. Печора, Г. В. Пантюхина,

Л. Г. Голубева. – М. : Гуманитарный изд. центр ВЛАДОС, 2002. – 176 с.

4. Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. М. Д. Ковригиной. – М. : Просвещение, 1977. – С. 293–305, 344–359.

Стислий зміст лекції

1. Провідна роль навчання в фізичному та нервово-психічному розвитку дітей раннього віку

У педагогіці раннього віку визнання провідної ролі навчання затверджувалося поступово. Тривалий час визнавалося лише навчання в процесі повсякденного спілкування дорослого з дитиною: у побуті, в грі, під час спостережень.

Вперше питання про необхідність організованих занять в дитячому садку постало на IV Всеросійському з'їзді з дошкільного виховання (1928р.) під час обговорення принципів побудови Програми дитячого садка.

В той же час вчені В. Бехтерев, М. Щелованов обґрунтували положення про провідну роль виховних впливів дорослого у розвитку дитини раннього віку. Проте, під впливом теорії вільного виховання ставлення до організованого навчання було суперечливим. Одні педагоги вважали, що дорослий – пасивний спостерігач, організатор ігрового середовища, який заохочує дітей, допомагає їм; діти самостійно здобувають навички, знання. Щоденні заняття з дітьми можливі лише після 2 років. Інші визнавали необхідність суворого дозування навантаження, часу ігор, кількості вимог до дітей. Тривалість занять визначалась станом уваги дітей.

Це були помилкові уявлення, які обумовлені недостатнім на той час досвідом суспільного виховання дітей, браком наукових знань про особливості розвитку дітей раннього віку.

2. Проблема організації навчання дітей переддошкільного віку

Дослідження в галузі вищої нервової діяльності започаткували створення науково обґрунтованої системи поглядів на виховання дітей. Під керівництвом М. Щелованова та Н. Аксаріної було розроблено теорію дидактики раннього дитинства. Наукою та практикою доведено, що в умовах громадського виховання не можна забезпечити різнобічний розвиток всіх дітей, користуючись лише індивідуальним спілкуванням в процесі їх самостійної діяльності. Таке спілкування не забезпечує планомірного впливу на всі сторони розвитку малюка. Заняття було визнано найбільш ефективною формою навчання дітей, починаючи з раннього віку.

Своєрідність навчання в ранньому віці. Засвоєння перших знань і умінь відбувається в практичній діяльності дітей при мимовільній увазі та запам'ятовуванні, під безпосереднім керівництвом дорослих. Поступово в процесі навчання змінюється характер педагогічного впливу. По мірі розвитку дитини безпосередній вплив дорослого (особливо емоційний) все частіше поєднується з наданням іграшок і посібників, які набувають для малюка дидактичного значення. Педагогічний вплив проявляється як організація дій дитини з дидактичними іграшками і предметами. З появою здатності до наслідування діти повторюють все побачене та почуте.

Показ з боку дорослого для малюка є зразком. Він набуває дидактичного характеру.

З 1 року 6 місяців дитина здатна сприймати показ, який супроводжується поясненням. Педагогічний вплив дорослого здійснюється шляхом показу, підкріпленого словом.

Пошук шляхів підвищення ефективності навчання дітей раннього віку призвів до розробки наочно – дійового методу. В ранньому віці одночасно із зором і слухом необхідно активізувати і інші аналізатори, включаючи до процесу сприймання активні дії та мовлення. На будь - якому занятті необхідно надати можливість для активної діяльності малюків (допомога дорослому, невеликі доручення, виконання інструкцій дорослого).

Отже, на занятті малюк повинен не лише дивитись і слухати, а й діяти, відповідати на питання, висловлюватися. Чим більше аналізаторів бере участь у сприйманні й чим активнішою є дитина, тим глибші її враження і міцніше запам'ятовування.

3. Форми організації навчання

Провідними принципами дидактики раннього дитинства є:

- використання наочності у поєднанні із словом;
- активність і посильна самостійність дітей;
- планомірність;
- повторність;
- емоційність.

Найбільша активність виникає у дитини не під час першого знайомства з матеріалом, а при повторному (на 3-4 раз). Повторність здійснюється в різних варіантах:

повторення програмового матеріалу, використання одних і тих же іграшок.

У вихованні активності дітей на заняття велике значення має **новизна матеріалу, проблемність завдань**. Інтервали між заняттями із новим матеріалом повинні бути невеликими (1-2 дні), а інтервали в заняттях із знайомим матеріалом можуть бути збільшені до одного тижня.

У другій групі раннього віку та першій молодшій групі дошкільного навчального закладу проводиться по **10 занять на тиждень**. Вони розподіляються таким чином:

2 рік життя:

- ознайомлення з навколишнім і розвиток мовлення – 4;
- з дидактичними іграшками та будівельним матеріалом – 2;
- з розвитку рухів – 2;
- музичні – 2.

3 рік життя:

- ознайомлення з навколишнім і розвиток мовлення – 3;
- малювання і ліплення – 2;
- з будівельним матеріалом – 1;
- музичні – 2;
- фізкультурні – 2.

Тривалість занять – **10-15 хв**, проводяться вони щоденно вранці та ввечері, крім суботи. Поряд із заняттями плануються спостереження на прогулянці за навколишнім, рухливі та дидактичні ігри. Більша частина занять відбувається у підгрупах, в які об'єднують дітей з однаковим рівнем розвитку. Так організуються заняття, на яких використовується новий матеріал, що вимагає ґрунтовних пояснень і допомоги дорослого (скажімо, коли вперше показують складні картинки чи новий конструктор).

На заняттях, в яких дотримується черговість дій, має брати участь небагато дошкільнят. Це, наприклад, фізкультурні заняття з гімнастичними посібниками, заняття типу «лото» та з розвитку мови, де одні діти своєю активністю можуть пригнічувати інших. На 2 році життя заняття, які вимагають зосередженої уваги, тривають від 5 до 8 хвилин.

Проте на третьому році життя можливе проведення окремих видів занять з усією групою, оскільки малюки вже засвоїли правила поведінки (спокійно сидіти, уважно слухати), почали узгоджувати свої дії з товаришами, мова дорослого стає регулятором їхньої поведінки. З усією групою одночасно варто проводити музичні заняття, рухливі ігри, а також покази-інсценівки, в яких малята є переважно глядачами.

Під час занять ніхто не повинен відвертати уваги вихователя. В кімнаті має бути тихо. Слід усунути все, що може заважати. Заняття з підгрупою краще проводити в іншій кімнаті, а не там, де граються малята, які не беруть участі в занятті, – у спальні, приймальні. Якщо життя в групі є добре організованим, заняття може відбуватися в тій кімнаті, де частина дітей грається.

Значний ефект дають такі заняття, зміст яких пов'язаний з самостійною діяльністю дітей, особливо з грою. Наприклад, малюкам показали інсценівку «Купання ляльки Маші». Після цього вони одержують для самостійного користування невеликі ляльки та ванночки відповідного розміру і у своїй грі відтворюють елементи інсценівки. Подібний зв'язок можна здійснити й після музичних занять, конструювання, з сенсорного розвитку та інше. Не завжди діти самі здатні відобразити набуте на заняттях у своїй діяльності. Вихователь зобов'язаний

сприяти цьому різними засобами, всіляко стимулюючи закріплення вироблених на заняттях умінь.

4. Методи навчання дітей раннього віку

Навчання дітей третього року життя має наочно-дійове спрямування. Предметна наочність (речі, явища природи, іграшки) або графічно-образна наочність (картинки, малюнки) використовуються в тісному поєднанні з безпосередніми діями і мовленням усіх малюків, які займаються. Таким чином, вони на заняттях повинні не тільки дивитись, слухати вихователя, а й працювати під його контролем, розмовляти. Наприклад, на занятті з мотрійками малята ознайомлюються з величиною – велика, маленька. Вихователь показує мотрійку і говорить: «Це велика мотрійка», «Це маленька мотрійка». Діти слухають його і дивляться. Потім він просить усіх вихованців одночасно підняти і показати велику мотрійку («Ось таку») і сказати: «Велика мотрійка». Далі малята виконують завдання показати і назвати маленьку мотрійку. У цьому разі вони діють, звіряючи свої дії із зразком, і говорять.

У чинних програмах визначені завдання й зміст освітньо-виховної роботи з ознайомлення з навколишнім і розвитку мови, рухів, образотворчої і конструктивної діяльності, з музичного виховання. Крім того, подано перелік художніх творів, рухливих ігор, зміст музичного репертуару.

Заняття з дітьми плануються з урахуванням їх розподілу на тиждень. У календарному плані точно вказують назву заняття, визначають його програмовий зміст. Бажано також відобразити хід заняття, запитання до дітей. Вказати дидактичні посібники, які рекомендується

використати на ньому. Кожний вид занять з ускладненнями повторюється протягом місяця.

Семінарське заняття 6.1.

Тема: Навчання дітей другого і третього року життя

Зміст заняття

1. Дидактичні принципи організації навчання дітей раннього віку.
2. Види занять з дітьми другого та третього року життя.
3. Методика організації та проведення різних видів занять.

Методичні рекомендації

1. Вивчити літературу та підготуватися до обговорення питань. Дати відповіді на запитання:
  - які принципи дидактики раннього віку є провідними?
  - чим характеризується кожен з цих принципів?
2. Вирішити педагогічні задачі №№ 56, 57 із збірки [2].
3. Виписати (або зробити копію) двох різних конспектів занять (з сенсорного розвитку, розвитку мовлення та ознайомлення з довкіллям), уважно ознайомитись з їх змістом та бути готовим проаналізувати з огляду на методичні вимоги.

Література:

Базова

1. Воспитание и обучение детей раннего возраста / Под ред. Л. М. Павловой. – М.: Просвещение, 1986. – С. 107–155.
2. Куриленко Т. М. Задачи и упражнения по дошкольной педагогике / Т. М. Куриленко, Г. Г. Петроченко // Изд. 2-е,

переработ. И доп. (Учебное пособие для пед. Училищ). – М. : Просвещение, 1972. – С. 43–46.

3. Павлова Л. М. Проблема обучения детей раннего возраста / Л. М. Павлова // Дошкольное воспитание. – 1985. – № 8, 10, 11.

4. Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. М. Д. Ковригиной. – М., 1977. – С. 293–305, 344–359.

Допоміжна

5. Малятко : Програма виховання дітей дошкільного віку. – К., 1991. – С. 198, 36–37, 37–42, 86–88, 95–96, 103–106, 120–121, 125, 129–130, 148–149.

Посібники для вихователів

6. Вихователю найменших (система роботи з дітьми третього року життя) / авт. укл. Л. М. Олійник, І. А. Романюк. – Х. : Вид група «Основа», 2013. – 336 с. : схеми, табл.

7. Організація роботи з дітьми раннього віку / уклад. Л. А. Швайка, Г. В. Гаркуша; іл.. Н. В. Кридченко. – Х. : Вид група «Основа», 2009. – 223 с.

8. Планування роботи вихователя ДНЗ за Базовою програмою «Я у Світі» / Уклад. Л. А. Швайка, О. А. Шевцова. – Х. : Вид група «Основа», 2010. – 399 с.

9. Тарасова О. С. Ігрові заняття з дітьми раннього віку / О. С. Тарасова. – Х. : Вид група «Основа», 2012. – 159 с.

10. Організована навчально-пізнавальна діяльність дітей раннього віку: розробкт занять / упоряд. : О. З. Гніровська, О. А. Носок. – Тернопіль : Мандрівець, 2016. – 232 с.

Самостійна робота 6.1.

Питання для самостійного вивчення

Дидактична гра в педагогічному процесі груп раннього віку.

Методичні рекомендації

1. Опрацюйте рекомендовану літературу та дайте відповідь на питання:

- Що таке навчальна (дидактична) гра?
- Функції дидактичної гри в дошкільному закладі.
- Структура дидактичної гри.
- Етапи організації дидактичної гри.

2. Ознайомтеся з методикою проведення окремих дидактичних ігор.

Література:

1. Дидактичні та сюжетно-рольові ігри. 3-4 роки життя / Упоряд. Т. Г. Тристапшон. – Х. : Вид. група «Основа», 2007. – С. 11–24.

Лекція 6.2. Особливості організації навчання з різних розділів програми

План

1. Методика проведення занять з фізичного виховання.
2. Проведення занять з дітьми з розвитку мовлення та ознайомлення з довкіллям.
3. Розвиток предметної діяльності в процесі ігор-занять.
4. Навчання дітей зображувальній діяльності.
5. Музичні заняття з дітьми раннього віку.

Ключові слова: заняття, методика, навчання, діяльність, гра.

Література

1. Гербова В. В. Заняття по розвитку речи в первой младшей группе детского сада / В. В. Гербова, А. И. Максаков. – М. : Просвещение, 1986. – 128 с.
2. Горошко Н. А. Зображувальна діяльність у дошкільному навчальному закладі. Третій рік життя / Н. А. Горошко. – Х. : Вид. Група «Основа», 2007. – С. 38–109.
3. Заняття по сенсорному вихованню. – М. : Просвещение, 1983.
4. Лайзане С. Я. Физическая культура для малышей / С. Я. Лайзане. – М. : Просвещение, 1987.
5. Павлова Л. Н. Знакомим малыша с окружающим миром / Л. Н. Павлова. – М. : Просвещение, 1987.
6. Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. М. Д. Ковригиной. – М., 1977. – С. 293–305, 344–359.

Стислий зміст лекції

1. Методика проведення занять з фізичного виховання

Заняття фізичними вправами. Фізкультурні заняття проводяться двічі на тиждень: з дітьми другого року – по 10-15 хв., третього – 15-20 хв. Для участі у занятті дітей ділять на підгрупи. До складу підгрупи одночасно входить 2-4 дитини (перше півріччя другого року), 5-7 дітей (друге півріччя другого року), 10-12 дітей (третій рік життя).

Фізкультурні заняття включають комплекси загально розвиваючих вправ, основні рухи, рухливі ігри.

Комплекси вправ повинні проводитись в ігровій формі, передбачати чергування вправ для всіх груп м'язів, зберігати

послідовність у нарощуванні навантаження відповідно руховим вмінням, складатись з нових та знайомих вправ.

Структура заняття: вступна частина (спокійна ходьба, біг, коригуючи вправи); основна частина (комплекс загально розвивальних вправ, вправляння в основних рухах, рухлива гра), заключна частина (спокійна ходьба, вправи на врівноваження дихання).

2. Проведення занять з розвитку мовлення дітей та ознайомлення з довкіллям

Заняття з розвитку мовлення та ознайомлення з довкіллям. Цей вид занять планується з урахуванням темпів розвитку розуміння і активного мовлення у дітей в першому та другому півріччі другого року життя. В першому півріччі зміст занять спрямовується переважно на розвиток пасивного словника, в другому – на розвиток активного мовлення малят.

Для розвитку розуміння малюками мови широко використовується показ предметів з називанням і моментами сюрпризності – раптової появи іграшок. Багаторічний досвід практиків дав змогу створити різноманітні варіанти демонстрування іграшок, предметів: «Хто в хатці живе?», «Карусель», «Катання іграшок з гірки» та інше. Спочатку дітей ознайомлюють з одним, потім – з кількома предметами, навчають вибирати названий предмет з групи, до контрастних предметів додають подібні та вчать розрізняти їх, об'єднують предмети нескладним сюжетом. Коли кожен малюк навчиться розрізняти реальні предмети, іграшки, їх замінюють зображеними на картинці. Показ від заняття до заняття ускладнюється за тим самим принципом, що й демонстрування іграшок.

Мовлення дітей активізується прийомами мовного наслідування («Як кричить півник, гавкає собачка?»). Вони включаються до всіх видів занять. Часто малята, захоплені видовищем, не слухають вихователя, відволікаються, не реагують на його прохання вимовити те чи інше слово, – в цьому віці їм важко одночасно слухати і говорити. Добрий результат дає розмова про іграшку в її відсутності. Треба ставити малюка перед необхідністю говорити. Наприклад, дітям показали красиву ляльку, вони роздивились її вбрання, погралися з нею, після чого ляльку ховають. Їм хочеться знову її побачити. Вихователь пропонує: «Покличте лялю, скажіть: «Іди, йди, лялю»».

В другому півріччі поряд з розширенням запасу зрозумілих слів слід більше уваги приділяти активізації словника дітей. З цією метою їм ставлять запитання. Спочатку вони відповідають односкладово. Вихователю треба формулювати запитання так, щоб малюки, відповідаючи, користувались відомим словом в різних ситуаціях: «Хто сидить? Чиє ліжко? Хто спить? Де плаття?» та інше. В інших випадках, навпаки, малятку ставлять одне запитання стосовно різних предметів, дійових осіб: «Хто спить?» (ляля, собачка, кішка). Такий прийом підводить дітей до узагальнення об'єктів та їх дій. Успіху сприяє добір відповідних картинок.

Коли малятам виповниться півтора року, слід, використовуючи лексичні образи і питання, стимулювати розвиток у них фразового мовлення.

Заняття з розвитку мовлення. Протягом місяця кожне заняття з ускладненнями повторюється 4–6 разів. Будь-яке нововведення треба повторювати частіше, ніж добре засвоєне. Завдання з розвитку мовлення малят у цьому віці

розв'язуються не тільки на спеціальних мовних заняттях, а й в усіх інших видах.

На третьому році життя проводять наступні заняття з розвитку мовлення та ознайомлення з довкіллям:

- організоване спостереження (спостереження за прибиранням снігу з ділянки, прикрашенням будинків до свята та інше);

- покази інсценівки, тобто розігрування сценок за допомогою іграшок;

- розповідання за предметними та сюжетними картинками (ілюстрації до «Іграшок» А. Барто та інше);

- бесіди, пов'язані з досвідом дитини;

- читання коротких віршів;

- розповідання коротких казок та історій.

Зміст картинок, віршів, казок, бесід повинен бути доступним розумінню дітей. Необхідно пояснювати дітям зміст поведінки людей, їх вчинків, наводити позитивні приклади. Найбільш зрозумілими для дітей є теми, які викликають різні емоційні переживання («Катя плаче – розбила ляльку, «Дівчинка одягла нове плаття, у неї свято»).

Мова вихователя підчас спілкування з дітьми повинна бути емоційно виразною, адресованою кожній дитині, граматично правильно побудованою, неголосною, складнішою за змістом і формою, ніж мова дітей. Не слід вживати шаблонні фрази.

3. Розвиток предметної діяльності в процесі ігор-занять

Заняття з дидактичними іграшками. На заняттях з дидактичними іграшками вирішуються завдання моторного і сенсорного спрямування. В роботі з малятами до 1 року 3

місяців передусім ставляться завдання моторного характеру: навчити дітей котити кульки, нанизувати кільця на стрижень, класти одну на одну і в рядок цеглинки, перекладати предмети (в мисочки, відра), відкривати і закривати коробки, мотрійки та інше (збірні іграшки повинні легко відкриватися; розмір їх має бути таким, щоб малюк міг легко охопити їх долонею).

По мірі розвитку дітей до занять включають завдання сенсорного, конструктивного, предметно-знаряддевого спрямування, які поступово ускладнюються. Спочатку малюки вчаться нанизувати на стрижень кільця двох контрастних розмірів: усі великі, потім усі маленькі. Далі – додають кільця середнього розміру, і, нарешті, діти збирають пірамідку з 5–6 кілець суміжних розмірів. Таким же способом вони вчаться працювати з мотрійкою.

Істотне значення в проведенні занять має пояснення дорослого, називання ним предметів, дій, якостей, відношень, показ з використанням методу пасивних рухів.

Поступовості в ускладненні завдань дотримуються і під час ознайомлення малят з кольором. Спочатку пропонують однобарвний матеріал, згодом – вибір із двох кольорів (покласти червоні палички в червоний стаканчик, сині – в синій), потім – предмети трьох кольорів. Дворічні діти повинні вміти вибрати предмет потрібного кольору з чотирьох різних барв: червоний, синій, жовтий, зелений.

У заняттях з будівельним матеріалом малюки вчаться ставити кубики, цеглинки одна на одну (башта), потім у ряд (доріжка, поїзд, паркан). Дітей навчають розміщувати кубики, цеглинки в різному просторовому відношенні одна до одної (драбинка, ліжка, диван). Поступово вводяться

«споруди» з різних елементів (стіл і стілець разом). На заключному етапі малят навчають робити перекриття (лавочка, ворота, дім). У кінці заняття вони кожного разу одержують сюжетні іграшки (посуд, ляльки, мотрійки, машини) для обігрування збудованого.

З дітьми третього року життя необхідно проводити дидактичні ігри, метою яких є навчання дітей розрізненню та називанню кольору, форми, розміру; розвиток дрібної моторики; формування первинних числових уявлень (багато, мало, один); розвиток мовленнєвого слуху, звукової культури мовлення.

Дидактичні ігри проводять за столом із спеціальними дидактичними посібниками (мотрійки, піраміди, іграшки – вкладиші, кільця, кубики, парні картинки).

Частина дидактичних ігор проводиться без спеціальних посібників (послухай і скажи, що ти чуєш; відгадай хто так кричить).

Дидактичні ігри можуть проводитись із природнім матеріалом: піском, водою, квітами, камінцями, шишками.

4. Навчання дітей зображувальній діяльності

Зображувальна діяльність, як навчальна починає проводитись з третього року життя. Дітей навчають малюванню, ліпленню, аплікації. Під час занять вирішують наступні завдання:

- викликати інтерес до зображувальної діяльності;
- розвивати елементарні технічні вміння з користування олівцем, пензликом, глиною та інше;
- розвивати здатність зображувати при допомозі олівця, глини реальні предмети.

Малювання вводять з двох років, ліплення з двох років шести місяців.

Ліплення

Дітей спочатку знайомлять із властивостями матеріалу і навчають основним технічним рухам (розкачування, сплющування, скатування). Для зображення підбирають прості, добре знайомі предмети (м'яч, грибок, млинчик, кулька). На початку заняття дітям показують реальний предмет. Вихователь детально розглядає його, обстежує разом з дітьми; показує як його слід виготовити. Потім діти працюють самостійно. Вихователь слідкує за їх роботою, надає допомогу, вказівки, виправляє помилки. В кінці заняття вихователь збирає роботи дітей та позитивно оцінює. Заняття з малювання проводять аналогічно.

5. Музичні заняття з дітьми раннього віку

Музичні заняття з дітьми двох – трьох років будуються залежно від рівня їх музичного розвитку. Вихователь привчає дітей вслуховуватись у музику, пізнавати знайому мелодію. Для співу підбирають невеличкі пісеньки, щоб діти могли підспівувати. На занятті проводять рухи під музику (вправи, танці, ігри). Загальні музичні заняття проводять два рази на тиждень. А індивідуальні заняття можна проводити щодня.

Практичне заняття 6.2.

Тема: Методика проведення різних видів занять з дітьми другого і третього року життя

Зміст заняття

1. Методика проведення занять та дидактичних ігор з розвитку дій з предметами.

2. Організовані спостереження та покази-інсценівки з ознайомлення з довкіллям та розвитку мовлення дітей.

3. Організація та методика проведення занять з ліплення та малювання.

Методичні рекомендації

I. Підготовка до практичного заняття.

1. Вивчити рекомендовану літературу та підготуватися до обговорення питань.

2. Скласти конспект заняття з певного розділу програми за наступною структурою:

- Вікова група.
- Вид заняття.
- Тема.
- Програмовий зміст.
- Матеріал.
- Хід заняття.

Обов'язково перед складанням конспекту вивчити програмові вимоги з певного розділу (в програмі вказано чому саме навчаємо дітей, які вміння та навички формуємо).

Перед складанням конспекту заняття з образотворчої діяльності ознайомтеся із фізіологічними та психологічними особливостями зображувальної діяльності дітей третього року життя [2; с. 6–8].

2. З'ясуйте структуру заняття та визначте методи навчання дітей зображувальній діяльності, ознайомившись із запропонованим конспектом заняття [2; с. 58–59].

II. Хід практичного заняття.

Слухання та обговорення конспектів різних видів занять, складених студентами.

Література:

Базова

1. Гербова В. В. Заняття по розвитку речі в першій молодшій групі дитячого садка / В. В. Гербова, А. І. Максаков. – М. : Просвещение, 1986. – 128 с.

2. Горошко Н. А. Зображувальна діяльність у дошкільному навчальному закладі. Третій рік життя / Н. А. Горошко. – Х. : Вид. група «Основа», 2007. – С. 38–109.

3. Дидактические игры и занятия с детьми раннего возраста / Под ред. С. Л. Новоселовой. – М. : Просвещение, 1985. – С. 9–24, 127–141.

4. Павлова Л. Н. Знакомим малыша с окружающим миром / Л. Н. Павлова. – М. : Просвещение, 1987. – С. 5–28, 79–148, 180–197, 210–221.

5. Пилюгина Э. Г. Заняття по сенсорному вихованню / Э. Г. Пилюгина. – М. : Просвещение, 1983.

6. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до 3-х років «Оберіг» / наук. кер. А. М. Богущ. – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 105 с.

7. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та інші. – Тернопіль : Мандрівець, 2016. – С. 11–52.

8. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»: навчальна програма: у 2-х ч / наук. керів. О. Л. Кононко. – К.: МЦФЕР-Україна, 2014. – 204 с. : іл.

Допоміжна

9. Малятко: Програма виховання дітей дошкільного віку. – К., 1991. – С. 198, 36–37, 37–42, 86–88, 95–96, 103–106, 120–121, 125, 129–130, 148–149.

Самостійна робота 6.2.

Питання для самостійного вивчення

Проведення занять з розвитку мовлення дітей та ознайомлення з довкіллям: розповіді за картинками, бесіди, дидактичні ігри.

Методичні рекомендації

Студенту необхідно вивчити пропоновану літературу та виписати (скопювати) заняття з відповідною формою проведення. Провести за цим конспектом заняття з підгрупою товаришів. Скласти свій конспект.

Література:

1. Гербова В. В. Заняття по розвитку речі в першій молодшій групі дитячого садка / В. В. Гербова, А. И. Максаков. – М. : Просвещение, 1986. – 128 с.

2. Дидактические игры и занятия с детьми раннего возраста / Под ред. С. Л. Новоселовой. – М. : Просвещение, 1985. – С. 9–24, 127–141.

3. Павлова Л. Н. Знакомим малыша с окружающим миром / Л. Н. Павлова. – М. : Просвещение, 1987. – С. 5–28, 79–148, 180–197, 210–221.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ ДО ЗМІСТОВОГО МОДУЛЯ 6

Підібрати заняття з певного розділу програми (розвиток мовлення та ознайомлення з довкіллям, музичне, з навчання зображувальній діяльності) на місяць. Зміст занять повинен утворювати систему (тобто зміст кожного наступного заняття повинен базуватися на попередньому, проте бути самоцінним).

Література:

1. Вихователю найменших (система роботи з дітьми третього року життя) / авт.-укладачі Л. М. Олійник, І. А. Романюк. – Х. : Вид. група «Основа», 2013. – 336 с. : схеми, табл. – (Серія «ДНЗ. Вихователю»).

2. Горошко Н. А. Зображувальна діяльність у дошкільному навчальному закладі. Третій рік життя / Н. А. Горошко. – Х. : Вид. група «Основа», 2007. – С. 38–109.

3. Тарасова С. О. Ігрові заняття з дітьми раннього віку / С. О. Тарасова. – Х. : Вид. група «Основа», 2012. – 519 с.

Запитання для самоконтролю

1. Дидактичні принципи організації навчально-пізнавальної діяльності.

2. Форми організації навчання в групах раннього віку.

3. Кількість занять на тиждень у другій групі раннього віку, їх види.

4. Кількість занять на тиждень у першій молодшій групі, їх види.

5. Методи навчання дітей раннього віку.

6. Провідний метод навчання дітей раннього віку.

7. Особливості проведення занять з різних розділів програми в групах раннього віку.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 7-8. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНА РОБОТА В ГРУПАХ РАННЬОГО ВІКУ

Навчальні цілі: Сформувати у студентів уявлення про основні форми організаційно-методичної роботи в групах переддошкільного віку, методами контролю нервово-психічного розвитку дітей, принципами планування освітньо-виховної роботи, формами та структурою планів. Виховувати інтерес до обраної професії, активність у опануванні нею.

Лекція 7.1.-7.2. Основні напрями організаційно-методичної роботи в групах переддошкільного віку

План

1. Зміст роботи вихователя-методиста та завідувача дошкільним закладом в групах переддошкільного віку.

2. Контроль нервово-психічного розвитку дітей.

Ключові слова: дошкільний навчальний заклад, контроль, нервово-психічний розвиток.

Література

1. Печора К. Л. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / К. Л. Печора, Г. В. Пантюхина, Л. Г. Голубева. – М. : Гуманитарный изд. центр ВЛАДОС, 2002. – С. 133–141.

2. Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. М. Д. Ковригиной. – М., 1977. – С. 402–421.

Стислий зміст лекції

1. Зміст роботи вихователя-методиста та завідувача дошкільним закладом в групах переддошкільного віку

Контроль за розвитком дітей є одним з основних засобів систематичного підвищення якості освітньо-виховної роботи в дошкільному навчальному закладі.

Плануванню виховної роботи допомагає знання вікових та індивідуальних особливостей дітей.

Сучасне життя настійно вимагає посилення повсякденного контролю за нервово-психічним розвитком і поведінкою малят. Плануючи й організуючи роботу з ними, вихователі іноді формально, без урахування вікових та індивідуальних можливостей підходять до комплектування підгруп, проведення занять, ігор та інше. Загальновідомо ж, що будь-який педагогічний чи оздоровчий захід має позитивний результат лише тоді, коли відповідає стану здоров'я, індивідуальним особливостям і поведінці дитини.

Первинним обліком нервово-психічного розвитку дітей є повсякденний контроль за поточним станом здоров'я і нервової системи дитини, її самопочуттям у даний момент. У дошкільному навчальному закладі він здійснюється вихователем групи за допомогою і під керівництвом лікаря, вихователя-методиста, завідувача. Дані спостереження заносяться до щоденника групи. Цей документ (форма № 127) обов'язковий для всіх дошкільних навчальних закладів.

Аркуші щоденника (розгорнута сторінка зошита) по графах 1–3 зрізаються так, щоб зліва на першій сторінці було видно порядковий номер, прізвище та ім'я дитини, дата народження, з правого боку на цю саму відстань зрізаються аркуші останньої графи (пам'ятки, яка розміщується на

останній сторінці), щоб її завжди було видно і щоб наступні сторінки, якщо їх перегорнути, не закривали перших трьох граф.

Вік дитини проставляється кожного наступного місяця (для дітей першого року життя бажано частіше, навіть по днях).

Об'єктивними показниками здоров'я і стану дитини на даний момент є: температура тіла, стан шкіри та зіва, випорожнення, сон, апетит, характер неспання, емоційний стан.

Під час ранкового прийому, крім огляду зіва й шкіри, вимірювання температури – результати фіксуються в щоденнику, – вихователь записує також одержані від батьків дані про стан малюка вдома – характер сну, апетит, емоційний стан і поведінку (якщо є якісь відхилення або щось таке, що вимагає від вихователя підвищеної уваги й особливого нагляду за дитиною). Протягом дня він стежить за настроєм, апетитом, сном цих дітей і результати спостережень записує в кінці зміни.

Передаючи зміну чи готуючись до наступного дня, педагог коротко аналізує стан здоров'я дітей, основні зміни, нове в їхній поведінці за пунктами пам'ятки.

Зміст пам'ятки (остання графа на останній сторінці, до якої зрізано весь зошит):

1. Дата і години роботи.
2. Прізвище вихователя.
3. Кількість дітей.
4. Стан здоров'я дітей, настрої, сон, апетит.
5. Окремі факти і нове в поведінці малюків.

6. Поведінка малят на заняттях; зауваження щодо організації й методики проведення занять (тільки для груп першого року).

7. Порушення в житті групи (режимі дня, плані занять та інше), причини, які заходи до усунення їх прийняті.

8. Труднощі, які зустрілися в роботі; відомості для наступної зміни.

9. Відмітка про виконання призначень.

10. Підпис вихователя.

Лікар, старша медична сестра, вихователь-методист, здійснюючи обхід груп, насамперед аналізують зроблені записи про стан дітей і в бесіді з вихователем радять, як усунути ті чи інші негативні явища в поведінці малят; свої рекомендації заносять у відповідну графу щоденника. У наступні дні вихователь занотовує в щоденнику результати виконання призначень.

У групах першого та другого років життя щоденник ведеться за всіма графами; у групі третього року заповнюються тільки перші п'ять граф.

Форма щоденника групи

Прізвище, ім'я дитини	Дата народження	Результати огляду			Відомості, одержані від батьків	Методичні та педагогічні призначення	Спостереження вихователя, передача чергування
		Зів	Шкіра	Температура			
					Настрій, сон, апетит	Періодичні записи (за необхідністю)	Щоденні записи відповідно запитань пам'ятки

Своєчасний контроль за розвитком і поведінкою дітей, аналіз даних спостережень дає змогу звернути

увагу батьків, педагогів, лікарів на затримку в розвитку чи відхилення в поведінці, своєчасно вжити ефективні засоби щодо запобігання новим можливим відхиленням, а також вчасно виправити й загальні недоліки виховної роботи в групі, в дошкільному закладі.

Наступним видом контролю є облік динаміки нервово-психічного розвитку малят.

Організуючи життя групи, вихователь повинен враховувати всі фактори, що впливають на фізичний і нервово-психічний розвиток – спадковість, анамнез, соціальні умови життя кожного малюка тощо. Всі ці дані, а також рівень фізичного й нервово-психічного розвитку фіксуються лікарем в історії розвитку дитини.

Для обліку динаміки нервово-психічного розвитку користуються об'єктивними показниками, що характеризують рівень розвитку кожної дитини.

Відомо, що для кожної функції є свої оптимальні терміни формування, і важливо не пропустити їх, аби потім не довелося докладати багато зусиль для досягнення потрібних результатів.

Лікар, старша медична сестра, завідувач, вихователь-методист і, зрозуміло, вихователі груп раннього віку повинні добре знати, що є провідним у розвитку дитини на тому чи іншому віковому етапі, і насамперед забезпечити необхідні виховні заходи для своєчасного його формування. На кожному віковому етапі виділяються найбільш значущі для загального розвитку дітей уміння. Все це докладно висвітлено в навчальній літературі.

Досконало знаючи провідні лінії розвитку дитини, програмові вимоги до виховання вмінь і навичок на певних вікових етапах, аналізуючи дані спостережень за поведінкою

під час самостійної діяльності, режимних процесів, занять, вихователь може правильно оцінити рівень розвитку своїх підопічних, їхню готовність до сприймання певних педагогічних впливів, результативність тих чи інших виховних заходів. Конкретні ж показники нервово-психічного розвитку для організації повсякденного контролю протягом перших трьох років розроблені співробітниками клініки здорової дитини Інституту педіатрії АМН під керівництвом професора М. Щелованова та науковцями кафедри фізіології розвитку й виховання дітей Центрального інституту вдосконалення лікарів (див. книгу під редакцією М. Д. Ковригіної «Сестра-воспитательница яслей и младших групп детских садов». – М., – Медицина, 1980).

Облік динаміки нервово-психічного розвитку в дошкільних закладах рекомендується вести за формою, яку подаємо нижче. (Для зразка взято карту з дошкільного навчального закладу № 624 м. Києва).

Відмітку в карті вихователь робить того дня, коли переконається, що дане вміння сформоване, не очікуючи, коли дитині виповниться так звана кругла дата (1 р. 3 міс, 1 р. 6 міс).

Кольорові позначення рівня розвитку дітей з того чи іншого показника умовно прийняті такі: червоний колір (1) – норма, синій (2) – відставання, зелений (3) – випередження. Якщо дитина прийшла в групу зі сформованою навичкою, навпроти показника та її прізвища ставиться коричневий значок – «галочка». На схемі відповідно:

1

2

3

Своєчасними вважаються ті вміння, які виникають у точно встановленому для них віці або з відхиленням у той чи інший бік не більше 15 днів для дітей першого року життя і одного місяця – для другого й третього років.

Якщо реакція або вміння з'явилися своєчасно, в клітинці навпроти прізвища дитини і показника робиться відмітка червоним кольором. Коли ж строк закінчився, а вміння остаточно не сформувалось (не з'явилось зовсім або не стійке), для цього відводять ще 15 днів або місяць і ставлять умовний знак відставання – синій колір. Потім, коли реакція з'являється (закріплена й цілком сформована, але все ж таки із запізненням), колір позначення – синій, залишають і тільки проставляють вік дитини, в який сформувалося це вміння. За таким же принципом діє вихователь і в разі раннього виникнення реакції: навпроти показника і прізвища ставить відмітку випередження зеленим кольором і вік дитини.

З дітьми, які відстають з тих чи інших показників, проводять відповідну педагогічну роботу, залучаючи до неї і батьків.

Знання індивідуальних особливостей кожної дитини (стану збуджуваності, працездатності, витривалості нервової системи, темпу розвитку, здатності до навчання, особливостей поведінки тощо) дає змогу правильно планувати й проводити оздоровчі й виховні заходи.

Узагальнюючи повідомлення вихователя, щоденникові записи і дані карт нервово-психічного розвитку в історії розвитку дитини, лікар складає поетапний епікриз, який є певною характеристикою дитини. Це – третій вид контролю за нервово-психічним розвитком, який ведеться в

дошкільному закладі. Він називається контролем за поведінкою та індивідуальними особливостями дитини.

Для дітей першого року життя епікриз складається один раз на квартал у строки, наближені до круглої дати (6 міс, 9 міс), для другого, третього років – 2 рази . Поетапний епікриз підписують лікар і вихователь-методист.

Контроль за динамікою розвитку і поведінкою дітей у перші роки їх життя повинен бути повсякденним. Одержані дані систематично аналізуються.

Підсумки контролю динаміки розвитку дітей групи підбиваються в ті самі терміни, що й складання епікризів, і розглядаються на педрадах або обговорюються в робочому порядку.

2. Контроль нервово-психічного розвитку дітей

Контроль нервово-психічного розвитку дітей здійснюється за допомогою наступних методів:

- опитування матері;
- спостереження за поведінкою дітей в групі;
- діагностика психічного розвитку дитини.

За рівнем розвитку дітей розподіляють на три групи. До першої групи включають дітей з нормальним розвитком, коли усі показники відповідають календарному віку, а також малюків із випередженням у розвитку. До другої групи входять діти з початковою затримкою в розвитку на один епікризний термін (на другому році – на 1 квартал, на третьому році – одне півріччя). Третю групу складають діти з більш глибокою затримкою – на два епікризні терміни. Більша затримка зустрічається дуже рідко.

В кожній групі визначено ступінь випередження або затримки в розвитку. В першій групі випередження на один

епікризний термін – це прискорений розвиток; на два епікризних терміни – високий розвиток. У решті груп виявлено три ступені затримки розвитку (залежно від кількості несформованих навичок – ліній затримки): I ступінь – 1-2, II – 3-4, III – 5-7 ліній. У кожній групі також виділяють дітей з негармонійним розвитком (I група – одна частина ліній є вищою на 1, а друга – два епікризні терміни; II група – одна частина ліній є вищою на 1, а друга нижчою на один епікризний термін; III група – одна частина ліній є нижчою на один епікризний термін, а друга – два епікризні терміни).

Карта нервово-психічного розвитку дітей

Основні показники нервово-психічного розвитку дитини 3-го року життя Від 2 р. до 2 р. 6 міс.	Прізвище, ім'я	Марина Б.	Андрій П.
	Дата народження	26.07.2014	13.04.2014
	Вік при вступі	2 р. 2 м.	2 р. 3 м.
1. Розширюється розуміння мови. Дитина розуміє майбутній, минулий часи.			
2. З'являються запитання: Де? Чому? Куди?			
3. Легко повторює фрази, які почула.			
4. Речення багатослівні, хоча граматично ще не зовсім правильні.			
5. Мова стає основним засобом спілкування з дорослими і дітьми.			
6. Розуміє оповідання без супроводу ілюстрацій.			
7. Слова передують початку дій, намірів.			
8. У сюжетній грі легко відтворює ряд послідовних, пов'язаних між собою дій, які часто спостерігаються.			
9. У своїх діях правильно орієнтується на форму, величину і колір предметів.			
10. Початок конструктивної діяльності.			
11. У грі об'єднуються 2-3 дитини.			

12. Проходить угору по похилій дошці шириною 20 см, довжиною 1,5 – 2 м, яка піднята одним кінцем від підлоги на 25-30 см, і сходить з неї.		
13. Стає на табуретку 40x40 см (або лавку) висотою 20 см і сходить з неї.		
14. Переступає через палицю або мотузку підняту на 20-30 см над підлогою.		
15. Залазить на гімнастичну стінку (1,5 м) і злазить з неї приставним кроком		
16. Кидає однією рукою (навперемінно) малі м'ячі діаметром 40 см у горизонтальну ціль (на рівні грудей) з відстані 80-100 см.		
17. Повністю вдягається, але ще не вміє застібати гудзики й зав'язувати шнурки.		
18. Їсть акуратно.		

Семинарське заняття 7.1.-7.2.

Тема: Основні напрями організаційно-методичної роботи в групах раннього віку

Зміст заняття

1. Значення організаційно-методичної роботи в групах раннього віку.
2. Показники оздоровчо-виховної роботи.
3. Поточний контроль, його відображення в щоденнику групи раннього віку.

Методичні рекомендації

Студенту необхідно опрацювати рекомендовану літературу та законспектувати основні положення:

1) у чому полягає значення організаційно-методичної роботи в групах раннього віку (розкрити принципи, на яких вона базується);

2) визначити показники оздоровчо-виховної роботи;

3) заповнити форму щоденника групи:

Прізвище, ім'я дитини	Дата народження	Результати огляду			Відомості, одержані від батьків	Методичні та педагогічні призначення	Спостереження вихователя, передача чергування
		Зів	Шкіра	Температура	Настрій, сон, апетит	Періодичні записи (за необхідн.)	Щоденні записи відповідно запитань пам'ятки

Література:

1. Галигузова Л. Н. Педагогика детей раннего возраста : учебное пособие / Л. Н. Галигузова, С. Ю. Мещерякова. – М. : Гуманитар.издат.центр ВЛАДОС, 2007. – С. 236–266.

2. Дошкільна педагогіка / Під ред В.І. Ядешко, Ф. О. Сохіна. Переклад українською мовою. – К. : Вища школа, 1981. – С. 316–317, 328–332.

3. Печора К. Л. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / К. Л. Печора, Г. В. Пантюхина, Л. Г. Голубева. – М. : Гуманитарный изд. центр ВЛАДОС, 2002. – С. 133–141

4. Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. М. Д. Ковригиной. – М., 1980. – С. 402–421.

Самостійна робота 7.1.-7.2.

Питання для самостійного вивчення

1. Діагностика перебігу розвитку дітей першого року життя.

2. Діагностика розвитку дітей другого та третього року життя.

3. Методика оформлення карти нервово-психічного розвитку дітей.

Методичні рекомендації

Студенту необхідно виписати (або скопіювати) методики діагностики перебігу розвитку дітей першого, другого та третього року життя.

Оформити карту нервово-психічного розвитку дітей (для цього вивчити зміст лекції).

Література:

1. Галигузова Л. Н. Педагогика детей раннего возраста : учебное пособие / Л. Н. Галигузова, С. Ю. Мещерякова. – М. : Гуманитар. издат. центр ВЛАДОС, 2007. – С. 236–266.

2. Печора К. Л. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / К. Л. Печора, Г. В. Пантюхина, Л. Г. Голубева. – М. : Гуманитарный изд. центр ВЛАДОС, 2002. – С. 133–141.

3. Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. М. Д. Ковригиной. – М., 1980. – С. 402–421.

Лекція 8.1.-8.2. Планування навчально-виховної роботи

План

1. Вимоги до планування та обліку освітньо-виховної роботи в групі раннього віку.

2. Перспективне планування навчально-виховної роботи.

3. Структура календарного плану, вимоги до його складання.

Ключові слова: планування, облік, перспектива, календарний, план.

Література:

1. Воспитание и обучение детей раннего возраста / Под ред. Л. М. Павловой. – М.: Просвещение, 1986. – С. 107–155.
2. Печора К. Л. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / К. Л. Печора, Г. В. Пантюхина, Л. Г. Голубева. – М.: Гуманитарный изд. центр ВЛАДОС, 2002. – С. 133–141.
3. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до 3-х років «Оберіг» / наук. кер. А. М. Богуш. – К., 2014. – 105 с.
4. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та інші. – Тернопіль: Мандрівець, 2016. – С. 11–52.
5. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»: навчальна програма: у 2-х ч / наук. керів. О. Л. Кононко. – К.: МЦФЕР-Україна, 2014. – 204 с.
6. Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. М. Д. Ковригиной. – М., 1977. – С. 402–421.

Стислий зміст лекції

1. Вимоги до планування та обліку освітньо-виховної роботи в групі раннього віку

Планування роботи в другій групі раннього віку. До перспективного плану для другої групи раннього віку, як і для першої, включають певні завдання і зміст роботи, спрямованої на фізичне виховання і зміцнення здоров'я дітей та їхній нервово-психічний розвиток. При плануванні враховують нові вікові можливості малюків.

Плануючи роботу з фізичного виховання, чільне місце відводять для розвитку основних рухів (ходьба, біг, лазіння). Планують вранішню гімнастику і спеціальні заняття з розвитку рухів, загартовувальні процедури для дітей, а також обсяг культурно-гігієнічних навичок та навичок самостійності.

2. Перспективне планування навчально-виховної роботи

Роботу, спрямовану на загальний нервово-психічний розвиток дитини, в перспективному плані конкретизують відповідно до чинних програм розвитку, виховання та навчання малят:

- а) розширення орієнтування в оточенні і розвиток мови;
- б) розвиток дій з предметами;
- в) розвиток гри як самостійної діяльності дитини;
- г) формування навичок спілкування з однолітками і дорослими.

Додатково до плану розробляють на 1–1,5 місяця заняття за типом орієнтовної сітки для першої групи раннього віку. Кількість занять протягом дня скорочується до трьох, проте тривалість їх збільшується.

Робота в групах раннього віку організовується на основі перспективного планування. Перспективний план у першій групі раннього віку складається на місяць, в другій – на 2–3 місяці (тут його доповнюють щоденним планом).

Складанню перспективного плану роботи передуює медико-педагогічна нарада (у ній беруть участь лікар, завідувач, вихователь-методист, вихователі), на якій докладно обговорюється стан здоров'я кожної дитини, показники її фізичного і нервово-психічного розвитку. Особливу увагу при цьому приділяють дітям із тимчасовою

затримкою розвитку. На підставі такого аналізу на нараді розробляються основні завдання і напрями роботи з кожною групою (а на першому році життя – і для підгрупи дітей, для індивідуальної роботи), які потім конкретизуються в перспективному плані.

Перспективний план для обох вікових груп розробляється за такою схемою: 1-й розділ – «Фізичне виховання і зміцнення здоров'я дітей»; 2-й розділ – «Завдання і зміст педагогічного процесу, які забезпечують нервово-психічний розвиток дітей»; 3-й розділ – «Загальні питання організації самостійної діяльності дітей. Робота з батьками».

Планування роботи в першій групі раннього віку. Основну увагу в перспективному плані для цієї групи приділяють зміцненню здоров'я і фізичному вихованню дітей. Відповідно до плану включають:

а) визначення режиму дня дитини (переведення на новий режим);

б) вказівку про своєрідність гігієнічного обслуговування на певний період часу; при цьому зазначають ті гігієнічні потреби і звички, які слід формувати;

в) характеристику загартувальних процедур, масажу;

г) завдання з розвитку рухів (вчити плавати, сидати, вставати, а потім ходити тощо).

Для забезпечення нормального нервово-психічного розвитку дітей першого року життя в плані передусім передбачають організацію умов для активного неспання дітей: які іграшки треба дати їм, де їх розмістити (почепити, розкласти в манежі тощо); на кінець першого року слід створити умови для гри й активного руху дітей на підлозі.

Основними розділами, за якими планують роботу з дітьми першого року життя, є такі:

а) розвиток зорового й слухового зосередження, а потім зорового й слухового сприймання;

б) розвиток предметних дій дитини (захоплювання предмета, маніпулювання, цілеспрямовані дії та інше); у плані вказують ті іграшки й обладнання, які використовуватимуть для цієї мети в певний період;

в) формування позитивних емоцій у спілкуванні з дорослими і ровесниками;

г) розвиток голосових і мовних реакцій і далі – формування розуміння мови й активного мовлення.

До кожного розділу намічають конкретні завдання. Для вирішення їх добирають необхідні матеріали, визначають методичні прийоми, які вихователь застосовуватиме в індивідуальній роботі з дитиною або в роботі з 2–3 дітьми в години їхнього неспання. Оскільки розвиток дітей першого року життя за темпами може бути різний, слід вказувати їхні імена.

З 9–10-місячного віку можна вже об'єднувати дітей для занять невеличкими підгрупами. В цьому разі перспективний план доповнюють сіткою занять на тиждень.

Протягом дня проводять 3–4 коротких заняття (не більш як на 10 хв). Перше заняття (вранці, до першого денного сну) – це, як правило, показування дітям знайомих іграшок, їх відшукування, демонстрування завідної іграшки. Друге й третє заняття (під час другого неспання з інтервалом 45–50 хв.) відводяться на розширення орієнтування дітей в оточенні, розвитку рухів, предметних дій; проводяться також музичні заняття. Четверте заняття планується на вечірній час – це заняття-гра, розвага.

Заняття повторюють багато разів. Спершу застосовують той самий матеріал, потім його замінюють (наприклад, показ завідного курчати через 1–2 заняття замінюють показом танцюючого ведмежати).

Колективні заняття доповнюються індивідуальною роботою, яку зазначають у перспективному плані за тією самою формою, що й для дітей до 9–10-місячного віку.

3. Структура календарного плану, вимоги до його складання

На основі перспективного плану і сітки занять вихователь складає щоденний план роботи.

Орієнтовна схема щоденного плану

Ранок. Зазначають зміст роботи з батьками (бесіда про стан здоров'я дитини, поведінку, стосунки з іншими дітьми, поради щодо виховання і т. інше). Планують індивідуальну роботу з дітьми під час режимних процесів (прищеплення культурно-гігієнічних навичок, виховання самостійності, розвиток мови, рухів тощо).

Заняття. Заняття планують за сіткою. Зазначають програмні задачі, матеріал, який використовуватиметься. Протягом дня під час неспання – 2 заняття (з перервою 40–50 хв) до 14 год. 3-тє заняття – після 16 год.

В окремому розділі планують організацію самостійної діяльності дітей під час занять з певною підгрупою. Заняття повторюють багато разів.

Самостійна діяльність дітей. Планують збагачення ігрових дій з іграшками, картинками (настільно-друковані ігри), ігри з піском, водою, розглядання книжок, картинок, повторні спостереження, виконання нескладних трудових доручень.

Прогулянка. Зазначають зміст спостережень за дітьми, проведення рухливих ігор, індивідуальної роботи з розвитку моторики, організації самостійних ігор дітей з природним матеріалом, сюжетних ігор з іграшками. Визначають набір іграшок та ігрових матеріалів.

Вечір. Проводять 3-тє заняття – як правило, ігрове. Основний час відводять для індивідуальної роботи з дітьми – ігор, індивідуальних занять з розвитку мови. На вечірній прогулянці – керування самостійними іграми дітей.

У щоденному плані відображують також конкретний зміст роботи з батьками.

Практичне заняття 8.1.-8.2.

Тема: Планування освітньо-виховної роботи в групах переддошкільного віку

Зміст заняття

1. Обговорення питань:

1.1. Значення планування освітньо-виховної роботи, його функції.

1.2. Основні форми планів освітньо-виховної роботи в групах переддошкільного віку, їх структура.

2. Складання календарного плану освітньо-виховної роботи на один день для дітей другого (третього) року життя.

Методичні рекомендації

I. Підготовка до практичного заняття.

Вивчити зміст лекції та рекомендовану літературу та підготуватися до обговорення питань.

II. Хід практичного заняття.

Слухання календарних планів освітньо-виховної роботи на один день для дітей другого (третього) року життя.

Література:

Базова

1. Воспитание и обучение детей раннего возраста / Под ред. Л. М. Павловой. – М.: Просвещение, 1986. – С. 107–155.

2. Печора К. Л. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / К. Л. Печора, Г. В. Пантюхина, Л. Г. Голубева. – М.: Гуманитарный изд. центр ВЛАДОС, 2002. – С. 133–141.

3. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до 3-х років «Оберіг» / наук. кер. А. М. Богуш. – К., 2014. – 105 с.

4. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та інші. – Тернопіль: Мандрівець, 2016. – С. 11–52.

5. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»: навчальна програма: у 2-х ч / наук. керів. О. Л. Кононко. – К.: МЦФЕР-Україна, 2014. – 204 с.

6. Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. М. Д. Ковригиной. – М., 1977. – С. 402–421.

Допоміжна

7. Малятко. Програма виховання дітей дошкільного віку. – К.: Видавництво «Педагогічна думка», 1999. – С. 69–77, 143–147, 160–163, 176–180, 201–203, 209–210, 215–218, 236–238, 247–251.

8. Павлова Л. М. Проблема обучения детей раннего возраста / Л. М. Павлова // Дошкольное воспитание. – 1985. – № 8, 10, 11.

Самостійна робота 8.1.-8.2.

Питання для самостійного вивчення

Планування самостійної діяльності дітей

Методичні рекомендації

Скласти календарний план на один день за схемою:

ПЕРША ПОЛОВИНА ДНЯ

РАНКОВІ ГОДИНИ:

Індивідуальна робота (закріплення культурно-гігієнічних навичок, з розвитку мовлення, рухів, предметної діяльності, сенсорної культури, гри).

Спостереження за живими або неживими об'єктами природи (вказати завдання з розвитку, виховання та навчання, а також запитання до дітей).

Ігрова діяльність (дидактичні, рухливі, творчі. Вказати назву гри та її завдання).

Трудові доручення (вказати вид доручення, завдання, з якими дітьми проводяться).

ЗАНЯТТЯ:

Вид заняття.

Тип заняття.

Тема.

Програмовий зміст.

Обладнання та матеріал.

Хід заняття (короткий зміст заняття).

ПЕРША ПРОГУЛЯНКА:

Спостереження за живими та неживими об'єктами оточуючого (завдання, запитання до дітей).

Рухлива гра. (назви, мета).

Дидактична гра (назва, мета).

Творча гра (назва, мета).

Трудова діяльність (мета, з якими дітьми реалізуються трудові завдання).

Індивідуальна робота (мета, з якими дітьми).

РОЗДЯГАННЯ, ГОДУВАННЯ, ВКЛАДАННЯ НА СОН:

(культурно-гігієнічні навички, які формуються у всієї групи дітей та індивідуально).

ДРУГА ПОЛОВИНА ДНЯ

ВЕЧОРИ РОЗВАГ, ДОЗВІЛЛЯ:

(назва, мета, підготовка, обладнання).

ДРУГА ПРОГУЛЯНКА:

Спостереження (див. вище).

Рухливі ігри.

Дидактичні ігри.

Творча гра.

Індивідуальна робота.

ВЕЧІРНІ ГОДИНИ:

Самостійна діяльність дітей (мета).

Дидактична гра.

Індивідуальна робота.

Робота з батьками (мета, з ким здійснювати певний вид роботи).

Література:

Базова

1. Дошкільна педагогіка / Під ред В. І. Ядешко та Ф. О. Сохіна. Переклад українською мовою. – К.: Вища школа, 1981. – С. 316–317, 328–332.

2. Печора К. Л. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / К. Л. Печора, Г. В. Пантюхина, Л. Г. Голубева. – М.: Гуманитарный изд. центр ВЛАДОС, 2002. – С. 133–141

3. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»: навчальна програма: у 2-х ч / наук. керів. О. Л. Кононко. – К.: МЦФЕР-Україна, 2014. – 204 с.: іл.

Допоміжна

1. Малятко: Програма виховання дітей дошкільного віку. – К.: Вид-во «Педагогічна думка», 1999. – С. 69–77, 117–124, 143–147, 160–163, 176–180, 201–203, 209–210, 215–218, 236–238, 247–251, 262–264.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ ДО ЗМІСТОВОГО МОДУЛЯ 7-8

Розробити перспективно-календарне планування роботи з дітьми третього року життя на два тижні (за всіма видами роботи).

Запитання для самоконтролю

1. Зміст роботи методиста та завідуючої дошкільним закладом в групах переддошкільного віку.

2. Значення контролю нервово-психічного розвитку дітей.

3. Види контролю в групах раннього віку, їх характеристика.

4. Правила заповнення карти нервово-психічного розвитку дітей різного віку.

5. Значення планування освітньо-виховної роботи, його функції.

6. Основні форми планів освітньо-виховної роботи в групах переддошкільного віку, їх структура.

7. Вимоги до планування та обліку освітньо-виховної роботи в групі.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Особливості розвитку дітей в період раннього дитинства.

2. Обґрунтування необхідності виховання дітей з перших днів життя.

3. Наукові дослідження виховання дітей раннього віку (Н. Аксаріна, Л. Голубева, К. Зворигіна, Л. Павлова, Г. Пантюхіна, К. Печора, М. Щелованов та інші).

4. Завдання фізичного виховання дітей раннього віку.

5. Умови та зміст фізичного виховання дітей.

6. Завдання розумового виховання дітей раннього віку.

7. Зміст, засоби розумового виховання.

8. Завдання морально-трудового виховання.

9. Зміст, засоби морально-трудового виховання.

10. Естетичне виховання дітей раннього віку, його зв'язок з розумовим розвитком.

11. Завдання естетичного виховання.

12. Засоби естетичного виховання.

13. Загальні правила виховання дітей раннього віку.

14. Основні причини порушення врівноваженої поведінки дітей.

15. Соціальна адаптація та чинники, що визначають характер і тривалість звикання дітей до нових умов.

16. Н. Аксаріна про проблеми адаптації дитини раннього віку в суспільному закладі.

17. Види адаптації за тривалістю періоду звикання. Основні періоди адаптації.

18. Роль сім'ї в забезпеченні легкої адаптації дитини в дошкільному закладі.

19. Організація життя дітей у перші дні перебування в дитячому садку.

20. Етапи та провідні лінії в розвитку дитини першого року життя, їх характеристика.

21. Основні показники розвитку дітей першого року життя.

22. Завдання виховання дітей першого року життя.

23. Роль дорослого у вихованні дитини. Провідна діяльність дітей першого року життя.

24. Сутність явища «госпіталізму», причини його виникнення.

25. Особливості організації режиму та методика проведення режимних процесів.

26. Види ігор-занять з дітьми, методика їх проведення.

27. Провідні лінії розвитку дітей другого року життя.

28. Вікові етапи періоду другого року життя.

29. Характеристика розвитку дітей другого року життя.

30. Завдання виховання дітей другого року життя та умови їх реалізації.

31. Особливості побудови режиму та методика проведення режимних процесів.

32. Розвиток у дитини звички до самостійності, чистоти та охайності.

33. Розподіл обов'язків між вихователем та помічником – умова виконання режиму.

34. Організація самостійної діяльності (види керівництва вихователем різними видами самостійної діяльності)

35. Основні вимоги до мови вихователя під час взаємодії з дітьми.

36. Особливості фізичного і нервово-психічного розвитку дитини третього року життя.

37. Завдання виховання, провідні лінії розвитку дітей третього року життя.

38. Поняття про кризу в розвитку дітей третього року життя.

39. Особливості побудови режиму дня та методика організації і проведення режимних процесів в групі третього року життя.

40. Види самостійної діяльності третього року життя.

41. Характеристика ігрової діяльності дітей. Дослідження ігрової діяльності дітей О. Гаспаровою, К. Зворигіною, Н. Івановою, Ф. Фрадкіною, І. Теплицькою.

42. Особливості керівництва грою з боку вихователя. Метод комплексного керівництва сюжетною грою.

43. Формування позитивних взаємин поміж дітьми в грі.

44. Проблема організації навчання дітей раннього віку.

45. Дидактичні принципи організації навчання дітей раннього віку.

46. Форми організації навчання: ігри-заняття, дидактична гра, дидактична вправа, заняття.

47. Види занять з дітьми другого та третього року життя.

48. Методи навчання дітей раннього віку. Навчально-дійовий метод як провідний метод навчання.

49. Методика проведення занять з фізичного виховання.

50. Проведення занять з розвитку мовлення дітей: організовані спостереження, покази-інсценівки, розповіді за картинками, бесіди, дидактичні ігри.

51. Розвиток предметної діяльності в процесі ігор-занять та дидактичних ігор.

52. Навчання дітей елементам зображувальної діяльності: дидактичні завдання, структура заняття, методи та прийоми навчання малюванню і ліпленню.

53. Музичні заняття з дітьми: зміст, структура, методика роботи з дітьми.

54. Значення організаційно-методичної роботи в групах раннього віку, її основні напрями.

55. Контроль фізичного та нервово-психічного розвитку дітей, його призначення, види.

56. Поточний контроль, його відображення в щоденнику групи раннього віку.

57. Методика заповнення карти нервово-психічного розвитку дітей.

58. Значення планування і обліку навчально-виховної роботи, вимоги до них.

59. Перспективне планування навчально-виховної роботи.

60. Структура календарного плану, вимоги до його складання.

ПОРЯДОК НАРАХУВАННЯ РЕЙТИНГОВИХ БАЛІВ ТА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ

1. Шкала нарахування рейтингових балів

№ п/п	Форми і зміст поточного контролю	Кількість балів
1.	Підготовка фіксованого виступу	1-5 балів
2.	Участь у обговоренні питань плану семінарських занять	1-5 балів
3.	Підготовка реферату	1-5 балів
4.	Підготовка наукового повідомлення	1-5 балів
5.	Самостійне опрацювання окремих питань та тем	1-5 балів
6.	Тестування	1-5 балів
7.	Перевірка зошита (конспектів)	1-5 балів
8.	Розв'язання професійно зорієнтованих ситуацій	1-5 балів
9.	Моделювання професійно зорієнтованих ситуацій	1-5 балів
10.	Підготовка мультимедійних презентацій	1-5 балів
11.	Підготовка творчих проектів	1-5 балів
12.	Виконання письмових завдань	1-5 балів

Форми і зміст поточного контролю з кожного змістового модуля визначаються викладачем в НМЗ.

2. Критерії, показники оцінювання рівня навчальних досягнень студентів з теоретичних питань

Рівні навчальних досягнень	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
----------------------------	----------------	-----------------	----------------

Критерії оцінювання	Показники оцінювання		
повнота	<ul style="list-style-type: none"> - відповідь повна, обґрунтована, системна; - досконале володіння понятійним апаратом. 	<ul style="list-style-type: none"> - відповідь неповна, без належного обґрунтування; - володіння понятійним апаратом з незначними неточностями, помилками. 	<ul style="list-style-type: none"> - відповідь поверхова, названі окремі положення, невміння виділити головне і другорядне; - часткове володіння понятійним апаратом.
логічність	<ul style="list-style-type: none"> - відповідь логічно структурована; - тези аргументовані, вагомі; - зроблені повні висновки. 	<ul style="list-style-type: none"> - відповідь з частковим порушенням послідовності; - аргументи недостатньо переконливі; - висновки не суттєві. 	<ul style="list-style-type: none"> - відповідь непослідовна; - аргументи поодинокі або відсутні; - висновки відсутні.
глибина	<ul style="list-style-type: none"> - знання історії питання та сучасних досліджень; - виявляє здатність до критичного та продуктивного аналізу та узагальнення педагогічних фактів і явищ. 	<ul style="list-style-type: none"> - часткове висвітлення історії та сучасного стану проблеми; - виявляє здатність до критичного аналізу. 	<ul style="list-style-type: none"> - поверхове висвітлення з називанням окремих прізвищ дослідників; - здійснює початковий аналіз.
зв'язок з практикою	<ul style="list-style-type: none"> - спирається на передовий педагогічний досвід та на власний практичний 	<ul style="list-style-type: none"> - наводить поодинокі приклади з власної практики; - відчуває 	<ul style="list-style-type: none"> - пов'язує відповідь з практичним досвідом; - моделює педагогічні

	досвід; - прогнозує тенденції розвитку педагогічних явищ, творчо моделює педагогічну ситуацію, спираючись на теоретичні позиції.	ускладнення в прогнозуванні та моделюванні педагогічних явищ.	ситуації за стандартними алгоритмами.
інтегрованість знань	- інтегрує знання з суміжних дисциплін; - творчо інтерпретує данні інших наук.	- недостатньо інтегрує знання.	- інтеграція з суміжними дисциплінами відсутня.

3. Критерії, показники оцінювання рівня навчальних досягнень студентів та шкала нарахування рейтингових балів під час виконання практичного завдання

Рівні навчальних досягнень	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Критерії оцінювання	Показники оцінювання		
постановка завдань	- відтворює навчальні, розвивальні та виховні завдання; - реалізує завдання в змісті	- завдання планує не зовсім точно; - не завжди правильно підбирає засоби	- планує не всі освітньо-виховні завдання; - завдання в змісті реалізує частково.

	заняття доцільно й повною мірою.	реалізації завдань.	
планування	<ul style="list-style-type: none"> - вміє спланувати завдання діяльності відповідно програмових вимог; - правильно структурує форму роботи, відповідно її типу та виду. 	<ul style="list-style-type: none"> - зміст заняття відтворює обмежено; - встановлює недостатньо логічні зв'язки між частинами заняття; - структура не послідовна; - завдання реалізуються частково. 	<ul style="list-style-type: none"> - обрана структура заняття не відповідає його типу; - в структурі заняття відсутні деякі частини.
добір дидактичного матеріалу	<ul style="list-style-type: none"> - відповідає змістовому компоненту заняття; - узгоджується з психофізичними можливостями дітей. 	<ul style="list-style-type: none"> - частково недоцільно використаний матеріал; - частково не відповідає віковим можливостям дітей. 	<ul style="list-style-type: none"> - недоцільне використання матеріалу; - недостатньо узгоджений із завданнями та змістом заняття.
доцільність і ефективність вибраних методів	<ul style="list-style-type: none"> - обрані методи та прийоми є ефективними; - операціонально правильно реалізовує методи, в тому числі, відповідно віку дітей та поставленим завданням; - володіє багатим спектром 	<ul style="list-style-type: none"> - обрані методи та прийоми малоефективні ; - недостатньо володіє технікою реалізації методу; - використовує недостатній мінімум методів та прийомів; 	<ul style="list-style-type: none"> - недоцільно використовує деякі методи; - деякі методи не вміє правильно застосовувати; - володіє обмеженим методичним арсеналом.

	методів.	- окремими вміннями та навичками володіє невпевнено.	
підхід до розв'язання завдань	- творчо підходить до розв'язання поставлених педагогічних завдань.	- на продуктивному рівні підходить до розв'язання педагогічних завдань.	- на репродуктивному рівні підходить до розв'язання поставлених педагогічних завдань

4. Накопичувальна бальна шкала

Поточне тестування та самостійна робота								Середнє арифметичне за всіма змістовими модулями	Залік	Разом
Змістовий модуль №1		Змістовий модуль № 2		Змістовий модуль № 3		Змістовий модуль №4				
T1.1 25	T1.2 25	T2.1 25	T2.2 25	T3.1 25	T3.2 25	T4.1 25	T4.2 25	50	50	100
Змістовий модуль № 5		Змістовий модуль № 6		Змістовий модуль № 7		Змістовий модуль № 8				
T5.1 25	T5.2 25	T6.1 25	T6.2 25	T 7.1-7.2. 50		T 8.1.-8.2. 50				

За підсумками навчання за один семестр вивчення навчальної дисциплін студент може отримати 100 балів. Підсумкова кількість балів визначається за формулою:

$$m = \frac{ЗК1+ЗК2+ЗК3+ЗК4}{n} + 50 = 100$$

m – кількість набраних балів за поточним контролем;

ЗК – кількість балів, набраних за заліковий кредит;

n – кількість залікових кредитів;

50 балів – залік.

Загальна кількість балів за вивчений курс обчислюється таким чином: підраховується кількість балів, набраних під час поточного контролю за всіма заліковими кредитами, та ділиться на загальну кількість кредитів (визначається середній арифметичний бал). Потім до отриманого показника додаються бали, набрані під час екзамену або заліку.

5. Шкала оцінювання

Оцінювання знань здійснюється за такою шкалою підсумкового контролю: позитивні оцінки – «відмінно», «добре», «задовільно», негативна оцінка – «незадовільно».

Оцінки за шкалою виставляються на підставі накопичуваної бальної шкали. Мінімальний бал для отримання позитивної оцінки – 50. Максимальний бал – 100. Крок шкали – 1.

**Таблиця встановлення відповідності між
накопичувальною бальною шкалою та шкалою
оцінювання знань студентів**

Оцінка за національною шкалою	Сума балів	Оцінка ЄКТС
Зараховано	90-100	A
	78-89	B
	65-77	C
	58-64	D
	50-57	E
Не зараховано	35-49	FX
	0-34	F

У разі отримання оцінки «незадовільно» студент має право на два перескладання: викладачу та комісії.

РОЗПОДІЛ БАЛІВ ЗА ЗМІСТОВИМИ МОДУЛЯМИ

№ модуля	Форми роботи						Середня кількість балів за модулі		Залік		Загальна кількість балів		
	№ теми	Поточний контроль	Самостійна робота	Підсумковий контроль	Фактично	Фактично							
Кредит I			Фактично		Фактично		Фактично	50	Фактично	50	Фактично	100	Фактично
ЗМ I	1.1.	5		5		5		25					
	1.2	5		5									
ЗМ II	2.1.	5		5		5		25					
	2.2.	5		5									
Кредит II								50					
ЗМ III	3.1.	5		5		5		25					
	3.2.	5		5									
ЗМ IV	4.1.	5		5		5		25					
	4.2.	5		5									
Кредит III								50					
ЗМ V	5.1.	5		5		5		25					
	5.2.	5		5									
ЗМ VI	6.1.	5		5		5		25					
	6.2.	5		5									
Кредит IV								50					
ЗМ VII	7.1.	10		10		5		25					
	- 7.2.												
ЗМ VIII	8.1.	10		10		5		25					
	- 8.2.												
Всього								50		50		100	

Форми роботи з кожного змістового модуля визначаються викладачем в НМЗ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абраменкова В. Осторожно: антиигрушка! / В. Абраменкова // Дошкольное воспитание. – 2005. – № 4. – С. 98–108.
2. Адаптация детей раннего возраста к условиям доу: практическое пособие / авт.-сост. Белкина Л. В. – Воронеж : Учитель, 2006. – 236 с.
3. Аксарина Н. М. Воспитание детей раннего возраста / Н. М. Аксарина. – М. : Просвещение, 1981. – 216 с.
4. Анатомо-фізіологічні особливості нервової системи в дітей. Нервово-психічний розвиток дитини // Педіатрія : Навч. посібник / О. В. Тяжка, О. П. Вінницька, Т. І. Лутай та інші; За ред. проф. О. В. Тяжкої. – К. : Медицина, 2005. – 552 с. Режим доступу до фрагменту посібника – <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=457676>.
5. Аркин Е. А. Ребенок в дошкольные годы / Е. А. Аркин. – М. : Просвещение, 1968. – С. 89–217.
6. Базовий компонент дошкільної освіти / [Авт. кол-в : А. М. Богущ, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч та інші; науковий керівник: А. М. Богущ]. – К. : Видавництво НАПН, 2012. – 26 с.
7. Богущ А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку : навчальний підручник для ст-тів ВНЗ / А. М. Богущ, Н. В. Гавриш, О. В. Саприкіна. – К. : Слово, 2009. – 408 с. : іл.
8. Білецька Л. Здорова дитина: комплексне розв'язання проблем / Л. Білецька // Дошкільне виховання. – 2002. – № 8. – С. 26–28.
9. Безруких М. М. Возрастная физиология: (Физиология развития ребенка) / М. М. Безруких, В. Д. Сонькин, Д. А. Фарбер. – М. : АСАДЕМА, 2003. – С. 228–230.
10. Белик Э. В. Развитие и воспитание ребёнка от рождения до школы / Э. В. Белик. – Донецк : ООПКФ «БАО», 2006. – 240 с.
11. Бурковська Т. Вперше до дитсадка / Т. Бурковська // Дошкільне виховання, 1999. – № 2. – С. 18.
12. Вихователю найменших (система роботи з дітьми третього року життя) / авт.-укладачі Л. М. Олійник, І. А. Романюк. – Х. : Вид. група «Основа», 2013. – 336 с. : схеми, табл. – (Серія «ДНЗ. Вихователю»).
13. Гавриш Н. Іграшка, друг дитинства? / Н. Гавриш, О. Щеглова // Дошкільне виховання. – 2004. – № 6. – С. 5–7.

14. Галанов А. С. Психическое и физическое развитие ребенка от года до трех лет / А. С. Галанов. – М. : АРКТИ, 2006. – 64 с.
15. Галигузова Л. Н. Педагогика детей раннего возраста: учебное пособие / Л. Н. Галигузова, С. Ю. Мещерякова. – М. : Гуманитар.издат.центр ВЛАДОС, 2007. – 301 с.
16. Герасимова А. Школа раннего развития / А. Герасимова, В. Кузнецова. – СПб: Издательский дом «Нева», 2002. – 208 с.
17. Горошко Н. А. Зображувальна діяльність у дошкільному навчальному закладі. Третій рік життя / Н. А. Горошко. – Х. : Вид. група «Основа», 2007. – С. 38–109.
18. Губанова Н. Нові форми планування / Н. Губанова, С. Макаренко, Я. Смирнова // Дошкільне виховання. – 2009. – № 9. – С. 5–8.
19. Гураш Л. Раннє дитинство: специфіка, особливості / Л. Гураш // Дошкільне виховання. – 2002. – № 1. – С. 24–25.
20. Григорьева Г. Г. Педагогика раннего возраста : учеб. пособие / Г. Г. Григорьева, Г. В. Груба, Е. В. Зворыгина. – М. : Изд.центр «Академия», 1998. – 336 с.
21. Данилова Н. Н. Физиология высшей нервной деятельности : учебник / Н. Н. Данилова, А. Л. Крылова. – М. : Учебная литература, 1997. – С. 85–92.
22. Данилина Т. Современные проблемы взаимодействия дошкольного учреждения с семьей / Т. Данилина // Дошкольное воспитание. – 2000. – № 2. – С. 44–50.
23. Дидактичні та сюжетно-рольові ігри. 3 – 4 роки життя / Упоряд. Т. Г. Тристапшон. – Х. : Вид. група «Основа», 2007. – С. 11–24.
24. Дитина : Програма виховання та навчання дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту : О. В. Огневюк, К. І. Волинець; наук. кер. програмою : О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко, Н. В. Кудикіна; авт. кол. : Г. В. Беленка, Е. В. Белкіна, О. Л. Богініч та інші / М-н. осв. і наук., мол. та спорту України, голов. упр. осв. і наук. викон. Орг. Київміськради (КМДА), Київ. ун-т імені Б. Грінченка. – 3-є вид., доопр. та доп. – К. : Київ. ун-т імені Б. Грінченка, 2012. – 492 с.
25. Дубровинская Н. В. Психофизиология ребенка : Психофизиологические основы детской валеологии : учебное пособие для студ. высш. учебн. заведений / Н. В. Дубровинская, Д. А. Фарбер, М. М. Безруких. – М. : Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2000. – С. 65–79.

26. Игра дошкольника / Под ред. С. Л. Новосёловой. – М.: Просвещение, 1989. – С. 203–225, 235–236.

27. Жебровський Б. М. Пренатальна і перинатальна педагогіка. – К., 2014. – 80 с.

28. Жердева Е. В. Дети раннего возраста в детском саду / Е. В. Жердева. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2006. – С. 13–44.

29. Захаров А. И. Происхождение детских неврозов и психотерапия / А. И. Захаров. – М.: Издательство ЭКСМО-Пресс, 2000. – С. 22–47.

30. Зворыгина К. В. Формирование игры детей второго и третьего года жизни. В кн.: Игра дошкольника / Л. А. Абрамян, Т. В. Антонова и др. / Под ред. С. Л. Новоселовой. – С. 16–25.

31. Калинченко А. В. Развитие игровой деятельности дошкольников / А. В. Калиниченко, Ю. В. Микляева, В. Н. Сидоренко. – М.: Айрис-пресс, 2004. – С. 20–25.

32. Калуська Л. В. Комплексна програма розвитку, навчання і виховання дітей раннього віку «Соняшник» / Л. В. Калуська. – Тернопіль: Мандрівець, 2014. – 88 с.

33. Кирюхина Н. В. Организация и содержание работы по адаптации детей в ДОУ / Н. В. Кирюхина. – М.: Айрис-пресс, 2005. – 112 с.

34. Кононко О. Добре зернятко – гарні сходи / О. Кононко // Дошкільне виховання, 2005. – № 3. – С. 4–6.

35. Коцан І. Я. Вікова фізіологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І. Я. Коцан, С. Є. Швайко, О. Р. Дмитроца. – Луцьк: Вежа-Друк, 2013. – С. 167–171.

36. Куриленко Т. М. Задачи и упражнения по дошкольной педагогике / Т. М. Куриленко, Г. Г. Петроченко // Изд. 2-е, переработ. и доп. (Учебное пособие для пед. Училищ). – М.: Просвещение, 1972. – С. 43–46.

37. Лембрик І. Дитячі вікові кризи / І. Лембрик // Дошкільне виховання. – 2003. – № 4. – С. 22.

38. Машовець М. Активізувати процес пізнання можуть батьки дитини / М. Машовець // Дошкільне виховання. – 2004. – № 3 – С. 6–7.

39. Машовець М. Про можливості пренатальної педагогіки / М. Машовець // Дошкільне виховання. – 2002. – № 6. – С. 12–13.

40. Методичні рекомендації до «Програми виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина» / наук. кер. проекту: О. В. Огневюк, К. І. Волинець; наук. кер. програмою: О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко, Н. В. Кудикіна; авт. кол.:

Е. В. Белкіна, О. Л. Богініч та інше / М-н. осв. і наук., мол. та спорту України, голов. упр. осв. і наук. викон. орг. Київміськради (КМДА), Київ. ун-т імені Б. Грінченка. – 3-є вид., доопр. та доп. – К. : Київ. ун-т імені Б. Грінченка, 2012. – 400 с.

41. Національна доктрина розвитку освіти. – К. : Либідь, 2002. – 24 с.

42. Нервово-психічні порушення та їх профілактика // Режим доступу до статті – <http://mydocx.ru/5-83869.html>.

43. Нервово-психічні порушення, їх профілактика // Гигиена отдельных органов и систем. Детские болезни и их профилактика в дошкольных учреждениях // Режим доступу до статті – http://allref.com.ua/ru/skachaty/gigiena_okremih_organiv_i_sistem_di_tychi_hvorobi_ta_ih_profilaktika_v_doshkilnih_zakladah?page=1.

44. Олійник Л. Комбіновані заняття – оптимальна форма навчання малят / Л. Олійник, І. Романюк. // Дошкільне виховання. – 2007. – № 8. – С. 23–27.

45. Організована навчально-пізнавальна діяльність дітей раннього віку: розробки занять / упоряд.: О.З. Гніровська, О. А. Носок. – Тернопіль : Мандрівець, 2016. – 232 с.

46. Основні типи ВНД. Вікові особливості ВНД дітей і підлітків. Порушення ВНД // Анатомія і фізіологія дитини (Лекції) / Режим доступу до електронного підручника – <http://studentam.net.ua/content/view/4400/123/>.

47. Павлова Л. Н. Организация жизни и культура воспитания детей в группах раннего возраста / Л. Н. Павлова. – М. : Айрис-пресс, 2006. – С. 6–65.

48. Павлова Л. Учим малыша смотреть и видеть, слушать и слышать / Л. Павлова // Дошкольное воспитание. – 2000. – № 6 – С. 105–110.

49. Печора К. Л. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях / К. Л. Печора, Г. В. Пантюхина, Г. В. Голубева. – М. : Гуманитарный изд. Центр ВЛАДОС, 2002. – 176 с.

50. Пилюгина Н. Третий год жизни: развитие игры / Н. Пилюгина // Дошкольное воспитание. – 1990. – № 3.

51. Планування роботи в дошкільних навчальних закладах. Лист МОН України від 03.07.2009 // Дошкільне виховання. – 2009. – № 8. – С. 2–4.

52. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільня» / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та інші. – Тернопіль : Мандрівець, 2016. – С. 11–52.

53. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»: навчальна програма: 1 частина. / наук. керів. О. Л. Кононко. – К.: МЦФЕР-Україна, 2014. – 204 с.: іл.
54. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років «Оберіг». – Тернопіль: Мандрівець, 214. – 160 с.
55. Про дошкільну освіту. Закон України // Дошкільне виховання. – 1999. – № 2. – С. 4–12.
56. Сапронова М. Культура поведінки – категорія моральна / М. Сапронова // Дошкільне виховання. – 2003. – № 10. – С. 8–10.
57. Сергеев С. Воспитание ребенка с пеленок / С. Сергеев. – Донецьк: Изд. Сталкер, 2004. – 304 с.
58. Сестра-воспитательница яслей и младших групп детского сада / Под ред. М. Д. Ковригиной. – М.: Просвещение, 1980. – С. 235–278, 412–415.
59. Суржанська В. А. Виховуємо культуру поведінки / В. А. Суржанська. – Х.: Вид. група «Основа», 2007. – 128 с.
60. Тарасова С. О. Ігрові заняття з дітьми раннього віку / С. О. Тарасова. – Х.: Вид. група «Основа», 2012. – 519 с.
61. Фіяло Т. Статеве виховання – справа щоденна / Т. Фіяло. // Дошкільне виховання. – 2003. – № 3. – С. 6.
62. Шапран А. Українська іграшка в дитячому садку / А. Шапран // Дошкільне виховання. – 1999 – № 11–12. – С. 12–13.

Навчальне видання

ТЕЛЬЧАРОВА Олена Панасівна

МОРОЗ-РЕКОТОВА Леся Вікторівна

ПЕДАГОГІКА РАННЬОГО ДИТИНСТВА

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

В авторській редакції

Формат 60x84 1/16. Папір офсет. Друк цифровий
Ум.друк. арк. 14,8. Тираж 100 прим. Зам. 06-06

Видавництво та друк

ФОП Іванченко І.С.

пр. Тракторобудівників, 89-а/62, м. Харків, 61135

тел.: +38-093-40-243-50, +38-050-40-243-50

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 4388 від 15.08.2012 р.

www.monograf.com.ua